

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΠΑΤΡΩΝ**
UNIVERSITY OF PATRAS

ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΜΟΥΣΕΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Μια περιηγητική διαδρομή: Προσκυνηματικός τουρισμός στην Ηλεία.

ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΑΣ: ΘΩΔΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑ

ΕΠΟΠΤΕΥΟΥΣΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ: ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΥ ΜΑΡΙΑ

ΠΥΡΓΟΣ - 2019

DEPARTMENT OF MUSEUM

BACHELOR'S THESIS

A touring route: Pilgrimage tourism in Ilia

STUDENT NAME: Thodi Konstantina

SUPERVISING PROFESSOR: Argyropoulou Maria

PYRGOS - 2019

ΑΝΤΙ ΠΡΟΛΟΓΟΥ...

Εύροις δ' αν επί ων πόλεις ατειχίστους, αγραμμάτους, αβασιλεύτους, αοίκους, ααρημάτους, νομίματος με δεομένας, απείρους θεάτρων και γυμναστηρίων. Ανιέρου δε πόλεως και αθέου, μη χρωμένης ευχαίς, μη δ' όρκους, μηδέ μαντείας, μηδέ θυσίας επ' αγαθοίς, μη δ' αποτροπαίς κακών ουδείς έστι, ουδ' έσται γεγονώς θεατής.

Πλούταρχος

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Για τη διεκπεραίωση της παρούσας Πτυχιακής Εργασίας θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά την επιβλέπουσα καθηγήτριά μου Αργυροπούλου Μαρία, καθώς μου έδωσε το έναυσμα, ώστε να ασχοληθώ με το συγκεκριμένο θέμα. Ακόμη για τη συνεργασία, το χρόνο που μου αφιέρωσε, την επικοινωνία, την καθοδήγηση και την πολύτιμη συμβολή της στην ολοκλήρωσή της. Επίσης, θα ήθελα μέσα από τα βάθη της ψυχής μου να ευχαριστήσω την οικογένειά μου για την στήριξη που μου παρείχε καθ' όλη τη διάρκεια της φοιτητικής μου πορείας και που είναι εκεί όταν τους χρειάζομαι. Τέλος, ευχαριστώ πολύ τον π. Δαμασκηνό Πετράκο για την συνέντευξη που μου παραχώρησε και την βοήθεια που μου έδωσε σχετικά με τα προσκυνήματα του νομού Ηλείας.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το ταξίδι ως μία από τις σημαντικές μορφές της ανθρώπινης δραστηριότητας παίρνει -μέσα στους αιώνες- διάφορες όψεις και εξυπηρετεί διαφορετικούς σκοπούς. Για αιώνες το ταξίδι αποτελεί βασικό μέσο για την απόκτηση γνώσεων. Οι άνθρωποι ταξιδεύουν και μορφώνονται. Σταδιακά, οι αλλαγές που έφερε η βιομηχανική κοινωνία στη ζωή των ανθρώπων, επέδρασαν και στο χαρακτήρα του ταξιδιού. Έτσι, το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα, συνδέθηκε σταδιακά με τον οργανωμένο τουρισμό.

Στην παρούσα εργασία θα μελετήσουμε μια όψη οργανωμένου τουρισμού, τον προσκυνηματικό τουρισμό στην περιοχή της Ηλείας. Αφού μελετηθεί το θεωρητικό πλαίσιο του τουρισμού, η περιοχή, και τα σημαντικότερα μνημεία χριστιανικής λατρείας, θα γίνει μια προσπάθεια να καταρτιστεί μια πρόταση περιηγητικής διαδρομής σε αυτά.

Λέξεις Κλειδιά: τουρισμός, νομός Ηλείας, θρησκευτικός-προσκυνηματικός τουρισμός, μοναστήρια, προσκυνήματα.

Abstract

Traveling as one of the important forms of human activity takes - through the centuries - different aspects and serves different purposes. For centuries travel has been an essential means of acquiring knowledge. People travel and are educated. Gradually, the changes that industrial society brought to people's lives also affected the nature of travel. Thus, the second half of the 19th century was gradually linked to organized tourism.

In the present work we will study an aspect of organized tourism, pilgrimage tourism in the region of Ilia. After studying the theoretical framework of tourism, the area, and the major Christian monuments, an attempt will be made to propose a guided tour of them.

Keywords: tourism, prefecture of Ilia, religious-pilgrimage tourism, monasteries, pilgrimages.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΑΝΤΙ ΠΡΟΛΟΓΟΥ.....	i
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	ii
ΠΕΡΙΛΗΨΗ	iii
Λέξεις Κλειδιά: τουρισμός, νομός Ηλείας, θρησκευτικός-προσκυνηματικός τουρισμός, μοναστήρια, προσκυνήματα,.....	iii
Abstract	iv
Keywords: tourism, prefecture of Iiia, religious-pilgrimage tourism, monasteries, pilgrimages,.....	iv
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	1
Κεφάλαιο 1 ^ο : Προσδιορισμός Εννοιών	3
1.1. Ο Τουρισμός	3
1.1.1. Ιστορική Εξέλιξη του Τουρισμού.....	3
1.2 Θρησκευτικός Τουρισμός.....	7
1.2.1 Ζήτηση Θρησκευτικού Τουρισμού	9
1.2.2 Η Ανάπτυξη του Θρησκευτικού τουρισμού στην Ελλάδα και στην Οικονομία...17	
1.2.3 Κρατική και Ιδιωτική Πρωτοβουλία	11
1.2.4 Οργανώσεις και Σωματεία Προσκυνητών	12
1.3 Περιηγητισμός	12
Κεφάλαιο 2 ^ο : Η Ηλεία και η Ιστορία της.....	19
2.1 Η Ηλεία	19
2.1.1 Η Πρωτεύουσα της Ηλείας.....	19
2.2 Η Ιστορία της Ηλείας	20
2.2.1 Προϊστορική και Ηλειακή μυθολογία	20
2.2.2 Απαρχή Ιστορικών χρόνων	21
2.2.3 Μακεδονικά χρόνια	23
2.2.4 Ρωμαϊκά χρόνια	24
2.2.5 Μεσαιωνική Ιστορία (Βυζαντινή-Φράγκικη κυριαρχία).....	25
2.2.6 Τουρκοκρατία – Βενετοκρατία	26
2.2.7 Οδοιπορικό Ηλείας μετά την Απελευθέρωσή της (19ος - 20ος αι.)	28
Κεφάλαιο 3 ^ο : Περιήγηση στην Ηλεία	31

3.1	Αρχαία Ήλιδα	31
3.2	Κυλλήνη Γλαρέντζα	32
3.3	Λεχαινά.....	33
3.4	Ανδραβίδα	34
3.5	Γαστούνη	35
3.6	Αμαλιάδα.....	36
3.7	Κατάκολο.....	37
3.8	Πύργος.....	40
3.9	Λάμπεια	41
3.10	Φολόη.....	42
3.11	Αρχαία Ολυμπία	43
3.12	Ζαχάρω.....	45
3.13	Νέα Φιγαλεία	48
3.14	Αρχαία Φιγαλεία	49
3.15	Αρχαία Αλιφείρα.....	51
3.16	Αρχαία Σκιλουντία.....	52
3.17	Ανδρίτσaina	52
Κεφάλαιο 4 ^ο : Τα προσκυνήματα της Ηλείας		54
4.1	I. Μονή Σεπετού	54
4.2	I. Μονή Παναγίας της Βλαχέρνας.....	56
4.3	I. Μονή Κρεμαστής.....	57
4.4	I. Μονή Παναγίας της Ελεούσας.....	58
4.5	Αγίου Νικολάου Προσκύνημα	59
4.6	Η Παναγία η Καθολική	59
4.7	I. Μονή Προφήτη Ηλία Μακρυσίων.....	60
4.8	I. Μονή Ζωοδόχου Πηγής	61
4.9	Το Μοναστήρι της Ζούρτσας (Βασιλική Κοιμήσεως Θεοτόκου).....	62
4.10	Μοναστήρι Παναγίας Ναφιλιώτισσας Ανδρίτσαινας	62
4.11	I. Μονή Χρυσοπηγής Λαμπείας.....	63
4.12	Η Κάτω Μονή Δίβρης-Λαμπείας	64
4.13	I. Μονή Αγίου Αθανασίου	64
4.14	Μονή Φραγκαβίλλας Πλατυτέρας	65

4.15 Φραγκοπηδήματος Μονή	66
4.16 Παλαιοπαναγιάς Ναός.....	66
4.17 Μητροπολιτικός Ναός Αγίου Νικολάου	67
4.18 Ι. Μονή Σκαφιδιάς.....	68
4.19 Ι. Ναός Παμμεγίστων Ταξιαρχών-Άγιος Ανδρέας.....	70
4.20 Κοίμηση της Θεοτόκου Παύλιτσας.....	70
4.21 Ι. Μονή Ασκητή	71
4.22 Ι. Ναός Αγίας Τριάδας Δίβρης	72
4.23 Η Παναγιά της Σμέρνας	72
4.24 Ι. Ναός του Αγίου Βλασίου	74
4.25 Ιερά Μονή Πορετσού	75
Κεφάλαιο 5° : Έρευνα - Συμπεράσματα – Προτάσεις	76
ΕΙΔΙΚΟ ΜΕΡΟΣ: Έρευνα με ποιοτική μέθοδο.	76
Σκοπός της έρευνας.	76
Μεθοδολογία έρευνας.	76
ΑΠΟΜΑΓΝΗΤΟΦΩΝΗΣΗ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ.....	77
Συμπεράσματα – προτάσεις	82
Βιβλιογραφία.....	84

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ζούμε σε μια εποχή όπου τα πάντα εξελίσσονται με γοργούς ρυθμούς. Σε αυτό έχει συμβάλει, κατά μία έννοια, και ο τουρισμός. Πρόκειται για μια δραστηριότητα με σημαντικές και ποικίλες επιπτώσεις στη χώρα μας, κυρίως θετικές. Αν και ο τουρισμός δεν είναι τόσο πρόσφατος, η λέξη «τουρισμός» κάνει την εμφάνισή του για πρώτη φορά τον 19^ο αιώνα. Με την πορεία των αιώνων και με την εξέλιξη του φαινομένου αυτού, στην Ελλάδα, έχει χαρακτηριστεί ιδιαίτερα σημαντικός. Ωστόσο, καθώς τα χρόνια περνούσαν δημιουργούνταν και νέες ανάγκες που έπρεπε να καλύψει ο τουρισμός και έτσι δημιουργήθηκαν οι εναλλακτικές-ειδικές μορφές τουρισμού που είχαν ως σκοπό την ικανοποίηση του τουριστικού κοινού. Ο μαζικός τουρισμός που ήταν ευρέως διαδεδομένος, πλέον αποδείχθηκε μη επαρκής. Μια από τις μορφές όμως, που άρχισαν να έχουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον είναι ο θρησκευτικός-προσκυνηματικός τουρισμός. Είναι μια από τις βασικότερες μορφές εναλλακτικού τουρισμού που η απαρχή της βρίσκεται στην αρχαιότητα. Στην χώρα μας, πόλεις, μνημεία, μοναστήρια, εκκλησίες, αρχαιολογικοί χώροι, τόποι φυσικού κάλλους σταδιακά αποκτούν άλλη σημασία με εθνικά και οικονομικά οφέλη. Αργότερα, άρχισαν να δημιουργούνται διάφορα σωματεία-οργανώσεις προσκυνητών, θέλοντας να βοηθήσουν και να προωθήσουν εκείνους που ενδιαφέρονται να κάνουν θρησκευτικά ταξίδια, αλλά και τουριστικά πακέτα θρησκευτικού χαρακτήρα από τα ταξιδιωτικά πρακτορεία.

Σημαντικός και ιδιαίτερος θρησκευτικός πλούτος υπάρχει στον νομό Ηλείας. Ο νομός βρίσκεται βορειοδυτικά στην Πελοπόννησο όπου μαζί με την Αχαΐα και την Αιτωλοακαρνανία σχηματίζουν την Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας. Στον νομό υπάρχει πλήθος προσκυνημάτων από εκκλησίες μέχρι μοναστήρια, τα οποία στην πλειοψηφία τους είναι χωροθετημένα σε περιοχές με ιδιαίτερο φυσικό κάλλος και αποτελούν κίνητρο για επίσκεψη. Στην Ηλεία, εξίσου σημαντική είναι και η περιήγηση σε αρχαιολογικούς χώρους καθώς έχουν θαυμαστική ιστορία. Σαν έννοια, η «περιήγηση» ξεκίνησε από την αναζήτηση για νέα ευρωπαϊκή ταυτότητα. Αρκετοί σημαντικοί περιηγητές περιηγήθηκαν και στον νομό αφού έχει αποδειχθεί ότι διαθέτει πλούσια ιστορία γεμάτη από ενδιαφέρον που έχουν τώρα γίνει αξιοθέατα, μνημεία, αρχαιολογικοί χώροι, μουσεία και δημοφιλείς προορισμοί.

Τέλος, έχει γίνει κατανοητό πως ο νομός έχει αρκετή ιστορία και θρησκευτικό πλούτο, όμως δεν έχουν αξιοποιηθεί όλα κατάλληλα ώστε να μπορέσουν να αποτελέσουν προωθητικά στοιχεία ανάπτυξης του θρησκευτικού-προσκυνηματικού τουρισμού, μιας και από τότε που εμφανίστηκε αποτελεί συγκριτικό πλεονέκτημα για την χώρα μας. Γι αυτό λοιπόν, γίνεται λόγος εδώ για κάποια προβλήματα που υπάρχουν στην περιοχή αλλά και ορισμένες λύσεις προς βελτίωση και σωστή χρήση των πόρων του νομού. Εδώ πρέπει να γίνει αναφορά ότι, για τον σκοπό της παρούσας εργασίας πραγματοποιήθηκε συνέντευξη ημιδομημένου τύπου από τον π. Δαμασκηνό, κληρικό της Ηλείας, που βοήθησε να κατανοήσουμε και να γνωρίσουμε πόσα και ποια είναι τα θρησκευτικά μνημεία του νομού και που μας εξέφρασε την γνώμη του σχετικά με τον θρησκευτικό-προσκυνηματικό τουρισμό.

Ειδικότερα:

Θα γίνει αναφορά στις έννοιες τουρισμός, θρησκευτικός τουρισμός και περιηγητισμός. Σχετικά με τον τουρισμό, θα μελετηθεί η ιστορική εξέλιξή του και οι κύριες μορφές εναλλακτικού τουρισμού, εστιάζοντας στον θρησκευτικό τουρισμό. Για τον θρησκευτικό-προσκυνηματικό τουρισμό θα γίνει λόγος για την ζήτηση που έχει στην Ελλάδα αλλά και την ανάπτυξή του τόσο στην χώρα μας όσο και στην οικονομία. Έπειτα θα γίνει αναφορά στην

σημασία που έχει η κρατική και ιδιωτική πρωτοβουλία για τον θρησκευτικό τουρισμό και στον σημαντικό ρόλο που έχουν οι οργανώσεις και σωματεία πιστών που συνδέονται με το θρησκευτικό δόγμα της κάθε χώρας ή και μεμονωμένες ομάδες πιστών διαφορετικών δογμάτων. Ακόμα, αφού προσδιοριστεί η έννοια του περιηγητισμού, θα παρουσιαστούν οι σπουδαιότεροι περιηγητές που ασχολήθηκαν με την Ελλάδα και συγκεκριμένα με τον νομό Ηλείας.

Στην συνέχεια, θα γίνει μια σύντομη παρουσίαση της Ηλείας και της ιστορία της, συγκεκριμένα για την μυθολογία του νομού, την απαρχή ιστορικών χρόνων, τα μακεδονικά, ρωμαϊκά και μεσαιωνικά χρόνια, την τουρκοκρατία και ενετοκρατία, και την Ηλεία μετά την απελευθέρωσή της. Επιπρόσθετα, θα γίνει μια μικρή περιήγηση στα σημαντικότερα αξιοθέατα και μνημεία του νομού, διότι με βάση τα καταγεγραμμένα στοιχεία που έχουν βρεθεί, ο νομός Ηλείας έχει αξιοθέατα, μνημεία, αρχαιολογικούς χώρους και μουσεία αλλά επίσης, πολλές περιοχές που είναι δημοφιλείς προορισμοί για τους λάτρεις των ταξιδιών, των εξερευνήσεων και της ιστορίας. Ιδιαίτερη αναφορά θα γίνει στα προσκυνήματα της Ηλείας, μιας και τα τελευταία χρόνια ο θρησκευτικός-προσκυνηματικός τουρισμός στον νομό έχει αρχίσει να αναπτύσσεται σημαντικά και αξίζει να αναδειχθεί περισσότερο αυτός ο τόπος.

Τέλος, η μελέτη θα επικεντρωθεί στους προβληματισμούς που πρέπει να απασχολήσουν τον νόμο και τους φορείς σχετικά με την περαιτέρω ανάπτυξη του θρησκευτικού-προσκυνηματικού τουρισμού, δίνοντας προτάσεις για την ανάδειξη του τόπου, όπως για παράδειγμα δημιουργώντας μια περιηγητική διαδρομή θρησκευτικού ενδιαφέροντος. Ακολουθεί και ένα ειδικό μέρος καθώς, πραγματοποιήθηκε ημιδομημένη συνέντευξη για τον σκοπό της πτυχιακής εργασίας σχετικά με τα θρησκευτικά μνημεία της Ηλείας και τον θρησκευτικό τουρισμό στον νομό.

Κεφάλαιο 1^ο : Προσδιορισμός Εννοιών

1.1. Ο Τουρισμός

Ο **τουρισμός** είναι μια δραστηριότητα με πολύ σημαντικές και ποικίλες επιπτώσεις στην Ελλάδα. Η λέξη «τουρισμός» κάνει την εμφάνιση του για πρώτη φορά τον 19^ο αιώνα αν και, η δραστηριότητα του δεν είναι τόσο πρόσφατη διότι από παλιά οι άνθρωποι μετακινούνταν προς σε έναν άλλον τόπο εκτός της μόνιμης κατοικίας τους με διάφορα κίνητρα. Στην Ελλάδα έχει εξελιχτεί ως ένας από τους σημαντικότερους συντελεστές για την οικονομία, συμβάλλοντας με μεγάλη δύναμη στο ΑΕΠ αλλά και στην εργασία. Επειδή όμως σαν έννοια έχει πολλούς ορισμούς, διότι είναι ένα πολυδιάστατο και σύνθετο φαινόμενο, μια πρώτη προσπάθεια για να οριστεί η έννοια αυτή του τουρισμού έγινε από τους Walter Hunziker και Kart Krapf το 1942, σύμφωνα με τους οποίους: *«...ο τουρισμός είναι το σύνολο των φαινομένων που δημιουργούνται από ένα ταξίδι και από την παραμονή σε ένα μέρος ατόμων που δεν είναι μόνιμοι κάτοικοι, εφ' όσον αυτοί δεν πάρουν άδεια παραμονής εκεί και δεν λαμβάνουν μέρος σε καμία εργασία-εκδήλωση στην περιοχή».* (<http://ikee.lib.auth.gr/record/122871/files/GRI-2010-5036.pdf>)

Στη συνέχεια, δόθηκαν διάφοροι ορισμοί περί αυτού. Ένας ακόμη ορισμός είναι σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Τουρισμού (UNWTO-World Tourism Organization) ο τουρισμός *«περιλαμβάνει τις δραστηριότητες των ανθρώπων που ταξιδεύουν και διαμένουν σε τόπους εκτός του συνηθισμένου περιβάλλοντος τους (πχ τον τόπο μόνιμης κατοικίας τους) για το χρονικό διάστημα που δεν ξεπερνά τον έναν χρόνο, με σκοπό την αναψυχή, τον επαγγελματισμό, την διασκέδαση που δεν σχετίζονται όμως με την άσκηση κάποιας αμειβόμενης δραστηριότητας στον τόπο επίσκεψης»* (Page, 2003, σ.9).

1.1.1. Ιστορική Εξέλιξη του Τουρισμού

Ο τουρισμός δεν αποτελεί ένα πρόσφατο φαινόμενο αντιθέτως, οι ιστορικές του ρίζες αναπτύσσονται σχεδόν από τις αρχές του πολιτισμού. Από παλαιότερα, εκείνοι που είχαν το αποκλειστικό φαινόμενο για να ταξιδέψουν ήταν αυτοί των 'αργόσχολων τάξεων' δηλαδή, οι αριστοκράτες που είχαν αρκετό ελεύθερο χρόνο και τα μεταφορικά μέσα για να κάνουν τουρισμό και ειδικότερα μαζικό. Σημαντική είναι η εξέλιξη του τουρισμού στην κλασική εποχή (480-323π.Χ) όπου ο αρχαίος ελληνικός πολιτισμός δεν αποτέλεσε τόσο σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη του τουρισμού όσο στην αναγνώριση και προώθηση των ιδεών από τους Έλληνες φιλοσόφους για τον ελεύθερο χρόνο βασιζόμενων στον τουρισμό. Για παράδειγμα, ο Αριστοτέλης θεωρούσε τον ελεύθερο χρόνο βασικό στοιχείο για τον σωστό τρόπο ζωής των Ελλήνων κατά κύριο λόγο των ελεύθερων Ελλήνων που έπρεπε να αξιοποιούν σωστά τον ελεύθερο χρόνο τους. Το 776π.Χ. όταν ιδρύθηκαν οι ολυμπιακοί αγώνες, Έλληνες ταξίδευαν στον τόπο όπου γίνονταν οι αγώνες για να τους παρακολουθήσουν και διέμεναν σε κάποιες κατασκηνώσεις αλλά εκείνο το διάστημα διεθνή ταξίδια ήταν υπό περιορισμό λόγω των ελληνικών πολέμων.

Στην αντίθετη πλευρά, η Ρώμη με την άνοδο της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας βασίστηκε στην στρατιωτική κατάκτηση και στη διοίκηση όπου το κράτος και οι ιδιώτες δημιούργησαν κάποιες εγκαταστάσεις για αναψυχή δηλαδή, ιαματικά λουτρά και θέρετρα, όπου απολάμβαναν και εκείνοι τον ίδιο τρόπο ζωής με τους Έλληνες

σχετικά με τον ελεύθερο χρόνο. Επίσης, δημιούργησαν τουριστικές εγκαταστάσεις με την ανέγερση των κολοσσίων, που είναι γιγάντιες διαστάσεις σταδίων, για να γίνονται εκεί εκδηλώσεις και αθλητικά θεάματα ενώ παράλληλα οι πλούσιοι άρχισαν να μετακινούνται από την πόλη στην ύπαιθρο με σκοπό να χτίσουν βίλες για να ψυχαγωγούνται εκεί. Ουσιαστικά υπήρχε ο εγχώριος τουρισμός και ο επαγγελματικός στη Ρώμη με τις νέες κτήσεις που κατά καιρούς δημιουργούσαν οι ρωμαίοι δίνοντας έτσι ευκαιρίες για ταξίδια για λόγους υγείας, απόλαυσης και πνευματικούς επισκέπτοντας ιστορικούς τόπους με τη δημιουργία δρόμων και παραθαλάσσια θέρετρα. Έπειτα, η Ρώμη εξελίχτηκε ως αστικός προορισμός και κατασκευάστηκαν πανδοχεία, μπαρ και άλλα για να καλύψουν τις ανάγκες των τουριστών. Εδώ να συμπληρωθεί πως την ρωμαϊκή εποχή η Ελλάδα, η μικρά Ασία μαζί με τα νησιά του ανατολικού Αιγαίου και η Αίγυπτος ήταν οι πιο περιζήτητοι προορισμοί για εκείνους. Συγκεκριμένα, είναι η Αθήνα, η Επίδαυρος, Ολυμπία και Δελφοί και όταν πρωτοεμφανίστηκε ο χριστιανισμός άρχισαν να γίνονται πιο δημοφιλείς και οι Άγιοι Τόποι. Συνεπώς, και οι αρχαίοι Έλληνες αλλά και οι Ρωμαίοι έκαναν αλληπάλληλο τουρισμό μονό που διέφερε αρκετά από τον σημερινό.

Τον Μεσαίωνα (5^ο-15^ο αιώνα), αν και τα πρώτα χρόνια ήταν η πτώση της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας γνωστά ως Σκοτεινοί Χρόνοι που εκείνα τα χρόνια συμπίπτουν με την βυζαντινή αυτοκρατορία, ο τουρισμός είχε την ευκαιρία και διακρίθηκε με διάφορες τουριστικές εκδηλώσεις όπως η κονταρομαχία, τα φεστιβάλ που κατά κύριο λόγο ενισχύονταν από την αριστοκρατία και τους ιππότες. Κατά τον μεθύτερο Μεσαίωνα, διατηρήθηκε μια μορφή τουρισμού που σχετιζόταν με θρησκευτικούς και επαγγελματικούς λόγους, αν και τα ταξίδια γίνονταν με δυσκολία λόγω της κακής ποιότητας οδικού δικτύου γι αυτό έκαναν συγκυριακές μετακινήσεις. Μάλιστα, κατά τα βυζαντινά χρόνια ο χριστιανισμός ως νέα θρησκεία γνωρίζει μεγάλη ακμή, εξαπλώνεται με γοργούς ρυθμούς και τότε άρχισε να κάνει την εμφάνισή της μια νέα ομάδα μετακινούμενων που ονομαζόταν *κληρικοί*, με τους θρησκευτικούς λόγους που αναφέραμε πιο πριν για ταξίδια, να είναι οι ανάγκη για διάδοση και εξάπλωση της θρησκείας, την αναζήτηση αλήθειας γύρω από την θρησκεία αυτή, την συμμετοχή σε συνόδους και την ανταλλαγή απόψεων. Έπειτα, καθώς υπήρχε πολλαπλασιασμός των ταξιδιών προς τους Άγιους Τόπους οι ντόπιοι άρχισαν να φτιάχνουν φυλαχτά, να παράγουν λάδι από καντήλια σε φιαλίδια και χρώμα που το τοποθετούσαν μέσα σε σακουλάκια για αναμνηστικά προς τους ταξιδιώτες. Λόγω του ότι, τα ταξίδια περιορίζονταν αφού δεν υπήρχε καλό οδικό δίκτυο, όπως είπαμε πιο πάνω και μετά την πτώση της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας υπήρχε πρόβλημα σχετικά με την ασφάλεια των ταξιδιωτών τα πανδοχεία διεύρυναν τις υπηρεσίες που προσέφεραν στους ταξιδιώτες και στον ελληνόφωνο χώρο των βυζαντινών χρόνων άρχισε τότε να εμφανίζεται ο όρος “ξενοδοχείο”. Σταδιακά δημιουργούνταν τουριστικές υποδομές σε πολλές χώρες ενώ η Ελλάδα συνέχιζε να διανύει τον δικό της μεσαίωνα αφού βρισκόταν ακόμα κάτω από τον τουρκικό ζυγό. Κατάφερε όμως να διατηρήσει τη γλώσσα της, τη θρησκεία της και την εθνική συνείδηση της. Έγινε επίσης γνωστή από τις περιγραφές των περιηγητών της μέσα από βιβλία, τουριστικούς οδηγούς και εικονογραφημένων περιγραφών, δίνοντας έναυσμα και σε άλλους να τους μιμηθούν.

Η Αναγέννηση που είχε τις ρίζες της στην Ιταλία μετά το 1350 έφτασε στο αποκορύφωμα της στην Αγγλία στα χρόνια της Ελισάβετ καθώς δημιουργήθηκε ξανά το κέντρο για εγχώριο τουρισμό, υπήρχαν πλέον ευκαιρίες για ταξίδια και μια πιο φωτεινή εποχή αφού οι μετακινήσεις έγιναν πλέον πιο εύκολες και οι πλούσιοι συνέχιζαν να κατασκευάζουν βίλες. Μετά το 1500 ήρθε η Μεταρρύθμιση με τις ιδέες του Λούθηρου και του Καλβίνου να διαφωνούν για την άξια του ελευθέρου χρόνου.

Στην Ευρώπη, έγιναν κάποιες διαφοροποιήσεις σχετικά με τον ελεύθερο χρόνο και τις τουριστικές δραστηριότητες και η υψηλή κοινωνία απομακρύνθηκε από το λαϊκό πολιτισμό. Τον 17^ο αιώνα, αφού η εκπαίδευση προώθησε τις μετακινήσεις τα ταξίδια θεωρούνταν πλέον κομμάτι της εκπαίδευσης αλλά των ευγενών όμως. Άτομα σε νεαρή ηλικία από εύποροι οικογένεια, με συνοδεία κάποιου μεγαλύτερου ηλικιακά, άρχισαν να ταξιδεύουν σε άλλους λαούς με σκοπό να γυρίσουν πίσω έχοντας αρκετή γνώση για την κουλτούρα και την εκπαίδευση άλλων χωρών. Γι αυτό, τον 18^ο αιώνα ήρθε στο φως ο Μεγάλος Γύρος (Grand Tour) μια ιδιαίτερα ανεπτυγμένη μορφή τουρισμού καθώς σε μια έρευνα που έκανε τότε ο Townner και συγκεκριμένα το 1985 υπολόγισε ότι στα μέσα του 18^{ου} αιώνα περίπου το 0,2% με 0,7% του πληθυσμού ταξίδευαν ετησίως στην ηπειρωτική Ευρώπη. Έπειτα, τα ταξίδια που ήταν προνόμιο της ελίτ άρχισαν να αποκτούν ένα νέο ενδιαφέρον για μετακινήσεις λόγω υγείας και έτσι δημιουργήθηκαν λουτροπόλεις με την πιο διάσημη βρετανική λουτρόπολη να ονομάζεται Μπαθ και η δεύτερη κατά σειρά να ονομάζεται Μπράιτον. Έτσι λοιπόν, άρχισαν να αποκαλούνται αυτά ιαματικά λουτρά ή θέρετρα και καθώς έπαιρναν μεγάλες διαστάσεις υπήρχαν αρκετοί ανταγωνιστές όπου δημιουργούσαν σε αυτά τα κέντρα νερού ξενοδοχεία. Καθώς, αναπτύχτηκε η μόδα για μάνιο και πλέον δεν είχαν μονό το προνόμιο οι ανώτερες τάξεις αλλά και οι μεσαίες και οι κατώτερες, άρχισαν να δημιουργούνται νέα τουριστικά θέρετρα κατά τον 20^ο αιώνα όπως είναι το κάμπινγκ και ο αθλητικός τουρισμός που ήταν στενά συνδεδεμένα με τα ενδιαφέροντα των πολιτών.

Στην Ευρώπη άρχισε να εξαπλώνεται ο κοινωνικός τουρισμός και να δημιουργούνται πακέτα για διακοπές αλλά και για ταξίδια επαγγελματικού σκοπού. Στις αρχές του 19^{ου} αιώνα με την καλύτερευση του οδικού δικτύου και των καναλιών υπήρχε άνοδος της τουριστικής κίνησης τόσο στην Μ.Βρετανία όσο σε άλλες χώρες και έτσι οι μεγαλουπόλεις και τα αστικά κέντρα της Βρετανίας συνδέονταν με ταχυδρομική άμαξα. Μεγάλο ποσοστόν ανθρώπων τότε έκανε μεγάλες διαδρομές με πολλά μίλια με τις άμαξες. Αργότερα, προς τα τέλη του 18^{ου} αιώνα και στις αρχές του 19^{ου} αιώνα έγιναν αξιοσημείωτες αλλαγές τόσο στην κοινωνία όσο και στην τεχνολογία σε μια φάση που αναδείχθηκε και η περίοδος ταξιδιών αναψυχής. Τον 19^ο αιώνα λοιπόν, βλέπουμε μεγάλη οικονομική ανάπτυξη, βιομηχανική και επιστημονική με αποτέλεσμα στα τέλη του 20^{ου} αιώνα να αναδεικνύεται ο τουρισμός ως η πιο μεγαλύτερη βιομηχανία του πλανήτη.

Το 1830 εγκαινιάστηκε ο πρώτος επιβατικός σιδηρόδρομος στη Μ.Βρετανία και έπειτα στις υπόλοιπες χώρες με αρκετά ικανοποιητικό αριθμό επιβατών σε μετακινήσεις. Αναφορικά, στην Ελλάδα η πρώτη σιδηροδρομική γραμμή ήταν αυτή που σύνδεε την Αθήνα με τον Πειραιά και εγκαινιάστηκε το 1869. Μετά από 11 χρόνια δημιουργήθηκε η πρώτη οργανωμένη εκδρομή με τρένο, είχε ικανοποιητικά αποτελέσματα. Αργότερα, όλο και περισσότερες χώρες ανταγωνιστήκαν την Μ.Βρετανία ώσπου έφτασε η στιγμή που η υγεία και η αναψυχή δεν ήταν ισχυρά κίνητρα διότι πλέον μπορούσαν να ικανοποιήσουν αυτές τις ανάγκες αλλά τώρα στο στόχαστρο μπήκαν η πολιτιστική κληρονομία, τα πολιτιστικά ενδιαφέροντα, προσωπικοί και επαγγελματικοί δεσμοί και η περιέργεια. Το 1867 περίπου, πραγματοποιήθηκε η πρώτη κρουαζιέρα 5 μηνών για τουρίστες, που το κόστος με τα σημερινά δεδομένα ήταν υπερβολικό καθώς 1.200 δολάρια ήταν για κάθε ενήλικα, ενώ τα έξοδα για την παραμονή ήταν 5 δολάρια ημερησίως.

Μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα κατά τη Βικτοριανή εποχή, κάθε τουριστικό κέντρο άρχισε να σχεδιάζεται σύμφωνα με την κατάλληλη πελατεία και έτσι η

μετάβαση από ταξίδια για μη σοβαρούς σκοπούς σε ταξίδια σοβαρού σκοπού και από ταξίδια σοβαρού σκοπού σε αναψυχής έγινε σταδιακά. Άρχισαν να αναπτύσσονται και να δημιουργούνται ειδικά και εξειδικευμένα ταξίδια αναψυχής για άθληση, άρχισαν επίσης, να ιδρύονται πρακτορεία που έδιναν στα μέλη τους παρόμοιες δραστηριότητες, έβγαιναν αφίσες, φυλλάδια και ταξιδιωτικοί οδηγοί. Όλα αυτά δεν επικράτησαν μόνο στη Μ.Βρετανία αλλά και σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Ουσιαστικά, πριν την έναρξη του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου και μετά είχαν γίνει σημαντικές αλλαγές και εξελίξεις στο τουρισμό αφού είχαν ήδη δημιουργηθεί υποδομές κατάλληλες για τα τουριστικά θέρετρα, οι τουριστικές ατραξιόν είχαν αναπτυχθεί το ίδιο και οι τουριστικοί οργανισμοί, η εξυπηρέτηση των τουριστών με ατμόπλοια είχε αυξηθεί και τα αυτοκίνητα μαζί με τα λεωφορεία ευχών ήδη αρχίσει να εμφανίζονται, αν και ακόμα οι άνθρωποι χρησιμοποιούσαν πιο πολύ τον σιδηρόδρομο.

Την περίοδο του μεσοπόλεμου όλα είχαν ανακάμψει λόγω της οικονομικής κρίσης που υπήρχε και το μόνο που είχε σημαντικό ρόλο τότε ήταν οι τεχνολογικές καινοτομίες που δημιουργούσαν για τις ανάγκες του πολέμου χάρη στις κρατικές επιχορηγήσεις. Σιγά-σιγά αποκτούσαν αξία τα λεωφορεία, τα αυτοκίνητα, οι αερομεταφορές καθώς η βρετανική εταιρεία Frame tours έπαιρνε επισκέπτες και τους μετέφερε στους τάφους των πεσόντων από τον πόλεμο της Γαλλίας και του Βελγίου. Έπειτα και από τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο οι διακοπές και τα ταξίδια είχαν μετατραπεί από πολυτέλεια σε αποδεκτό τμήμα της καθημερινότητας και έτσι ερχόμαστε στη μεταπολεμική εποχή όπου από το 1945 μέχρι σήμερα επικρατεί η τεχνολογία σε μεγάλο βαθμό και η μαζικότητα καθώς υπάρχει μαζική αύξηση του πλούτου, διαφοροποίηση ως προς τον τρόπο ζωής των πολιτών και του εισοδήματος. Λόγω λοιπόν της μεγάλης ανόδου των εισοδημάτων μετά την βιομηχανική επανάσταση άρχισε να κάνει την εμφάνιση του ο μαζικός τουρισμός που είχε ως συνέπεια τη μη ορθολογική διαχείριση των πόρων των τόπων υποδοχής, την περιβαλλοντική υποβάθμιση, την αλλοίωση των ιδιαίτερων τοπικών χαρακτηριστικών. Σήμερα δεν έχει τόση μεγάλη ζήτηση λόγω των παραπάνω αρνητικών αποτελεσμάτων. Η τάση σήμερα που επικρατεί είναι ο τουρισμός να είναι φιλικός προς το περιβάλλον και ως προς τον άνθρωπο. (Page,2003)

Ωστόσο όμως η επιλογή νέων μορφών τουρισμού είναι μια διαδικασία την οποία υπαγορεύουν κάθε φορά συγκεκριμένες ανάγκες που δημιουργούνται στα πλαίσια της οικονομικό-κοινωνικής πολιτικής κάθε σύγχρονου κράτους. Για παράδειγμα, οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού ανήκουν στις ειδικές μορφές αλλά διαφοροποιούνται όσον αφορά τον τρόπο οργάνωσης των ταξιδιών, τη συμπεριφορά των τουριστών και την κατανάλωση των προϊόντων διότι συμπερασματικά με όλα τα παραπάνω οι ειδικές μορφές τουρισμού σχετίζονται με τα ιδιαίτερα κίνητρα που προκαλούν ένα ταξίδι. Ο εναλλακτικός τουρισμός δεν έχει καμία σχέση με τον μαζικό τουρισμό και επιδιώκει την αποφυγή επιδράσεων τόσο στην κοινωνία όσο και στο περιβάλλον. Τέλος, οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού, οι οποίες έχουν ένα νέο πρότυπο αειφορικής τουριστικής ανάπτυξης, δημιουργήθηκαν για να ικανοποιήσουν τις ιδιαίτερες ανάγκες του τουριστικού κοινού. Υπάρχουν πολλές μορφές ειδικού, εναλλακτικού τουρισμού.

Οι κύριες μορφές αυτού του τουρισμού είναι:

- Υγείας.
- Άθλησης.

- Πόλης.
- Συνεδριακός.
- Περιπέτειας.
- Οικογενειακός.
- Τρίτης Ηλικίας.
- Χειμερινών Σπορ.
- Παραχέιμασης
- Ορεινός
- Αγροτικός
- Θαλάσσιος
- Θρησκευτικός
- Επιλεκτικός
- Κινήτρων
- Οικολογικός
- Κοινωνικός
- Αναπήρων.

(<http://amitos.library.uop.gr/xmlui/bitstream/handle/123456789/2918/207-2016%20ce%92%ce%91%ce%a3%ce%99%ce%9b%ce%9f%ce%a0%ce%9f%ce%a5%ce%9b%ce%9f%ce%a5%20ce%95%ce%99%ce%a1%ce%97%ce%9d%ce%97.pdf?sequence=1&isAllowed=y>)

1.2 Θρησκευτικός Τουρισμός

Καθώς τα χρόνια περνούσαν, ο μαζικός τουρισμός που ήταν ευρέως διαδεδομένος και ο συνηθέστερος τις τελευταίες δεκαετίες πλέον αποδείχτηκε μη επαρκής για τις σημερινές ανάγκες και αυτό είχε ως αποτέλεσμα την εξερεύνηση νέων μορφών τουρισμού δηλαδή, νέων εναλλακτικών μορφών τουρισμού που θα ικανοποιούσαν τις ανάγκες του σήμερα. Μια από αυτές τις μορφές είναι ο **θρησκευτικός τουρισμός ή αλλιώς προσκυνηματικός τουρισμός** όπου είναι ένα είδος τουρισμού το οποίο περιλαμβάνει επισκέψεις μεμονωμένων τουριστών – πιστών ή οργανωμένων ομάδων σε χώρους θρησκευτικού ενδιαφέροντος όπως μνημεία, εκκλησίες, θρησκευτικούς τάφους και άλλα. Είναι από τις βασικότερες εναλλακτικές μορφές τουρισμού που η απαρχή της βρίσκεται στην αρχαιότητα. Χώρες, πόλεις, μνημεία, τόποι λατρείας, αρχαιολογικοί χώροι, τόποι ιδιαίτερου φυσικού κάλλους ή ενδιαφέροντος αποκτούν άλλη σημασία από τη στιγμή που αποτελούν πόλους έλξης τουριστών όχι μόνον σε εθνική αλλά και σε παγκόσμια κλίμακα: τα οικονομικά οφέλη που προκύπτουν λειτουργούν πολλαπλασιαστικά και προσδίδουν προστιθέμενη αξία για την τοπική κοινωνία.

Η θρησκεία αποτελεί μια ιδιαίτερος σημαντική πτυχή της ανθρώπινης ζωής και δρα καταλυτικά στη συμπεριφορά και στον τρόπο ζωής του ανθρώπου. Πολλοί άνθρωποι και ειδικότερα στη σημερινή εποχή άτομα νεαρής ηλικίας δεν γνωρίζουν απόλυτα τι είναι η θρησκεία. Τι είναι λοιπόν η θρησκεία; « *θρησκεία είναι η πεποίθηση που εκδηλώνεται μέσα στην γνώση, στη σκέψη, στα συναισθήματα, στη βούληση και στις*

πράξεις, σχετικά με επενέργεια ανωτέρων δυνάμεων, προσωπικών ή απρόσωπων. Οι ηθικές θρησκείες του ανώτερου τύπου συγχωνεύουν αυτή τη πεποίθηση με την πίστη σε μια ηθική τάξη ευθύνης που καθορίζει τις πράξεις μιας δίκαιης ανταμοιβής, κάθε ενέργειας καθώς και στη δυνατότητα για πρόοδο προς την υπέρτατη τελείωση»(<http://nefeli.lib.teicrete.gr/browse/sdo/tour/2008/TserotaGeorgia/attached-document/tserota.pdf>). Και λέγοντας για ηθικές θρησκείες του ανώτερου τύπου αναφερόμαστε στις σημερινές οκτώ που είναι: Βραχμανισμός, Ινδουισμός, Βουδισμός, Κινεζικός οικουμενισμός, Παρσισμός, Χριστιανισμός, Ισλαμισμός και Ζουδαισμός. Μέσα στον ορισμό αναφέρθηκε πως η θρησκεία εκδηλώνεται μέσα από πράξεις του πιστού. Οι πράξεις λοιπόν αυτές είναι η προσευχή και η λατρεία, η συμμετοχή σε τελετές, η νηστεία, η διαγωγή της ζωής σύμφωνα με τους κανόνες που ορίζει το δόγμα και ακολούθως ο προσκνηματισμός. Όλες αυτές αποτελούν απτές αποδείξεις για την προσήλωση κάθε πιστού στο δόγμα του. Στην ξένη ορολογία ο θρησκευτικός τουρισμός χρησιμοποιείται με τον ορό **pilgrimage**. Ο όρος **pilgrim** που σημαίνει προσκνητής βγαίνει από την λατινική λέξη peregrinus που ήταν ο ξένος που ζούσε έξω από την περιοχή της Ρώμης και ταξίδευε γύρω από την πόλη. Η εκκλησία όμως οριοθέτησε αυτόν τον ορό.

Ο Θρησκευτικός τουρισμός είναι ένα είδος τουρισμού το οποίο περιλαμβάνει επισκέψεις μεμονωμένων τουριστών – πιστών ή οργανωμένων ομάδων σε χώρους θρησκευτικού ενδιαφέροντος όπως μνημεία, εκκλησίες, θρησκευτικούς τάφους και άλλα. Αποτελεί μια ειδική-εναλλακτική μορφή τουρισμού με σημαντική ανάπτυξη και παρουσία στον ελλαδικό χώρο ήδη από την αρχαιότητα όπου προς τιμήν των δώδεκα Θεών του Ολύμπου τελούσαν λατρευτικές εορτές σήμερα, βέβαια με μια πιο εκλαϊκευμένη μορφή.

Υπάρχουν τρεις κατηγορίες που μπορεί ο θρησκευτικός τουρισμός να διακριθεί:

- 1) **Προσκνηματικός**, που είναι το προσκνήμα από κάποιον τουρίστα σε συγκεκριμένο τόπο δίνοντας ιδιαίτερη αξία μόνο στον σκοπό του θρησκευτικού του ταξιδιού.
- 2) **Ειδικός Προσκνηματικός**, που είναι η εκδήλωση, η τέλεση γάμου, βάπτισης ή εκπλήρωσης τάματος ή ακόμη και εορτασμός αγίων ή θεοτήτων.
- 3) **Θρησκευτικός τουρισμός πολιτιστικού ενδιαφέροντος**, στην κατηγορία αυτή ο τουρίστας που επισκέπτεται μια πόλη ή χώρα είναι πιθανόν να ενδιαφέρεται περισσότερο για την πολιτιστική αξία ενός θρησκευτικού μνημείου χωρίς να έχει αποκλειστικά και μόνο θρησκευτικά κίνητρα. Επειδή όμως η θρησκεία έχει συνεισφέρει στην ανάπτυξη του πολιτισμού δεν είναι παράλογο να επισημάνουμε πως στον όρο «πολιτιστικός τουρισμός» εννοείται και ο θρησκευτικός σαν κομμάτι του πρώτου (<http://nefeli.lib.teicrete.gr/browse/sdo/tour/2008/TserotaGeorgia/attached-document/tserota.pdf>).

Άλλες διακρίσεις επίσης, είναι ο ατομικός, ο ομαδικός, ο εξωτερικός και ο εσωτερικός θρησκευτικός τουρισμός ανάλογα πάντα τις προϋποθέσεις για την πραγματοποίηση τέτοιων ειδών ταξίδια.

ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑ

Τα μοναστήρια αρχικά είναι θρησκευτικοί τόποι, είναι τα μάτια της Ορθοδοξίας μας που εμποδίζουν και πολεμούν τον διάβολο μέρα-νύχτα. Είναι ξεχωριστοί τόποι που χτίζονται ψηλά σε μέρη με θαυμάσια φυσική ομορφιά και γέρικα δέντρα να περικυκλώνουν τα μοναστήρια. Αποτελούνται από ένα σύνολο κτιρίων με καταλύματα, χώρους εργασίας για τους μοναχούς που ζούνε εκεί και επίσης υπάρχει ένας χώρος για προσευχή. Τα Ορθόδοξα μοναστήρια έχουν κλειστό σχήμα γύρω-γύρω με κελιά, αποθήκες και ξενώνες περικλείοντας την εσωτερική αυλή που στο κέντρο βρίσκεται ο Ναός του μοναστηριού, το λεγόμενο Καθολικό. Ακόμη, υπάρχει η Τράπεζα, ο χώρος εστίασης δηλαδή των μοναχών και των επισκεπτών, η φιάλη μπροστά στο Καθολικό, που είναι μια κρήνη με νερό στην οποία ο πιστός πρέπει να νιφτεί, και το Αρχονταρίκι, που είναι ο χώρος στον οποίο γίνεται η υποδοχή των προσκυνητών. Πολλές φορές, τόποι δίνουν τα ονόματά τους στα μοναστήρια. Υπάρχουν τα **ανδρικά** και τα **γυναικεία** μοναστήρια που διαιρούνται σε **κοινόβια** και **ιδιόρρυθμα**. Στα κοινόβια κυριαρχεί η κοινοκτημοσύνη, ενώ στα ιδιόρρυθμα οι μοναχοί τρέφονται και μένουν ξεχωριστά (<http://www.monastiria.gr/>).

Η παρουσία των μοναστηριών και η διάταξή τους στον χώρο δημιουργούν ένα σύνολο από ιερούς τόπους και με αυτόν τον τρόπο προβάλλει αρχιτεκτονικό, πολιτισμικό και οικολογικό θα έλεγα ενδιαφέρον και έτσι δημιουργείται και ένα ανάλογο ενδιαφέρον για περιήγηση. Το κάθε μοναστήρι έχει τη δική του ιδιαιτερότητα και εκπροσωπεί τη δική του περιοχή με τοπική παράδοση όπου μπορεί να δώσει αφορμή στους ανθρώπους για βαθύτερη γνωριμία με την πολιτισμική ταυτότητα. Μπορούμε να τα επισκεφθούμε ανάλογα με το κίνητρο που έχουμε, είτε είναι θρησκευτικό είτε αρχιτεκτονικό, ιστορικό ή αρχαιολογικό ή στα πλαίσια ενός προσκυνηματος λόγω εορτής σε όλη τη διάρκεια του έτους εξαρτάται πάντα από τις προθέσεις του περιηγητή.

ΞΩΚΛΗΣΙΑ

Πολλές φορές έχει τύχει να δούμε ορισμένα μικρά εκκλησάκια σε πολλά μέρη της Ελλάδας και συνήθως μας τραβάνε την προσοχή. Αυτά είναι τα ξωκλήσια που τα συναντάμε στις κορφές του βουνού και στα οροπέδια, στα χωράφια ή μες στα δάση μακριά από κατοικημένες περιοχές. Είναι χτισμένα από ευσεβείς χωρικούς εκδηλώνοντας έτσι την ευχαρίστηση και την συμπάρασταση του Θεού σε δύσκολες στιγμές. Πέτρινα διακοσίων έως τετρακοσίων ετών με εξάισιες αγιογραφίες, ξυλόγλυπτα τέμπλα, παλιά ευαγγέλια και εικόνες πολύτιμες.

1.2.1 Ζήτηση Θρησκευτικού Τουρισμού

Με το πέρασμα των χρόνων και αφού έχει αποδειχθεί πως από την αρχαιότητα έως σήμερα ο τουρισμός γενικά είναι αρκετά σημαντικός με μεγάλη ζήτηση και πως έχει συμβάλει στην οικονομία της χώρας μας, είναι λογικό και οι ειδικές ή εναλλακτικές μορφές του τουρισμού να έχουν τουριστική ζήτηση. Ειδικότερα, ο Θρησκευτικός τουρισμός παρουσιάζει μια σταθερή ζήτηση κατά την πορεία του χρόνου. Όμως, πριν αναφερθούμε σε αυτό το θέμα, ας δούμε τι είναι η τουριστική ζήτηση. «Ως τουριστική ζήτηση θεωρείται η επιθυμία αγοράς τουριστικών προϊόντων και υπηρεσιών σε σύγκριση με την προσφορά τους σε δεδομένο τόπο και χρόνο» (Page, 2003). Υπάρχουν αρκετοί παράγοντες που επηρεάζουν τις αποφάσεις των τουριστών ως προς το ταξίδι τους και μερικοί από αυτούς είναι: το εισόδημά τους, ο ελεύθερός τους χρόνος, τα έξοδα που απαιτούνται, η χρονική περίοδο, το διάστημα παραμονής του στο τόπο που

επιθυμούν, η ηλικία τους και η εθνικότητα. Όλα αυτά ισχύουν και για τον θρησκευτικό τουρισμό. Η εθνικότητα αρχικά των ταξιδιωτών-τουριστών διαφέρει ανάλογα με τη θρησκεία του επισκέψιμου τόπου. Στην Ελλάδα λοιπόν, γίνονται ταξίδια κυρίως από έλληνες και ρώσους ορθόδοξους χριστιανούς ή καθολικούς άγγλους, γάλλους, αμερικάνους. Οι περισσότεροι τουρίστες που πραγματοποιούν ταξίδια θρησκευτικού ενδιαφέροντος έχουν συνήθως μεσαία ή υψηλά εισοδήματα και υψηλό, κάποιες φορές, μορφωτικό επίπεδο και η ηλικία τους δεν είναι πάντα και παντού η ίδια. Για παράδειγμα, στην Ελλάδα παρατηρούμε άτομα ηλικίας 40-70 ετών περισσότερο αλλά και νεότερες ηλικίες που κάνουν εσωτερικό τουρισμό θρησκευτικού ενδιαφέροντος. Ωστόσο, από το εξωτερικό πραγματοποιούν τέτοιου είδους ταξίδι ηλικίες 22-35 ετών λόγω του ότι επιθυμούν να επισκεφθούν τους Άγιους τόπους ή το Άγιο Όρος.

Όμως, πλέον υπάρχουν ορισμένες αλλαγές γιατί έχοντας γνώση πως ο θρησκευτικός τουρισμός είναι παρακλάδι του πολιτισμικού τουρισμού, ότι υπάρχει στις μέρες μας μια πιο χαλαρή αντίληψη για την θρησκεία και υπάρχει και η διαφορετικότητα δεν υπάρχει έντονο θρησκευτικό ενδιαφέρον όπως πίστη και αφοσίωση στα προσκυνήματα. Έτσι, τα μέρη που παρουσιάζουν θρησκευτικό τουρισμό στην Ελλάδα οι τουρίστες τα επισκέπτονται αλλά συνδυάζοντας παράλληλα διασκέδαση και κατανάλωση και άλλων τουριστικών προϊόντων. Αλλαγές στη ζήτηση του θρησκευτικού τουρισμού παρατηρείται στην εποχικότητα και στην ηλικία των ταξιδιωτών-τουριστών. Παλαιότερα, πιο έντονο τέτοιου είδους τουρισμό έκαναν άτομα μεγάλης ηλικίας ενώ σήμερα υπάρχουν και άτομα αρκετά νεαρής ηλικίας. Η εποχικότητα λόγω πρόσθετων τουριστικών υπηρεσιών έχει μετατοπιστεί.

1.2.2 Η Ανάπτυξη του Θρησκευτικού Τουρισμού στην Ελλάδα και στην Οικονομία

Όπως γνωρίζουμε ήδη η Ελλάδα είναι ένας από τους πιο περιζήτητους προορισμούς και ένα μέρος της επιτυχία αυτής οφείλεται στον θρησκευτικό τουρισμό με τα θρησκευτικά μνημεία του, τις εκκλησίες, τα μοναστήρια και τα ξωκλήσια. Αρκετοί είναι εκείνοι που έρχονται από διάφορες χώρες και πόλεις εκτός Ελλάδας και εντός της Ελλάδας κυρίως τις περιόδους των εορτών όπως Χριστούγεννα και Πάσχα για να επισκεφθούν θρησκευτικά κειμήλια πολιτιστικής κληρονομιάς που βρίσκονται σε όλους τους νομούς της χώρας μας και γι αυτό τότε παρατηρείται αυξημένη ζήτηση και προσέλευση τουριστών. Τα μνημεία της ελληνικής ορθόδοξης εκκλησίας μας φανερώνουν τη διασύνδεση που υπάρχει μεταξύ της τέχνης και της θρησκευτικής λατρείας που είναι κομμάτι της πολιτιστικής κληρονομιάς και έτσι προσελκύει έντονα το ενδιαφέρον των τουριστών ή προσκυνητών. Και στην Ελλάδα ο προσκυνητής είναι ένας σημαντικός στόχος για την τουριστική βιομηχανία διότι κάθε χρόνο πολλοί είναι εκείνοι που επισκέπτονται θρησκευτικά μνημεία.

Ιδιαίτερα σημαντική στην Ελλάδα είναι η συμβολή του θρησκευτικού τουρισμού στην ανάπτυξη της οικονομίας. Καθ' όλη τη διάρκεια του χρόνου διοργανώνονται επισκέψεις σε θρησκευτικούς χώρους ή ναούς, και εκδρομές από ενορίες ή μητροπόλεις ή και τουριστικά γραφεία που ασχολούνται ειδικά με τον θρησκευτικό-προσκυνηματικό τουρισμό με αφορμή μεγάλες θρησκευτικές γιορτές και διάφορες εκδηλώσεις. Το γεγονός ότι τα θρησκευτικά μνημεία βρίσκονται σε κάθε μέρος της Ελλάδας, δηλαδή υπάρχει μεγάλη χωρική διασπορά, βοηθάει τα μέρη αυτά και εκείνα

που είναι λιγότερο ανεπτυγμένα στην ανάπτυξη του τουρισμού και της οικονομίας με τους εξής παράγοντες: την δαπάνη κατανάλωσης των τουριστών ημερησίως, την διάρκεια παραμονής τους στον τόπο και οι τιμές του τόπου σχετικά με τους περιφερειακούς πολλαπλασιαστές.

Πιο αναλυτικά, η αύξηση της καταναλωτικής δαπάνης ημερησίως των τουριστών σχετίζεται με την μετατροπή που δημιουργείται του προσκνηματικού τουρισμού σε πολιτιστικό τουρισμό, η αύξηση της διάρκειας παραμονής τους έχει να κάνει με τις υποδομές, τους τύπους διασκέδασης και ψυχαγωγίας καθώς και άλλα επιπλέον τουριστικά ενδιαφέροντα που έχει ο προορισμός. Κι εδώ διακρίνεται ο βραχυπρόθεσμος θρησκευτικός τουρισμός χωρίς κάποια διανυκτέρευση και ο μακροπρόθεσμος με διανυκτέρευση από 1 έως 2 μέρες. Σχετικά με τις τιμές εξαρτώνται από το πόσο μπορεί ο κάθε τόπος να καλύψει τα έξοδά του από τις υπηρεσίες και τα προϊόντα που προσφέρει, την εγχώρια παραγωγή και το ανθρώπινο δυναμικό που έχει.

Γενικά θα ήταν θετικό μια ακόμη πιο μεγάλη ανάπτυξη του τουρισμού αυτού θα μπορούσε να συντελέσει στην αλλαγή προς το καλύτερο για την χώρα μας σχετικά με τον τουρισμό, να δημιουργήσει κι άλλα πιο ισχυρά κίνητρα για τους τουρίστες σε όλα τα μέρη της Ελλάδας, να μην έχει μικρή τουριστική περίοδο ο θρησκευτικός τουρισμός. Ωστόσο, υπάρχει μια καλή πρόοδο τα τελευταία χρόνια αφού έχει δημιουργηθεί ο θεματικός τουρισμός που συνδέει και αξιοποιεί την πολιτιστική κληρονομιά, το φυσικό περιβάλλον και τις σύγχρονες οικονομικές δυνατότητες του τόπου προς βελτίωση του τουριστικού τομέα.

1.2.3 Κρατική και Ιδιωτική Πρωτοβουλία

Αρχικά, το κράτος όπως ξέρουμε έχει ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο στην ελεγχόμενη τουριστική οικονομία. Όταν, για παράδειγμα δημιουργούνται υποδομές και κάποιες προϋποθέσεις σχετικά με την ανάπτυξη νέων μορφών τουρισμού και συγκεκριμένα εναλλακτικών μορφών, η παρουσία της κρατικής πρωτοβουλίας είναι καταλυτική. Επίσης, ο κρατικός φορέας έχει την δυνατότητα αλλά και την ικανότητα εάν υπάρξουν τυχόν προβλήματα στην τουριστική οικονομία να τα αντιμετωπίσει με σωστό προγραμματισμό και καθορισμό στόχων αλλά μπορεί ακόμα και να παρακολουθεί συστηματικά εάν αυξάνεται η ζήτηση στις εναλλακτικές μορφές του τουρισμού για να επαναπροσδιορίζει την τουριστική του πολιτική. Ο κρατικός φορέας έχει τη δυνατότητα να δημιουργεί κάποια προγράμματα ανάπτυξης των ειδικών μορφών τουρισμού αλλά σε καμία χώρα δεν έχουν υπάρξει αυτά γιατί υπάρχει το πρότυπο σε κάποιες από αυτές του μαζικού οργανωμένου τουρισμού. Εδώ όμως, μπαίνει η ιδιωτική πρωτοβουλία διότι συχνά οι ιδιωτικές εταιρίες ξεκίνησαν προγράμματα ειδικών μορφών τουρισμού με στόχο την καλύτερευση και την επεξεργασία προσφορών του κλασικού πακέτου μαζικού οργανωμένου τουρισμού μαζί με ειδικές μορφές που ήταν κατάλληλες για τον σύγχρονο τουρίστα. Σχετικά με τον θρησκευτικό τουρισμό παλαιότερα ήταν μέσα στις ειδικές μορφές τουρισμού που σε κάποιες χώρες συμπλήρωναν το πρότυπο του μαζικού τουρισμού, ενώ σε άλλες ακολουθούσε την πορεία του αλλά απευθυνόταν σε πιο απαιτητικούς πελάτες. Πλέον, υπάρχει οργανωμένος θρησκευτικός τουρισμός και ατομικός θρησκευτικός τουρισμός που δεν συνδέονται μεταξύ τους. Χάρη στην ιδιωτική πρωτοβουλία οργανώσεις ταξιδιών θρησκευτικού τουρισμού γίνονται συνήθως από πρακτορεία που ασχολούνται με τον οργανωμένο τουρισμό και συχνά συνδυάζουν τα ταξίδια με επισκέψεις σε περιοχές πολιτιστικού ενδιαφέροντος. Σημαντικό ρόλο έχουν και οι

Οργανώσεις και Σωματεία πιστών που συνδέονται με το θρησκευτικό δόγμα της κάθε χώρας ή και μεμονωμένες ομάδες πιστών διαφορετικών δογμάτων.

1.2.4 Οργανώσεις και Σωματεία Προσκυνητών

Όπως αναφέρθηκε πιο πάνω, εκτός από τα τουριστικά γραφεία υπάρχουν και οι οργανώσεις και σωματεία πιστών που ασχολούνται με την οργάνωση θρησκευτικού τουρισμού. Και τα δύο δημιουργήθηκαν από τους πιστούς που με τη δυνατή αυτή πίστη και αγάπη για τα μέρη που συνδέονται με την ιστορία και το δόγμα θέλησαν να βοηθήσουν και να προωθήσουν όλες τις προσπάθειες εκείνων που ενδιαφέρονται να κάνουν ένα θρησκευτικό ταξίδι. Κίνητρό τους λοιπόν, πέραν από την πίστη και την αγάπη, είναι η θέληση όλων αυτών που συντελούν σε αυτή τη προσπάθεια ανάδειξης και αύξησης των ταξιδιών αυτών στους τόπους ή στα μέρη που έχουν θρησκευτικά μνημεία με σημαντική σπουδαιότητα και σημασία. Και με αυτόν τον τρόπο δημιουργείται ένα αίσθημα ανθρωπιάς, συμπόνιας αφού έρχονται πιο κοντά ο ένας με τον άλλον, ανταλλάζουν απόψεις περί αυτού του θέματος γιατί αυτό που τους ενώνει είναι το κοινό τους ενδιαφέρον για την θρησκεία.

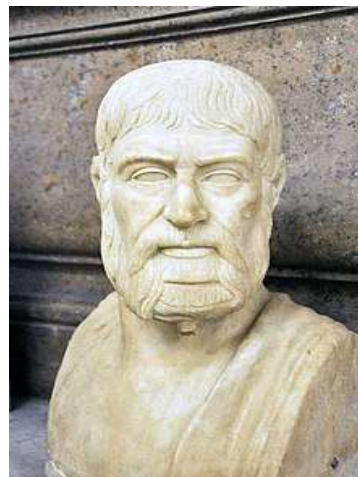
Ένα από τα πιο χαρακτηριστικά σωματεία που δημιουργήθηκε μέσα από τους πιστούς αυτούς ονομάζεται «ΟΙ ΦΙΛΟΙ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΟΡΟΥΣ» είναι μια φιλανθρωπική και εκπαιδευτική κοινωνία αφιερωμένη στη στήριξη της ευημερίας των μοναστηριών του Αγίου Όρους και βοηθώντας εκείνους που κάνουν προσκυνηματικά στο Άγιο Όρος. Δημιουργήθηκε το 1990 μεταξύ μιας ομάδας φίλων που συμμετείχαν σε αυτό το κοινό συμφέρον, και έχει γίνει διεθνής οργανισμός. Είναι ναυλωμένο στην Αγγλία ως εγγεγραμμένη φιλανθρωπία με κύριο σκοπό της να γνωρίσουν καλύτερα, όσοι πιστοί ενδιαφέρονται, τα μοναστήρια γενικότερα αλλά και του Αγίου Όρους ειδικότερα μέσα από αρκετές δημοσιεύσεις που αναρτούν στην επίσημη ιστοσελίδα τους (<https://www.athosfriends.org>), μέσα από διαλέξεις, συνέδρια και εκθέσεις που διοργανώνει ο σύλλογος αυτός και επίσης, κοινωνία ενεργεί ως ομάδα ενδιαφερομένων φίλων και υποστηρικτών του Αγίου Όρους, οι οποίοι θα παράσχουν βοήθεια όποτε είναι εφικτό, σε συνεννόηση με τις μοναστικές αρχές, δεν έχει συγκεκριμένες πολιτικές φιλοδοξίες, ούτε πρόκειται για ένα κερδοσκοπικό σωματείο. Η βοήθεια που παρέχεται είναι πιθανότερο να λάβει τη μορφή συνδέσμου, πραγματογνωμοσύνης ή εξοπλισμού που οι μοναχοί έχουν εκφράσει την ανάγκη τους. Όλα αυτά κάνουν το σωματείο να είναι μια κοινωνία «φίλων» που ο ένας με τον άλλον θα μοιράζονται τις εμπειρίες τους και θα γίνονται φίλοι με τους μοναχούς.

1.3 Περιηγητισμός

Η περίοδος κατά την οποία σύγχρονοι περιηγητές ή ταξιδιώτες, ατομικά ή ομαδικά ανακάλυψαν εκ νέου και περιηγήθηκαν την Ελλάδα, παρατηρώντας τη φύση, την ιστορία και τον πολιτισμό της, υπήρξε μακρά και θεμελιώδης για τον Ελληνικό τουρισμό. Ως παγκόσμιο φαινόμενο, ο περιηγητισμός ξεκίνησε από την αναζήτηση μιας νέας Ευρωπαϊκής ταυτότητας βασισμένης στην Ουμανιστική παιδεία και τις κλασικές σπουδές. Αναπτύχθηκε στο πλαίσιο της γεωγραφικής και οικονομικής επέκτασης Ευρωπαϊκών χωρών, δραματικών πολιτικών γεγονότων και τεχνολογικών αλλαγών. Η λέξη **περιηγητισμός** είναι η ελληνική λέξη του ταξιδιού και σημαίνει η περιγραφή, η καταγραφή και η απόκτηση βιωμάτων από κάθε επισκέψιμη περιοχή. Το ταξίδι και η περιπέτεια είναι συνδεδεμένα με τον ελληνικό πολιτισμό και ιδιαίτερα με την επιστροφή του Οδυσσέα στην πατρίδα του την Ιθάκη. Έχει περισσότερο την έννοια της εκστρατείας ενώ ο περιηγητισμός της έρευνας. Ο περιηγητισμός ξεκάνει από την «περιέργεια» και την «γνώση» γύρω από το «έργο», γίνεται ουσιαστικά

διερεύνηση του έργου. Περιηγητές θεωρούνται: οι ταξιδιώτες αλλά και οι λόγιοι ταξιδιώτες, όπως γεωγράφοι, χαρτογράφοι, νησολόγοι, ουμανιστές αλλά και διπλωμάτες, προσκυνητές, κατάσκοποι, φυσιοδίφες, στρατιωτικοί, ναυτικοί, ιατροί, ιερείς, θεωρητικοί και εμπειρογνώμονες, ζωγράφοι, τοπιογράφοι, αρχιτέκτονες, μηχανικοί, αρχαιολόγοι, ρομαντικοί συγγραφείς, έμποροι και ιεραπόστολοι, μοναχοί, επιστήμονες, πειρατές, αιχμάλωτοι, λογοτέχνες και τυχοδιώκτες, οι οποίοι μας κληροδότησαν κείμενα αλλά και εικόνες από τα ταξίδια τους. Τα πέντε εργαλεία που χρησιμοποιούσαν οι περιηγητές σαν συνοδοιπόρους στα ταξίδια τους είναι αρχικά τα δρομολόγια ταξιδιών όπου από τον 15^ο με 16^ο περίπου αιώνα ταξίδευαν είτε για λόγους εμπορίου, πολέμου, είτε προσκυνήματος, έπειτα είναι τα περιηγητικά κείμενα, αντιλήψεις που αναπαράγονται, γίνονται κόμβοι και που αργότερα αυτά είναι που αντιγράφονται από νέους περιηγητές σαν οδηγός στα ταξίδια, μετά είναι η εικόνα όπου τον 17^ο αιώνα άρχισε σταδιακά να εξελίσσεται με την χαρτογραφία να είναι η πρώτη εξέλιξη, η λιθογραφία, η ζωγραφική και περίπου τον 19^ο αιώνα άρχισε να αναπτύσσεται η φωτογραφία. Η θεματολογία, δηλαδή η ανάλυση και περιγραφή της θρησκείας από την αρχαιότητα, ο καθημερινός βίος, η ενδυμασία και η διπλωματία πολιτικής. Τέλος, είναι ο χώρος, δηλαδή η πραγματικότητα, η αλήθεια και το όνειρο στους τόπους που περιηγούνται. Γενικότερα, τα περιηγητικά κείμενα για να υπάρχουν θα πρέπει να υπάρχουν και αυτά τα εργαλεία που με τον καιρό αυξάνονται. Τα περιηγητικά έργα προβάλλουν συνεπώς με τα κείμενα και τις εικόνες τους, το “πώς η Ευρώπη έβλεπε” σε κάθε ιστορική συγκυρία τους τόπους, τους ανθρώπους και τα μνημεία που συναντούσαν κατά τη διάρκεια των ταξιδιών τους οι περιηγητές έχοντας λογοτεχνική και αισθητική αξία εκτός από επιστημονική αξία.

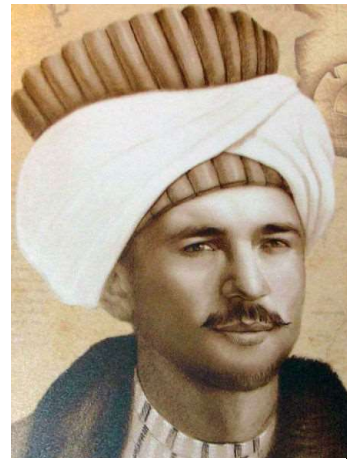
Υπάρχουν αρκετοί σημαντικοί περιηγητές που ασχολήθηκαν με τα μέρη της Ελλάδας. Ο Πausanias θεωρείται ο «πατέρας» του περιηγητισμού. Είναι το «μαύρο κουτί» για τα αντικείμενα που δεν υπάρχουν πλέον. Γεννήθηκε στα 150-200μ.Χ ζώντας τους χρόνους της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας στους χρόνους Μάρκου Αβίλιου τον 2^ο αιώνα μ.Χ. Ο ίδιος τα περιγράφει όλα πλήρως όπου πήγαινε διότι δεν ήταν περιηγητής του «καναπέ», τα έβλεπε όλα από κοντά και προσπαθούσε να εξασφαλίσει αυθεντικές πηγές. Το κύριο ενδιαφέρον του ήταν να περιγράφει μνημεία, ήθη-έθιμα, τελετουργίες που μας αποδεικνύει τον ανθρωποκεντρικό χαρακτήρα της αρχαιολογικής θρησκείας, φαίνεται ουσιαστικά ότι ήταν πιστός θρήσκος. Το αντικείμενό του ήταν η Ηλεία και αυτό φαίνεται από το ότι στο βιβλίο «Πausanias Ελλάδος Περιήγησις, Μεσσηνιακά-Ηλιακά» για την Μεσσηνία περιόρισε την περιγραφή του τόπου σε 7 μόνο κεφάλαια, ενώ για την Ηλεία αφιέρωσε σχεδόν 42 κεφάλαια. Είχε μεγάλο ενδιαφέρον για την Ολυμπία και τους Ολυμπιακούς Αγώνες, συγκεκριμένα, κάθε επιγραφή που συναντούσε ασχολιόταν με μεγάλη προσοχή και λεπτομέρεια κοιτάζοντας να ανακαλύψει οτιδήποτε είχε μείνει απαρατήρητο για να το αναφέρει. Τα ονόματα των ελληνικών πόλεων και των τότε νικητών τα αντιγράφει με ιδιαίτερη επιμέλεια φροντίζοντας να αναφέρει με λεπτομέρεια τον αριθμό και το είδος των νικών των αθλητών που τα έβρισκε από τις επιγραφές των βάρων και ότι δεν έβρισκε εκεί δεν παρέλειπε να αναφέρει ρητά την παράλειψη «...δεν μπορώ ν'αναφέρω τίνων έργα είναι, μου φαίνεται όμως πως κι αυτά είναι πάρα πολύ παλιά».

1.3.1 Ο Πausanias. (GOOGLE IMAGE).

Μια προσωπική του παρατήρηση, αν μιλάει για άγνωστο πράγμα, συνήθιζε να την τονίζει με μεγάλη προσοχή όπως, όταν οι Ηλείοι αθλητές δεν συμμετείχαν στα Ίσθμια γιατί ο Ηρακλής είχε σκοτώσει τους γιού της Μολιόνης στις Κλειωνές και για αυτό η ίδια δεν ήθελε οι πατριώτες της να είναι εκεί. Το ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την μυθολογία φαίνεται και από την πλούσια περιγραφή παραστάσεων που έκαναν τότε στις περιοχές της Ηλείας όπου τις περιγράφει διεξοδικά και δεν τις βλέπει ως έργα τέχνης αλλά ως υλικό μυθολογίας. Ουσιαστικά, ο Πausanias μετά την Αττική περιηγήθηκε στην Αργολιδοκορινθία, στη Λακωνία, στη Μεσσηνία και μετά στην Ηλεία. Το αυστηρό περιγραφικό μέρος τόσο της Μεσσηνίας όσο και της Ηλείας είναι πολύ σύντομο διότι ασχολήθηκε διεξοδικά με τους μεσσηνιακούς πολέμους και συγκεκριμένα με τη δράση του Αριστόδημου και του Αριστομένη και για την Ηλεία ασχολήθηκε με την περιγραφή της Ολυμπίας (Pausanias, 2009).

Επίσης, υπάρχουν κι άλλοι επιφανείς περιηγητές όπως για παράδειγμα, ο Εβλιά Τσελεμπί, τούρκος που λάτρευε την Ελλάδα, και το αντικείμενό του ήταν η Πελοπόννησος. Γεννήθηκε στην Ισταμπούλ το 1611 από ανώτερη κοινωνική τάξη. Ο πατέρας του έφτιαχνε κοσμήματα και ήταν κορανομνήμονας. Ο ίδιος ήταν καλλιγράφος, μουσικός, ζωγράφος και δάσκαλος αραβικής γραφής. Είχε ευαισθησία για την πολιτιστική κληρονομιά σε όλες τις πόλεις. Άνθρωπος γεμάτος απορία και θαυμασμό για τον κόσμο ήθελε να γνωρίσει και να γνωριστεί με διάφορους ανθρώπους, να μάθει και να πληροφορηθεί από κοντά για το καθετί. Σαν φιλομαθής που ήταν, ο Εβλιά άρχισε να περιηγείται από την γενέτειρά του. Ταξίδευε 36 χρόνια, πέθανε το 1884 και την Ελλάδα μαζί με την Κεντρική και Δυτική Ευρώπη την επισκέφθηκε από το 1668-1682. Ονομαζόταν «Ταξιδιώτης του Κόσμου» και οι 10 τόμοι που έγραφε ήταν αφιερωμένοι στον Μουράτ τον Δ'. Είχε μεγάλο ενδιαφέρον για κάστρα, πηγές, επιγραφές πάνω στις πηγές, χαμάμ και τζαμιά. Το έργο του δεν ήταν απόλυτα περιγραφικό διότι είχε μύθους, αρκετά ρητορικά σχήματα, ενδιαφερόταν για τις γλώσσες και μέσα από το κείμενό του «*Οδοιπορικό στην Ελλάδα 1668-1671*» μαθαίνουμε πολλά στοιχεία για την Ελλάδα και κυρίως για την κατάσταση των κάστρων την εποχή της οθωμανικής αυτοκρατορίας, για την χλωρίδα και πανίδα της κάθε περιοχής και τους διαφορετικούς πολιτισμούς. Ως χαφίζης και μουεζίνης έψαλλε το πρώτο εξάνι που ακούστηκε στο κάστρο της Ζαρνάτας, έγραφε χρονοδιαγράμματα και ως καλλιτέχνης ανέλαβε να ζωγραφίσει με τον ευρωπαϊκό τρόπο την πόλη της Ζαρνάτας που ήταν τότε εκεί με τα κτίρια της, γεγονός που επανέλαβε και για το Ναύπλιο που ήταν το επόμενο ταξίδι του. Ακόμη, συνήθιζε να αναφέρει με απόλυτο τρόπο τις προσωπικές του κρίσεις, όταν σύγκρινε τόπους, φυσικές ομορφιές και αρχιτεκτονικά μνημεία που επισκεπτόταν σε διάφορες χώρες. Στην Πελοπόννησο που πήγε επικεντρώθηκε πολύ στα κάστρα, στις βρύσες, στα τζαμιά αναλύοντάς τα με μεγάλη λεπτομέρεια κάνοντας κι εκεί χρονοδιαγράμματα κάποιες φορές όμως χρησιμοποιούσε πολλές υπερβολές. Τέλος, Θέλοντας να κάνει λογοτεχνία και να δώσει ζωντάνια στις περιγραφές του, αναφερόταν στα γεγονότα σαν να ήταν ο ίδιος αυτόπτης μάρτυρας «...το είδα με τα ίδια μου τα μάτια...» αλλά τις περισσότερες φορές υπήρχε ελάχιστη αληθοφάνεια και αυτό αποδεικνύει την άγνοιά του (Εβλιά Τσελεμπί, 2005).

1.3.2 Εβλιά Τσελεμπί. (GOOGLE IMAGE)

Ο Edgar Quinet περιηγήθηκε στον ίδιο χώρο την εποχή όπου αναδείχθηκε ο Φιλελληνισμός. Γεννήθηκε το 1803 και απεβίωσε το 1875. Ήταν Γάλλος θαυμαστής της Ελλάδας και συγκεκριμένα της Αρχαίας Ελλάδας όπου ήρθε στη χώρα με τις ιδέες του Διαφωτισμού. Είχε σπουδάσει στο κέντρο του Ιδεαλισμού στη Γερμανία, κλασσική φιλολογία και φιλοσοφία. Στις περιγραφές του είναι λεπτομερές και το ύφος του άλλοτε είναι λογοτεχνικό και άλλοτε γίνεται πιο περιγραφικός μιμώντας αρχαίους έλληνες συγγραφείς. Περιγράφει το φυσικό περιβάλλον και πως σχετίζεται με τον πολιτισμό του ενσωματώνοντας το πολιτιστικό αγαθό στο χώρο του, περιγράφει επίσης, ήθη-έθιμα, εκκλησίες που έχουν χτιστεί πάνω σε αρχαία ή δίπλα από αυτά

1.3.3 Ο Γάλλος Edgar Quinet. (GOOGLE IMAGE)

έχοντας όμως μια διαφορετική πλευρά στο χώρο της θρησκείας. Θαύμαζε όμως, τον ανατολικό πολιτισμό και ιδιαίτερα την Αίγυπτο.

Επισκέφθηκε την Ελλάδα αμέσως μόλις απελευθερώθηκε από τους Τούρκους για να συγκρίνει το παλιό με το νέο, αυτό ήθελε να δει χωρίς να θαμπωθεί από καταξιωμένους ήρωες. Ήθελε να περιγράψει την Ελλάδα όπως την έβλεπε. Ο ίδιος αναφέρει πως ο μύθος και η θρησκεία δημιουργούν την έννοια της λογικής, της φιλοσοφίας και το τρίπτυχο μύθος-θεολογία-φιλοσοφία διαφαίνεται στο κείμενο του εξηγώντας πως ο μύθος είναι καθρέφτης της κοινωνικής πραγματικότητας τότε. Περιγράφει τόπους που δεν είχαν δώσει βάση οι προηγούμενοι περιηγητές μη ξεχνώντας να αναφέρει και τις καταστροφές που είχαν διακηρύξει οι Οθωμανοί. Δεν απευθύνεται συχνά στον αναγνώστη δηλαδή, δεν έχει πολλά στοιχεία προφορικού λόγου παρά μόνο όταν συζητάει με γηγενείς για να διασταυρώσει τις πληροφορίες του. Ήταν εμπνευσμένος από τον ιδεαλισμό, τον κλασικισμό, τον ρομαντισμό και ήταν συνεπαρμένος από την αρχαϊκή εποχή, πιο πολύ από την Αρκαδία. Είχε επικαιροποιήσει την περιγραφή του, δίνοντας μεγάλη αξία στο έργο του κι έχει ακόμη διότι είναι από μόνο του μια μαρτυρία. Το 1829 εγκατέλειψε την Ελλάδα (Αλεξοπούλου, Τμήμα Διοίκησης, Οικονομίας, Επικοινωνίας Πολιτιστικών και Τουριστικών Μονάδων).

Η Ολυμπία συγκεκριμένα, δέχτηκε έναν σημαντικό ευρωπαϊό ταξιδιώτη, το βρετανό αρχιτέκτονα, γεωγράφο και συγγραφέα John Spencer-Stanhope (1787-1873), ο οποίος τον καιρό των ναπολεόντειων πολέμων βρέθηκε να είναι αιχμάλωτος στη Γαλλία, όπως όλοι οι άγγλοι υπήκοοι σε γαλλικό έδαφος. Ήθελε να ταξιδέψει στην Ελλάδα για να συνεχίσει τις αρχαιολογικές του έρευνες, ενώ ήταν αιχμάλωτος, και αφού υποσχέθηκε ότι θα γυρίσει πάλι πίσω στον λόγο της τιμής του τον άφησαν να ταξιδέψει. Μάλιστα, το Institut de France του ανέθεσε να ερευνήσει τη τοπογραφική εξερεύνηση της περιοχής της Ολυμπίας, για να ψάξει κατά πόσον υπήρχαν φερέγγυες αποδείξεις για την ύπαρξη της Ολυμπίας ως πόλης. Ο Spencer-Stanhope λοιπόν, ταξιδεύει στα 1813-1814 στην Ελλάδα με τον αδελφό του Edward και το συνάδελφό του νεαρό βρετανό αρχιτέκτονα, γεωμέτρη και τοπογράφο Thomas Allason (1790-1852). Τον Απρίλιο του 1813 περνούν από τη Ζάκυνθο στην Πελοπόννησο. Επισκέπτονται την αρχαία Κυλλήνη (τη σημερινή Γλαρέντζα) και κατευθύνονται στη γειτονική Ήλιδα όπου εκεί άφησαν την Ολυμπία στον Th. Allason έτσι ώστε να σχεδιάσει τα ερείπια της ιστορικής κοιλάδας. Το έργο της ομάδας ολοκληρώνεται

εντός δεκαπενθήμερου και απαντώντας με έμμεσο τρόπο στο ερώτημα που είχε τεθεί εξαρχής, σχετικά με το εάν η Ολυμπία ήταν πόλη, ο Spencer-Stanhope υπαινίσσεται ότι δεν υπήρξε αρχαία πόλη Ολυμπία. Ταυτίζει όμως με βεβαιότητα τον παραπόταμο του Αλφειού Κλάδεο με την εύφορη αυτή κοιλάδα, όπου στην αρχαιότητα διεξάγονταν οι Ολυμπιακοί Αγώνες. Θεωρεί ότι η μόνη ενδιαφέρουσα κοιλάδα στην περιοχή είναι εκείνη που πρώτος ο Fauvel ανέφερε με το όνομα «Αντίλαλο» («Ηχώς») και άλλοι με το όνομα «Αντίλαλλα». Ο Spencer-Stanhope αφιερώνει ολόκληρο κεφάλαιο με αυτολεξεί την περιγραφή του Fauvel για το ταξίδι του στην Ολυμπία. Αναιρεί την

1.3.4 Spencer Stanhope. (GOOGLE IMAGE)

άποψη εκείνου για τα εντοπισθέντα ίχνη του Ιπποδρόμου, τον οποίο υποθετικά απεικονίζει, αλλά και για τα σχέδια της Ιππαφέσεως. Υποστηρίζει ότι μια τόσο μεγαλειώδης και σημαντική κατασκευή, όπως ο Ιππόδρομος της Ολυμπίας, δεν μπορεί να είχε κατασκευαστεί από ταπεινά υλικά, δηλαδή από οπτόπλινθους, με τις οποίες ήταν κτισμένα τα ερείπια των ρωμαϊκών χρόνων. Τέλος συνεχίζει την παρουσίαση της κοιλάδας περιγράφοντας τον τόπο, το Κρόνιο, τον Κλάδεο, τις καλλιέργειες. Ο John Spencer-Stanhope ήταν ο τελευταίος από τους ευρωπαίους αρχαιογνώστες λόγιους, ερευνητές και περιηγητές, οι οποίοι αναζήτησαν την αρχαία Ολυμπία μεταξύ του 18ου και 19ου αιώνα. Παρά τον κίνδυνο της αρχαιοκαπηλίας που υπήρξε έντονος στην περίπτωση του Cockerell και της Εταιρείας των αρχαιοφίλων, η Ολυμπία, στα χρόνια του «πυρετού των μαρμάρων», στάθηκε, σε σχέση με άλλα μνημεία (π.χ. την Ακρόπολη), τυχερή, καθώς η ίδια η φύση, που την κατέστρεψε, ταυτόχρονα την προστάτευσε από το ανθρώπινο χέρι. Οι φυσικές καταστροφές (σεισμοί, πλημμύρες, κ.ά.) γκρέμισαν τα αρχαία οικοδομήματα και τα έθαψαν βαθιά μέσα στη γη, κρύβοντάς τα για αιώνες από τους ντόπιους, αλλά και από τους ξένους, τους διψασμένους για γνώση και ευρήματα ευρωπαίους λόγιους, ερευνητές, ακόμη και από τους αρχαιοκάπηλους (<https://ejournals.lib.uoc.gr/index.php/Ariadne/article/download/370/301/>).

Ο βρετανός αρχαιολόγος και θεολόγος Richard Chandler (1738-1810) ήταν ο πρώτος ξένος που περιηγήθηκε στην Ηλεία και συγκεκριμένα στην Ολυμπία. Πήγε εκεί λόγω της αρχαιολογικής αποστολής που εκτελούσε, μαζί με τον έμπειρο στα μνημεία της Ελλάδας αρχιτέκτονα Nicholas Revett (1720-1804) και το ζωγράφο William Pars (1742-1782), στην Ιωνία και την Ελλάδα (Αττική, Αργολίδα και Ήλιδα) (1764-1766). Οι τρεις τους είχαν σταλεί από την Εταιρεία των Dilettanti (The Dilettanti Society) του Λονδίνου για να καταγράψουν και να μελετήσουν τις ελληνικές αρχαιότητες της Μικράς Ασίας και της Ελλάδας. Τον Αύγουστο του 1765 πήγαν στην Ελλάδα. Εκεί περιηγήθηκαν την Αττική, την Κορινθία, την Αργολίδα, τη Βοιωτία, τους Δελφούς, την Πάτρα, την Ολυμπία και τις Βάσσες. Στην Ολυμπία οι R. Chandler, N. Revett και W. Pars έφθασαν τον Αύγουστο του 1766. Ο Chandler αναγνώρισε την Ολυμπία ως θέση, δηλαδή την ανακάλυψε «επίσημα» ως αρχαιολογικό τόπο. Στην ταξιδιωτική αφήγησή του *Travels in Greece: An Account of a Tour* (Οξφόρδη 1776) παραθέτει όσα έχει διαβάσει στον Πausanias και τον Strabon για τα κτίσματα που υπήρχαν στα χρόνια τους στην Άλτη. Μιλά για τη σημασία της θρησκείας στην Ολυμπία, όπως αυτή φαίνεται από την ύπαρξη λατρείας πολλών θεοτήτων, για την κατάσταση του Ιερού στα Ρωμαϊκά χρόνια και για την ιστορία του θεσμού των Ολυμπιακών Αγώνων.

Όμως, δεν είχε παρουσιάζει κάποιο σχέδιο του Ιερού (<https://ejournals.lib.uoc.gr/index.php/Ariadne/article/download/370/301/>).

Την Ολυμπία επισκέφθηκε και μία άλλη αξιόλογη και αξιοθαύμαστη προσωπικότητα της εποχής, εκείνος πρώτος που έφτασε στην Ελλάδα τον 18^ο αιώνα, ο περιηγητής που παρέμεινε τον περισσότερο χρόνο στη χώρα: ο γάλλος γιατρός, διπλωμάτης, ιστορικός συγγραφέας και μεγάλος φιλέλληνας, François Charles Hugues Laurent Pouqueville (1770-1838). Σε ηλικία 29 ετών βρέθηκε στην Ελλάδα αλλά αιχμάλωτος των Τούρκων και η περιήγησή του έγινε με ένοπλη συνοδεία. Το 1799 ήταν στην Τριπολιτσά και το 1800 οδηγήθηκε στην Κωνσταντινούπολη, όπου παρέμεινε φυλακισμένος δύο χρόνια. Καρπός της περιπέτειάς του αυτής ήταν η γνώση της ελληνικής γλώσσας και το πρώτο περιηγητικό ταξιδιωτικό του κείμενο με τίτλο *Voyage en Morée, a Constantinople, en Albanie et dans plusieurs autres parties de l' Empire Othoman, pendant les années 1798, 1799, 1800 et 1801*, που κυκλοφόρησε στο Παρίσι το 1805. Είχε αρκετές εντυπώσεις. Στο κείμενό του εξυμνεί τη σημασία των Ολυμπιακών Αγώνων, αναφέρει ρητά ότι δεν πρόκειται να επαναλάβει όσα έγραψαν άλλοι, ωστόσο κάποια λόγια του Fauvel τα μεταφέρει στο κείμενό του. Επισημαίνει ότι όλη η περιοχή και η Ολυμπία την εποχή που την επισκέφθηκε ήταν σκεπασμένη με ερείπια. Ισχυρίζεται πως ο Fauvel έκανε λάθος, που επέκτεινε τα όρια του Σταδίου ως την όχθη του Αλφειού. Ο ίδιος το τοποθετεί πιο κοντά στον Κρόνιο λόφο, ανάμεσα σε δύο λοφίσκους και ισχυρίζεται ότι η υπόθεσή του επιβεβαιώνεται από τη θέση του χωριού της «Ηχούς» («Αντίλαλο») που δεν ήταν πολύ μακριά. Τέλος, δεν δημοσιεύει κάποιο σχέδιο της κοιλάδας της Ολυμπίας, ώστε να γίνουν πιο κατανοητοί οι ισχυρισμοί του (<https://ejournals.lib.uoc.gr/index.php/Ariadne/article/download/370/301/>).

1.3.5 Ο Charles Hugues Laurent Pouqueville. (GOOGLE IMAGE)

Ο ιδιαίτερος χαρακτήρας του ταξιδιού τον 18ο αιώνα δείχνει την έκταση που πήραν τα ταξίδια στη συγκεκριμένη εποχή, αλλά και το πραγματικά εντυπωσιακό ενδιαφέρον του κοινού για τα έργα της ταξιδιωτικής φιλολογίας. Υπάρχουν αρκετές κατηγορίες ταξιδιωτικής φιλολογίας και όλες γνωρίζουν σημαντική ανάπτυξη. Οι περισσότερες μάλιστα βιώνουν μία τελευταία περίοδο ακμής, πριν σβήσουν οριστικά κατά τις πρώτες δεκαετίες του 19ου αιώνα. Απαραίτητη λοιπόν είναι η αναφορά εδώ στα προσκυνητάρια. Τα προσκυνητάρια, ως ιδιαίτερη κατηγορία έργων της ταξιδιωτικής φιλολογίας, θα είχαν θέση μόνο σε μία τυπολογία, που θα χρησιμοποιούσε ως κριτήριο τον τόπο προορισμού του ταξιδιώτη ή τον σκοπό του ταξιδιού. Συνεπώς δεν μπορούν να περιληφθούν στην τυπολογία που προτείνουμε εδώ. Η κατηγορία που χαρακτηρίζεται με τον όρο προσκυνητάρια, δεν είναι εσωτερικά ομοιογενής, αλλά συγκροτείται από έργα πολύ διαφορετικά μεταξύ τους. Ανάμεσα τους συναντούμε περιγραφές ταξιδιών προς τόπους προσκυνήματος, τοπογραφικά κείμενα, που αναφέρονται στους τόπους αυτούς, καθώς και ταξιδιωτικές μεθόδους με οδηγίες προς τους ταξιδιώτες που κατευθύνονται προς αυτούς, ή ταξιδιωτικούς οδηγούς, με πίνακες αποστάσεων και καταλόγους σταθμών. Σύμφωνα λοιπόν με τη θέση, που επιλέγει ο συγγραφέας προς την εμπειρία (αν την καταγράφει ή την επεξεργάζεται), τα έργα που χαρακτηρίζονται ως προσκυνητάρια, εντάσσονται κάθε φορά στις ανάλογες επιμέρους κατηγορίες: στις περιγραφές ταξιδιών, στα

τοπογραφικά κείμενα, στις ταξιδιωτικές μεθόδους ή στους ταξιδιωτικούς οδηγούς. Θα πρέπει βέβαια να σημειωθεί, ότι πολλά από τα έργα αυτά συνδυάζουν δύο ή περισσότερες κατηγορίες της ταξιδιωτικής φιλολογίας. Είναι δηλαδή πιθανόν να έχουμε ένα κείμενο, το οποίο να αποτελείται από μία περιγραφή ταξιδιού κι από έναν ταξιδιωτικό οδηγό, ή από κάποιο άλλο συνδυασμό. Γι' αυτόν ακριβώς το λόγο, μπορούμε να πούμε, ότι τα έργα που χαρακτηρίζονται ως προσκυνητάρια καταδεικνύουν περισσότερο από οποιοδήποτε άλλο κείμενο τη ρευστότητα των ορίων μεταξύ των διαφόρων κατηγοριών της ταξιδιωτικής φιλολογίας (Ιλια Χατσιπαναγιώτη, σ.σ. 267-268).

Κεφάλαιο 2^ο : Η Ηλεία και η Ιστορία της

2.1 Η Ηλεία

Αρχικά, η Ηλεία βρίσκεται στο βορειοδυτικό τμήμα της Πελοποννήσου όπου μαζί με την Αχαΐα και την Αιτωλοακαρνανία σχηματίζουν την περιφέρεια της Δυτικής Ελλάδας. Βόρεια της Ηλείας βρίσκεται η Αχαΐα, νότια η Μεσσηνία και απογραφή του 2011 η έκτασή της είναι 2.631 τ.χλμ. και ο πληθυσμός της 159.300. Πρωτεύουσά της είναι ο Πύργος. Οι δήμοι που αποτελείται η Ηλεία πέραν του Πύργου είναι της Ανδραβίδας-Κυλλήνης, Ανδριτσαίνας-Κρεστένων, Αρχαίας Ολυμπίας, Ζαχάρως, Ήλιδας και Πηνειού. Το κλίμα της μεσογειακό με ήπιους χειμώνες και δροσερά καλοκαίρια λόγω της θάλασσας. Επίσης, το έδαφός της κατά κύριο λόγο είναι πεδινό και διασχίζεται από τους ποταμούς Αλφειό, Πηνειό και Ερύμανθο μαζί με τους παραποτάμους τους. Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι η οικονομία του νομού στηρίζεται στην γεωργία, την κτηνοτροφία αλλά και στον τουρισμό που συνεχώς αναπτύσσεται διότι τα μνημεία που έχει, η εκτεταμένη ακτογραμμή της και το ασυνήθιστο φυσικό κάλλος της έχουν συμβάλει θετικά και καθοριστικά για την Ηλεία. Για τις μετακινήσεις από και προς την Ηλεία υπάρχει αυτοκινητόδρομος, σιδηροδρομικό δίκτυο που το μόνο δρομολόγιο προς το παρόν είναι Κατάκολο – Αρχαία Ολυμπία για λόγους είτε επιβίβασης τουριστών στα κρουαζιερόπλοια είτε επιθυμίας τουριστών επίσκεψης στον αρχαιολογικό χώρο. Διαθέτει ακόμη, δύο λιμάνια. Το λιμάνι της Κυλλήνης και το λιμάνι του Κατάκολου. Συγκεκριμένα, το λιμάνι της Κυλλήνης συνδέει ακτοπλοϊκά το νομό με τα νησιά της Ζακύνθου και της Κεφαλονιάς. Στο λιμάνι του Κατάκολου ελλιμενίζονται κρουαζιερόπλοια προκειμένου επιβάτες τους να επισκεφθούν την αρχαία Ολυμπία. Η μεγάλη αμμώδης ακτογραμμή προσφέρεται για την ανάπτυξη όλων των μορφών του θαλάσσιου τουρισμού (Πολυξένη, 2004).

2.1.1 Η Πρωτεύουσα της Ηλείας

Ο Πύργος είναι η πρωτεύουσα του Νομού Ηλείας και η μεγαλύτερη πόλη του. Η ίδρυσή της ανάγεται στα χρόνια της Τουρκοκρατίας, χτισμένη πάνω σε 7 γήλοφους. Απέχει, οδικά, 4 χιλιόμετρα από τη θάλασσα, 19 από την Αρχαία Ολυμπία και 315 χιλιόμετρα από την Αθήνα. Κυριότερα αξιοθέατα του είναι η Δημοτική αγορά και το Θέατρο Απόλλων έργα του Τσίλλερ¹ και η κεντρική πλατεία με το Επαρχείο. Σήμερα έχει πληθυσμό περίπου 35.000 κατοίκων. Στο σημείο που βρίσκεται η πόλη σήμερα, τοποθετείται η Αρχαία πόλη Δυσπόντιο ενώ, στα περίχωρα του Πύργου η αρχαία πόλη Λέτρινα, απ' όπου είχε πάρει και την ονομασία του σαν Δήμος Λετρίνων μέχρι την Δεκαετία του 1980, οπότε η ονομασία του έγινε Δήμος Πύργου. Η πόλη οφείλει το όνομά της σ' ένα Πύργο που βρισκόταν στην περιοχή του Επαρχείου Μητροπολιτικός Ναός Αγίου Νικολάου και είχε χτίσει ο Ιωάννης Τσερντοτάς στο διάστημα 1512 - 1520μ.Χ. Ο πύργος αυτός υπήρχε σε εκείνη τη θέση μέχρι τον Ιούνιο του 1825 όταν οι κάτοικοι της πόλης τον κατεδάφισαν μέσα σ' ένα πρωί, μετά την Κυριακάτικη Θεία Λειτουργία, γιατί τους είχε τυφλώσει η πρωτοκαθεδρία στην Ελλάδα.

Ο Θρύλος αναφέρει ότι το 1512, ο Τσερντοτάς βρήκε μέσα σ' ένα πηγάδι κοντά στο Νεοχώρι του Πύργου πολλά αρχαία νομίσματα. Το πηγάδι του Τσερντοτά υπήρχε μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1970. Αφού όμως, έκανε ένα ταξίδι μέχρι την

¹ για την Αγορά σίγουρα, για το Θέατρο πιθανολογείται.

Κωνσταντινούπολη, έδωσε στο σουλτάνο Σελίμ την περιουσία και εκείνος πήρε τον τίτλο του Μπέη και εκτάσεις γης γύρω από τον Πύργο που τότε ήταν ακατοίκητος σαν ανταλλαγή (Παπανδρέου Γεώργιος, 2010).

Η πόλη άρχισε να αναπτύσσεται με γοργούς ρυθμούς. Πρώτη φορά αναφέρεται σε κείμενα με το όνομα Πύργος το 1687, όταν για ένα διάστημα περίπου 25 χρόνων οι Ενετοί είχαν καταλάβει τη δυτική Πελοπόννησο. Τότε υπολογίζεται να είχε πληθυσμό γύρω στις 5.000 και μάλιστα αμιγώς Ελληνικό. Μετά την απελευθέρωση ο Πύργος έγινε μια από τις πιο σημαντικές πόλεις της Ελλάδας. Η πόλη μεγάλωνε γρήγορα και στα 1870 αριθμούσε 9.000 κατοίκους. Στην ανάπτυξή του μεγάλο ρόλο έπαιξε η παραγωγή της σταφίδας που ήταν το κύριο προϊόν της περιοχής. Την εποχή που κατασκευάστηκε η σιδηροδρομική γραμμή στην Ηλεία, χτίστηκαν και τα νεοκλασικά κτίρια και αρχοντικά της πόλης, όπως το Δημοτικό Θέατρο και η Δημοτική Αγορά. Δυστυχώς, σήμερα λίγα από τα παλιά αρχοντικά παραμένουν διότι την θέσης την κατέλαβαν πολυκατοικίες.

Η πόλη άρχισε να παρακμάζει με την πτώση του εμπορίου της σταφίδας με αποτέλεσμα να μείνει στη στασιμότητα για πολλά χρόνια. Τα τελευταία χρόνια γνωρίζει ξανά ανάπτυξη, με την εντατικοποίηση της αγροτικής παραγωγής, ενώ μετά από τους καταστρεπτικούς, για την πόλη, σεισμούς του Μαρτίου του 1993 παρουσιάζεται και μεγάλη οικοδομική δραστηριότητα.

2.2 Η Ιστορία της Ηλείας

2.2.1 Προϊστορική και Ηλειακή μυθολογία

Η Ηλεία είναι φημισμένη για την μυθολογία της και την ιστορία της από τα παλιά χρόνια. Περίπου τρεις χιλιάδες χρόνια προ Χριστού, οι Έλληνες ήρθαν κυρίως από την ξηρά στον Ελλαδικό χώρο, βρίσκοντας εκεί προελληνικό πληθυσμό. Αυτοί οι παλαιότεροι κάτοικοι της Ηλείας ήταν Αχαιοί, όπου αναμείχθηκαν με τον προελληνικό πληθυσμό της περιοχής, αλλά και με τη Θεσσαλία, την Αττική, τη Βοιωτία, την Μικρά Ασία και την Κρήτη. Λέγεται ότι ο πρώτος βασιλιάς της Ηλείας Αέθλιος, γιος του Δία και της Πρωτογένειας, εγκαταστάθηκε στην Ηλεία, φέροντας μαζί του φύλα Θεσσαλών εξού και η συγγένεια με τους Θεσσαλούς που φαίνεται από την ύπαρξη κοινών τοπωνυμίων σε Ηλεία και Θεσσαλία (Πηνείος, Λάρισος, Ενιπέας κ.λπ.). Το ίδιο έκανε και ο γιος του Ενδυμίωνας, ο οποίος άφησε την βασιλεία στον γιο του Επειό, όταν ο τελευταίος νίκησε τους αδελφούς του σε αγώνα δρόμου, τον οποίο διοργάνωσε ο πατέρας τους. Λόγω του ότι ο Επειός νίκησε αυτόν του αγώνα, οι κάτοικοι πήραν την αρχική τους ονομασία, Επειοί. Ο αδερφός του Επειού και διάδοχος του θρόνου Αιτωλός, αναγκάστηκε να φύγει από την Ηλεία, επειδή σκότωσε κατά λάθος τον βασιλιά Άπι σε κάποιον αγώνα. Όταν έφυγε πήγε στην Κουρήτιδα χώρα, όπου και κατέλαβε τον θρόνο. Από αυτόν η χώρα ονομάστηκε Αιτωλία. Στην περιοχή της Πίσας ηγεμόνας ήταν ο Οινόμαος, τον οποίο διαδέχθηκε ο λυδός Πέλοπας και τότε η Πισάτις αποσχίσθηκε από την χώρα του Επειού. Στην περιοχή του Επειού βασίλευσε -μετά τον γιο του Αιτωλό- ο ανιψιός του Επειού, ο Ηλείος, από τον οποίο πήρε το όνομα η περιοχή Ήλις ή Ηλεία. Γιος του Ηλείου ήταν ο Αυγέας, που πρωταγωνιστεί στον γνωστό μύθο με τον Ηρακλή. Κατά την κάθοδο των Δωριέων (1100π.Χ.) εισβάλουν στην Ηλεία Αιτωλικά φύλα, των οποίων ο αρχηγός καταγόταν όπως αναφέρθηκε πιο πάνω από τους πρώτους βασιλείς της Ήλιδας. Σύμφωνα λοιπόν με τον Πausανία, επί της βασιλείας του γιου του

Αμφιμάχου, Ηλείου, εισέβαλαν στην Πελοπόννησο οι Δωριείς, με αρχηγούς τους γιους του Αριστομάχου. Ο μύθος παραδίδει ότι πήραν χρησμό από την Πυθία να κάνουν αρχηγό της καθόδου τον «τριόφθαλμο». Όντας σε απορία για το νόημα του χρησμού συνάντησαν στον δρόμο τους έναν άνδρα, με έναν ημίονο, τυφλό από το ένα μάτι. Αυτός ο άντρας ήταν ο Όξυλος, απόγονος του Αιτωλού, ο οποίος είχε όπως είδαμε παλαιότερα εξορισθεί από την Ηλεία, κατηγορούμενος για φόνο.

2.2.2 Απαρχή Ιστορικών χρόνων

Ο απόγονος του Όξυλου, Ίφιτος, είναι αυτός που καθιέρωσε ξανά τους Ολυμπιακούς Αγώνες και την ολυμπιακή εκεχειρία, η οποία είχε σταματήσει για άγνωστο χρονικό διάστημα² έπειτα από χρησμό που πήρε από την Πυθία, ώστε να απαλλαγεί η περιοχή από δεινά: λοιμός είχε ενσκήψει στη χώρα και εμφύλιες διαμάχες ταλαιπωρούσαν πολύ τότε τον πληθυσμό. Μετά λοιπόν από συμφωνία του Ιφίτου με τον βασιλιά και νομοθέτη της Σπάρτης Λυκούργο, κατά την οποία όταν διεξάγονται οι ολυμπιακοί αγώνες σταματάει οποιαδήποτε εχθροπραξία ανάμεσα στις ελληνικές πόλεις. Η συμφωνία θα διαρκέσει αιώνες. Χαράσσεται σε χάλκινο δίσκο και φυλάσσεται στο ναό της Ήρας. Στα χρόνια που ακολούθησαν η Πίσα και η Ήλιδα βρέθηκαν πολλές φορές σε εμπόλεμη κατάσταση διεκδικώντας το δικαίωμα της τέλεσης των αγώνων, ακόμη και κατά την περίοδο της ιερομηνίας, όταν δηλαδή τελούνταν οι ολυμπιακοί αγώνες. Εκτός από τους Πισάτες, την αγωνοθεσία διεκδίκησαν και άλλοι, όπως οι Αρκάδες και οι Σπαρτιάτες. Το 748π.Χ. οι Πισάτες κάλεσαν σε βοήθεια τον βασιλιά του Άργους Φείδωνα για να τελέσουν μαζί του τους Ολυμπιακούς αγώνες. Με τη διαμεσολάβηση των δεκαέξι γυναικών επέρχεται συμβιβασμός, οι αγώνες τελούνται και πάλι από κοινού, όταν το 644π.Χ. ο βασιλιάς των Πισατών, Πανταλέων, συγκεντρώνει στρατό και τελούν μόνοι τους αγώνες. Οι σχέσεις αποκαθίστανται και πάλι, όταν το 588π.Χ. οι Ηλείοι εισβάλλουν ένοπλοι στην Πίσα, υποψιαζόμενοι ότι ο βασιλιάς της Δαμοφών σκέπτεται να τελέσει μόνος του τους αγώνες. Μετά τις παρακλήσεις του τελευταίου αποχωρούν άπρακτοι. Παρά ταύτα και μετά την κακοδαιμονία του 7ου αιώνα π.Χ., έχοντας ήδη υποτάξει τους Πισάτες το 580 π.Χ.,- όταν στο θρόνο της Πίσας είναι ο Πύρρος- οι Ηλείοι επωφελούμενοι από την κήρυξη της χώρας τους ως ιερής και απόρητης και από την ολυμπιακή εκεχειρία, κατορθώνουν για δύο περίπου αιώνες να την κρατήσουν μακριά από διαμάχες, ζώντας σε ευδαιμονία. Μετά την καταστροφή της Πίσας, το πολίτευμα αλλάζει γίνεται ολιγαρχικό από βασιλικό, και διοικείται κατά το Σπαρτιατικό πρότυπο, με τη συμμετοχή βουλής, αποτελούμενης από 90 γέροντες, εκλεγομένων δια βοής. Φαίνεται δε ότι υπήρχε και εκκλησία του δήμου, σαν την σπαρτιατική Απέλλα. Δούλοι δεν αναφέρονται, αλλά σίγουρα ο αριθμός τους ήταν μεγάλος.

Οι Ηλείοι είχαν λάβει μέρος στον τρωικό πόλεμο με σαράντα πλοία, ενώ οι Πισάτες λέγανε ότι απείχαν. Στους μηδικούς αγώνες υπήρχαν ορισμένες διακυμάνσεις για την Ηλεία, αφού η συμμετοχή της δεν ήταν τόσο ενεργή. Στη ναυμαχία της Σαλαμίνας (480π.Χ.) οι Ηλείοι είχαν πάει για να βοηθήσουν, όμως, δεν έφτασαν στην ώρα τους, με αποτέλεσμα οι στρατηγοί τους να τιμωρηθούν με εξορία. Μετά από ένα διάστημα και συγκεκριμένα μετά τους περσικούς πολέμους δημιούργησαν ορισμένες πολιτειακές μεταρρυθμίσεις κατά το αθηναϊκό πρότυπο³, όπως η δημιουργία της βουλής των πεντακοσίων, τους οποίους εξέλεγαν όλοι οι ελεύθεροι

² συνηθισμένο ιστορικό χάσμα ανάμεσα στα προϊστορικά και ιστορικά χρόνια.

³ επιρροή των μεταρρυθμίσεων του Κλεισθένη.

πολίτες, όχι μόνο οι ευγενείς, και τότε οι κάτοικοι χωρίστηκαν σε δέκα φυλές με συνέπεια ο αριθμός των Ελλαοδικών να αυξηθεί σε δέκα. Πριν την έναρξη του Πελοποννησιακού πολέμου, το 435 π. Χ. επειδή η Ηλεία βοήθησε τους Κορίνθιους όταν έγινε πόλεμος εναντίον των Κερκυραίων δίνοντας πλοία και χρήματα, εκείνοι σε αντίποινα καίνε την Κυλλήνη. Όσο για τον ρόλο τους στον Πελοποννησιακό πόλεμο, κατά την έναρξή του συντάχθηκαν πρόθυμα με το μέρος της Σπάρτης. Ψυχρότητα όμως ήρθε πάλι μετά από λίγο στις σχέσεις των δύο συμμάχων, εξαιτίας της διαφωνίας που είχαν σχετικά με το ζήτημα του Λεπρέου, όπου δηλαδή οι Λεπρεάτες πλήρωναν τους Ηλείους, ως αντάλλαγμα για την βοήθεια που τους είχαν προσφέρει στον πόλεμο με τους Αρκάδες.

Με την δικαιολογία του Πελοποννησιακού πολέμου σταμάτησαν να καταβάλλουν το ποσό και στράφηκαν για βοήθεια στους Λακεδαιμονίους, οι οποίοι υποστήριζαν το αίτημά τους. Μετά λοιπόν τη Νικίειο ειρήνη του 421π.Χ. οι Ηλείοι με τους Μαντινείς και τους Αργείους ως αντίποινα στράφηκαν κατά των αρχικών τους συμμάχων και προσχωρούν στην αθηναϊκή συμμαχία. Όμως, λόγω της εγκατάλειψης της ουδετερότητας κόστισε ακριβά στην Ηλεία με αποτέλεσμα αλλεπάλληλες λεηλασίες της μέχρι τότε ιερής χώρας. Μετά τον Πελοποννησιακό πόλεμο και την αντισπαρτιατική δράση των Ηλείων, οι Σπαρτιάτες αποφάσισαν το 402π.Χ. να σωφρονίσουν τους Ηλείους στέλνοντας πρεσβευτές στην Ηλεία και απαιτώντας να καταβολή της αναλογίας τους για τα έξοδα του Πελοποννησιακού πολέμου καθώς και να αφήσουν τις περιοικίδες χώρες δηλαδή, την Πισάτιδα και την Τριφυλία, αυτόνομες. Οι Ηλείοι τότε αρνήθηκαν αυτή τους την πρόταση και άρχισαν να ψάχνουν συμμάχους για να τους βοηθήσουν εναντίον της Σπάρτης, αλλά κανείς δεν τους βοηθά, εκτός από 1000 περίπου Αιτωλούς. Οι Σπαρτιάτες εισέβαλλαν υπό τον Άγι στα Ηλειακά εδάφη, το 401π.Χ., και λεηλάτησαν την Ηλεία, ώσπου στο τέλος ο Άγις την υποτάσσει και συρρικνώνει το κράτος στην Κοίλη Ήλιδα και ένα μικρό τμήμα της Πισάτιδος. Κατά τον Κορινθιακό πόλεμο (395 - 387π.Χ.) οι Ηλείοι συμάχησαν εκ νέου με τους Λακεδαιμονίους, έως και το 373π.Χ. Μετά όμως τη μάχη των Λεύκτρων (371π.Χ.), η Σπάρτη συντρίβεται και η Ήλις ανακτά τα χαμένα εδάφη, βρίσκοντας ευκαιρία να συνταχθεί με την Αρκαδία, τη Βοιωτία και το Άργος σε κοινό μέτωπο κατά των Σπαρτιατών⁴. Μετά το 365π.Χ. επέρχεται ρήξη ανάμεσα στους συμμάχους, που έχει ως αποτέλεσμα το συνασπισμό των Ηλείων με τους Σπαρτιάτες εκ νέου, επειδή οι Αρκάδες δεν υποστήριζαν τις κυριαρχικές βλέψεις των Ηλείων στην Τριφυλία. Λόγω αυτού, έγινε ο Ηλιοαρκαδικός πόλεμος, που είχε ως αποτέλεσμα οι Αρκάδες να πάρουν στην κατοχή τους το Ιερό της Ολυμπίας. Επίσης, προχώρησαν και σε διεξαγωγή των Ολυμπιακών Αγώνων από κοινού με τους Πισάτες, κόβοντας και χρυσό νόμισμα χρησιμοποιώντας τους θησαυρούς του Ιερού. Τελικά, οι Αρκάδες μετά από συμπλοκή με τους Ηλείους υφίστανται ήττα και αποσύρονται από την Ολυμπία, εγκαταλείποντας τις διεκδικήσεις τους. Οι Ηλείοι προσαρτούν την Πισάτιδα και την Τριφυλία και επισφραγίζεται η ειρήνη στην περιοχή με κοινό ανάθημα στο Ιερό της Ολυμπίας. Ωστόσο, η επόμενη περίοδος για την Ηλεία φέρνει εσωτερικούς πολιτικούς κλυδωνισμούς. Συγκεκριμένα, ο Φίλιππος ο Μακεδών έχοντας ως στόχο την δωροδοκία υποθάλλπει στάσεις και σφαγές στην Ήλιδα. Την Ήλιδα διοικούσε τότε η ολιγαρχική μερίδα, υποστηριζόμενη από τον Φίλιππο. Μετά τη μάχη της Χαιρώνειας συμμαχούν με τον Φίλιππο κατά της Σπάρτης και ο τελευταίος κατασκευάζει στο Ιερό της Ολυμπίας το Φιλιπείο, το οποίο θα αποπερατώσει μετέπειτα ο Μέγας Αλέξανδρος.

⁴ πείθουν μάλιστα τον Επαμεινώνδα σε εκστρατείες κατά της Σπάρτης.

2.2.3 Μακεδονικά χρόνια

Η Ηλεία, μετά το θάνατο του Φιλίππου υιοθέτησε την ομοσπονδία υπό τον Μέγα Αλέξανδρο, αν και υπήρχε πάντα η τάση για αποτίναξη της μακεδονικής κυριαρχίας. Το 331π.Χ. λοιπόν, με τη βοήθεια του Αγί της Σπάρτης πολιορκούν τη Μεγαλόπολη, η οποία είναι φιλομακεδονική, όμως χάνουν από τον Αντίπατρο. Ως μόνη τιμωρία ο Αλέξανδρος επιβάλλει στους Ηλείους την καταβολή προστίμου 120 ταλάντων προς τους Μεγαλοπολίτες. Μετά τον θάνατο του Μεγάλου Αλεξάνδρου, οι Ηλείοι παίρνουν μέρος στο Λαμιακό πόλεμο κατά του Αντιπάτρου, το 322π.Χ. και ηττηθέντες υποτάσσονται στους Μακεδόνες, με ολιγαρχικό πολίτευμα, διοικούμενο από τη μακεδονική φρατρία. Τα χρόνια που ακολουθούν είναι ταραχώδη: ο ναύαρχος του στρατηγού του Μεγάλου Αλεξάνδρου Αντιγόνου, ο Τελέσφορος, στασιάσας, εγκατέστησε σύντομη τυραννία στην Ηλεία, λεηλάτησε το Ιερό της Ολυμπίας για να συντηρήσει τους μισθοφόρους του, προδίδοντας έτσι τη φιλία του Αντιγόνου. Ο άλλος στρατηγός του Αντιγόνου, ο Πτολεμαίος, κατατροπώνει τον στασιαστή.

Στα χρόνια που ακολούθησαν, συχνές έριδες ανάμεσα σε δημοκρατικούς και ολιγαρχικούς ταλαιπωρούν την περιοχή. Με την βοήθεια του βασιλιά της Μακεδονίας Αντίγονου Γονατά, το 245π.Χ. ο Ηλείος Αριστότιμος καταλαμβάνει την αρχή και οι κάτοικοι βιώνουν αγριότατη μορφή τυραννίας. Ο ίδιος ο Αριστότιμος, σκληρός και αδίστακτος άνθρωπος επιδίδεται στην εξολόθρευση των πολιτικών του αντιπάλων. Η τυραννία του διαρκεί έξι μήνες. Οργανώνεται συνωμοσία εναντίον του Αριστότιμου από τον Χίλωνα, τον Ελλάνικο, τον Λάμπι και τον Κύλωνα, με τη βοήθεια των Αιτωλών. Ο Αριστότιμος κατέφυγε ως Ικέτης στο βωμό του Δία, όπου εκεί όμως φονεύεται από τον Κύλωνα. Προς τιμήν του Κύλωνα στήνεται άγαλμα τότε στο Ιερό της Ολυμπίας, το οποίο ουσιαστικά επισφράγισε τη συμμαχία Ηλείων και Αιτωλών. Αμέσως μετά, η Ηλεία στράφηκε κατά του Αντιγόνου Γονατά κι αργότερα πήρε μέρος σε πόλεμο κατά των Αρκάδων, ανακτώντας τα παλαιά της εδάφη: Τριφυλία, Λέπρεο και Λασιώνα. Όταν ανασυστάθηκε η Αχαιική Συμπολιτεία, οι Ηλείοι ορμώμενοι από την διαιωνιζόμενη ψυχρότητά τους με τους Αχαιούς και το μίσος για τους συμμάχους των Αχαιών, τους Αρκάδες, με τους οποίους έριζαν διαρκώς για την Τριφυλία, σύμπραξαν με τους Αιτωλούς, εναντίον των πρώτων. Το 232π.Χ. η Ηλεία υφίσταται πειρατική επιδρομή από Ιλλυριούς πειρατές. Στον πόλεμο μεταξύ Αχαιών και του βασιλέως της Σπάρτης Κλεομένους, οι Ηλείοι ως σύμμαχοι των Σπαρτιατών νίκησαν τους Αχαιούς, που πολεμούσαν υπό τις διαταγές του Αράτου, στο όρος Λύκαιο, το 227π.Χ. και πήραν τη Λασιώνα και την Ψωφίδα. Στον πόλεμο (220-217π.Χ.) που έγινε ανάμεσα στους Αιτωλούς, Ηλείους και Λακεδαιμονίους από τη μία πλευρά και στους Αχαιούς και τους συμμάχους τους Μακεδόνες και Θεσσαλούς από την άλλη, η Ηλεία υπέστη καταστροφές.

Οι Ηλείοι μεταπήδησαν το 224π.Χ. στο πλευρό των Αχαιών και όταν οι Αιτωλοί στράφηκαν κατά των Αχαιών, οι Ηλείοι πολέμησαν και πάλι στο πλευρό των πρώτων κατά της Αχαιίας. Όταν επεμβαίνει ο Φίλιππος ο Ε' της Μακεδονίας τα πράγματα άλλαξαν. Πολεμούσε στο πλευρό των Αχαιών, λεηλάτησε την Ηλεία και κυριεύσε το οχυρό των Θαλαμών. Σε επόμενη εισβολή του το 218π.Χ. ανάκτησε το Τείχος των Δυμαίων -το οποίο βρισκόταν στην κατοχή Ηλείων και Αιτωλών από το 219π.Χ. Το επόμενο έτος κυλούσε με αμοιβαίες καταστροφές και λεηλασίες ανάμεσα σε Ηλείους και Αχαιούς. Τελικά, το 217π.Χ. συνθηκολόγησαν, μέχρι το 212π.Χ., όταν οι Ηλείοι συμμαχούν με τους Ρωμαίους κατά των Αχαιών και των Μακεδόνων, εμποδίζοντας

τον Φίλιππο να μεταβεί στην Ιταλία, σε βοήθεια του Αννίβα κατά των Ρωμαίων. Ηλείοι, Αιτωλοί και Ρωμαίοι κατέλαβαν τότε τη Δύμη. Ο Φίλιππος την πήρε πάλι πίσω το 209π.Χ., αλλά όμως έπρεπε, χωρίς να το επιθυμεί, να αναχωρήσει για τη Μακεδονία, γιατί μόλις είχε καταφτάσει ο Ρωμαίος Σουλπίκιος με ισχυρές δυνάμεις στην περιοχή, ενώ παράλληλα αντιμετώπιζε προβλήματα με Ιλλυριούς εισβολείς στην χώρα του.

Η περίοδος αυτή λήγει με σύναψη ειρήνης ανάμεσα στους αντιπάλους. Κατά το Μακεδονικό πόλεμο Αιτωλοί και Ηλείοι προσχώρησαν στο στρατόπεδο των Ρωμαίων, και παρέμειναν εκεί ακόμη κι όταν οι Ρωμαίοι παραχώρησαν στους Αχαιούς εδάφη τα οποία ήθελαν να κατακτήσουν οι Ηλείοι, μέχρι την εμφάνιση στο προσκήνιο του Αντίοχου, βασιλιά της Συρίας. Όταν ο τελευταίος βρέθηκε αντιμέτωπος με τους Ρωμαίους, τότε οι Ηλείοι τάχθηκαν στο πλευρό του. Ο Αντίοχος υφίσταται μεγάλη καταστροφή στις Θερμοπύλες το 191π.Χ. Με την ήττα του άλλαξε και ο συσχετισμός των δυνάμεων για ολόκληρη την ελληνική επικράτεια. Οι Ηλείοι πλέον είχαν μία μόνο επιλογή δηλαδή, να ενταχθούν στην Αχαϊκή Συμπολιτεία. Αυτό σήμαινε ότι Ηλεία έχανε την πολιτική της αυτονομία, αφού πλέον τα μέλη της συμπολιτείας είχαν κοινό στρατό και νόμισμα, και η τύχη της πλέον εξαρτιόταν από τις γενικότερες εξελίξεις στον ελληνικό χώρο.

2.2.4 Ρωμαϊκά χρόνια

Στα επόμενα χρόνια, η Ηλεία ήταν ήσυχη, αφού δεν πήρε ενεργό μέρος στους αγώνες κατά των Ρωμαίων. Οι λιγιστοί υπερασπιστές της Ελλάδας κατατροπώθηκαν στον Ισθμό της Κορίνθου το 146π.Χ., από τον στρατηγό των Ρωμαίων Μόμμιο. Η Ηλεία είχε την εύνοια του Ρωμαίου ύπατου, ο οποίος μετά τη νίκη του προσέφερε 21 επίχρυσες ασπίδες στην Ολυμπία και οι Ηλείοι έστησαν ανδριάντα του στο Ιερό, ως ένδειξη εκτίμησης. Η Ηλεία ανέκτησε την Τριφυλία και μετέπειτα αποτέλεσε μαζί μ' αυτή τμήμα της Provincia Macedonia.

Ουσιαστικά, οι Ηλείοι έμειναν ελεύθεροι να διατηρήσουν την εσωτερική τους διοίκηση, όπως και πριν και να κόβουν το ίδιο νόμισμα, μόνο που στη μία πλευρά το νόμισμα θα έφερε την προτομή του εκάστοτε Ρωμαίου αυτοκράτορα ή άλλα σύμβολα της Ρώμης. Το 87π.Χ. γινόταν πόλεμος κατά του Πόντιου Μιθριδάτη και ο Σύλλας για να εξασφαλίσει τους πόρους που χρειαζόταν, άρπαξε από το Ιερό της Ολυμπίας, των Δελφών και της Επιδαύρου τους θησαυρούς. Εν τούτοις, μετά την ήττα του Μιθριδάτη, ο Σύλλας παραχώρησε μέρος της χώρας των Θηβαίων στο Ιερό ως αποζημίωση. Αργότερα, πολεμούν κατά του Καίσαρα, στο πλευρό του Πομπηίου. Ο Πομπήιος χάνει τον αγώνα και τότε οι Ηλείοι στρέφονται προς τον Καίσαρα. Η Ηλεία υπέφερε στα χρόνια που ακολούθησαν από τη μανία του Μάρκου Αντώνιου, για όσον καιρό βρέθηκε υπό την κυριαρχία του, καθώς και από καταστρεπτικούς σεισμούς.

Τα πράγματα πήραν διαφορετική πορεία κατά τον 2ο αι. μ. Χ. στην Ηλεία, κυρίως λόγω της ύπαρξης του Ιερού της Αρχαίας Ολυμπίας, η οποία γινόταν πλούσια από τις πλούσιες προσφορές. Οι ίδιοι οι κατακτητές ευνοούσαν το Ιερό, το οποίο άνθιζε και καθιέρωνε τη λατρεία των ρωμαίων αυτοκρατόρων στο χώρο του. Τον 3ο αι. μ. Χ. λοιμός θέριζε κατά πολύ την χώρα ενώ παράλληλα, Γότθοι και Έρουλοι εισέβαλλαν στον ελληνικό χώρο για να τον λεηλατήσουν. Η ειρήνη αποκαθίσταται όταν ο ρωμαίος αυτοκράτορας Κλαύδιος νίκησε τους Γότθους το 270μ.Χ. Η Ηλεία ήταν

διοικητικά στην Provincia Achaia και διοικούνταν αρχικά από το Γαλέριο και μετά από το Λικίνιο, μέχρι το 324μ.Χ., που αναλαμβάνει ο Μεγάλος Κωνσταντίνος. Στα χρόνια του Μεγάλου Κωνσταντίνου η Provincia Achaia υπάγεται άμεσα στη διοίκηση της Μακεδονίας. Η Ολυμπία έγινε ένα από τα κέντρα αντίστασης στη νέα θρησκεία, το Χριστιανισμό. Το Ιερό πέφτει στα χέρια του Κωνσταντίνου του Β'. Στα χρόνια του Ιουλιανού, το Ιερό γνωρίζει την τελευταία περίοδο ακμής. Απαλλάσσεται από τη φορολογία και γίνεται προσπάθεια αναβίωσης των αρχαίων θρησκευτικών κέντρων. Το τελειωτικό χτύπημα δέχεται η Ολυμπία επί Θεοδοσίου του Α', το 393μ.Χ., όταν βγάζει διάταγμα, με το οποίο απαγορεύεται οριστικά η διεξαγωγή των Ολυμπιακών Αγώνων. Με το ίδιο διάταγμα απαγορεύτηκε η είσοδος στους αρχαίους ναούς, οι θυσίες και τελετές προς τους αρχαίους θεούς. Τότε μεταφέρεται και το περίφημο χρυσελεφάντινο άγαλμα του Δία, έργο του Φειδία, στην Κωνσταντινούπολη (<https://www.gtp.gr/LocInfo.asp?infoid=28&code=EGRGILa&PrimeCode=EGRGILa&Level=5&PrimeLevel=5&IncludeWide=1&LocId=61588>).

2.2.5 Μεσαιωνική Ιστορία (Βυζαντινή-Φράγκικη κυριαρχία)

Το 395μ.Χ., ο Αλάριχος, που ήταν βασιλιάς των Βησιγόθων, λεηλατούσε την Ηλεία. Δύο χρόνια μετά, το 397μ.Χ., ο Στιλίων τους κατατρόπωσε στο οροπέδιο της Φολόης. Όμως η Ηλεία είχε ήδη υποστεί τεράστιες ζημιές, ο πληθυσμός της είχε εξαθλιωθεί, γεγονός που ανάγκασε τον Θεοδοσίο τον Β' να την απαλλάξει από την καταβολή του μεγαλύτερου μέρους των φόρων προς το κράτος. Με νέο διάταγμα το Νοέμβριο του 426μ.Χ. ο αυτοκράτορας επέβαλε να κλείσουν όσοι αρχαίοι ναοί λειτουργούσαν ακόμη. Το 467μ.Χ. βασάνιζαν άλλες λεηλασίες την Ηλεία από τους Βανδάλους. Τα τελειωτικά χτυπήματα ήρθαν το 522 και το 551μ.Χ., όταν καταστροφικοί σεισμοί τη συγκλόνισαν, καταστρέφοντας όσα οικοδομήματα είχαν απομείνει από τις απανωτές λεηλασίες. Το πιο σημαντικό ήταν ότι ο Ναός του Δία στην Ολυμπία κατέρρευσε. Όταν έγινε αυτοκράτορας ο Ηράκλειος (610-641μ.Χ.), η Πελοπόννησος είχε πρωτεύουσα την Κόρινθο και διοικητή τον «Δούκα». Εκείνη την περίοδο λοιπόν, άρχισε να μετακινείται σλαβικός πληθυσμός, ο οποίος εγκαταστάθηκε μόνιμα στην περιοχή και γίνονταν ίδιοι σχεδόν σιγά-σιγά με τους ντόπιους. Στα βυζαντινά χρόνια, η Ηλεία δεν είχε σημαντική και ιδιαίτερη ανάπτυξη, γιατί το κέντρο και η δραστηριότητα του ελληνικού έθνους μεταφέρθηκε στην Κωνσταντινούπολη. Από τον 8ο αι. άρχισε να γίνεται φανερή η αύξηση της μεταξουργίας στην περιοχή.

Το 1204μ.Χ. Γάλλοι και Βενετοί προς ελευθέρωση δήθεν των Αγίων Τόπων από τους Τούρκους, με την τέταρτη σταυροφορία κυριεύσαν την Κωνσταντινούπολη και το μεγαλύτερο μέρος της χώρας. Ο Γάλλος Γοδεφρείδος Βιλεαρδουίνος Α', χωρίς ιδιαίτερη αντίσταση κατέκτησε την Πελοπόννησο, αρχικά με την βοήθεια του Έλληνα Ιωάννη Καντακουζηνού κι αργότερα με τον ακόλουθο του Βονιφατίου Γουλιέλμο Σαμπλίτη. Οι Φράγκοι κατάργησαν τους ορθόδοξους επισκόπους και ίδρυσαν εκκλησιαστικές περιφέρειες, στις οποίες τοποθέτησαν καθολικούς επισκόπους. Τα εκκλησιαστικά κτήματα δημεύονται και δίδονται σε Λατίνους κληρικούς ή ιεραποστολικά τάγματα ως φέουδα. Η Ανδραβίδα έγινε πλέον πρωτεύουσα του νέου πριγκιπάτου του Μορέως. Όταν απεβίωσε ο Γοδεφρείδος Βιλεαρδουίνος Α', την θέση του κατέλαβε ο γιός του Γοδεφρείδος Βιλεαρδουίνος Β', ο οποίος έκτισε το κάστρο Χλεμούτσι. Εκεί ιδρύθηκε και νομισματοκοπείο, το οποίο έκοβε τα φραγκικά τοννέζια (tournois). Το κάστρο έγινε η έδρα του πρίγκιπα. Το

1245 το Γοδεφρείδο Β' διαδέχεται ο αδελφός του Γουλιέλμος Β' όπου όμως κυβέρνησαν την περιοχή με σύνεση, γι' αυτό και ήταν αγαπητοί στον πληθυσμό.

Το 1263, ο Μιχαήλ Καντακουζηνός και ο αδελφός του βυζαντινού αυτοκράτορα Κωνσταντίνου Παλαιολόγου πολιορκήσαν την Ανδραβίδα, αλλά όμως έφυγαν. Το 1264 ο Κωνσταντίνος Παλαιολόγος επέστρεψε σε νέα επίθεση, στην οποία σκότωσαν τον Μιχαήλ Καντακουζηνό. Παράλληλα, έγινε αηδιαστική συμμαχία ανάμεσα στους Φράγκους και τους μετέπειτα κατακτητές, τους Τούρκους μισθοφόρους του Κωνσταντίνου Παλαιολόγου όπου οι Έλληνες κατατροπώθηκαν. Το 1315 ο Ισπανός Φερδινάνδος ο Αραγωνικός αποβιβάστηκε στη Γλαρέντζα και μπαίνοντας στην πόλη τον προσκυνούν οι φοβισμένοι πολίτες. Κατέκτησε το Ποντικόκαστρο (Beauvoir), την πεδιάδα της Ήλιδας και έκοψε νόμισμα με το όνομά του. Το 1316 ο Φερδινάνδος ήρθε σε κόντρα κοντά στη Μανωλάδα με το Λουδοβίκο το Βουργουνδικό, ο οποίος είχε έλθει σε συνεννόηση με τους Έλληνες του Μυστρά, που τον βοήθησαν. Ο Λουδοβίκος εγκαταστάθηκε στο πριγκιπάτο και η Γλαρέντζα ήταν τότε το κεντρικό σημείο για εμπόριο με τη Δύση, καθώς και το λιμάνι της Φειάς.

2.2.6 Τουρκοκρατία – Βενετοκρατία

Το 1453, με την άλωση της Κωνσταντινούπολης οι Τούρκοι κατευθύνθηκαν προς τον ελληνικό χώρο και συγκεκριμένα στην Ηλεία όπου εκεί για τέσσερις περίπου αιώνες η περιοχή ήταν υπό Τουρκική κατοχή, με κάποια διαλείμματα Ενετοκρατίας, από το 1463 έως το 1479 και από το 1685 έως το 1715. Εκείνη την περίοδο υπήρχε ένα αρνητικό κλίμα, μεγάλη φτώχεια, πολλές λεηλασίες, παιδομάζωμα. Διοικητικό κέντρο του βιλαετιού της Ηλείας ήταν στην αρχή η Γαστούνη. Το 1685 οι Ενετοί πήραν το Μοριά. Ο Βενετός αρχιστράτηγος αναζητούσε κατάλληλα εδάφη στην πατρίδα του. Ωστόσο, όμως οι συνθήκες για τους κατοίκους της Ηλείας δεν άλλαζαν. Το 1715 οι Τούρκοι κατέλυσαν ξανά την Ενετοκρατία και αυτή τη φορά οι κατακτητές ήταν λίγο πιο ελαστικοί απέναντι στον ντόπιο πληθυσμό, επιτρέποντας μεγαλύτερη δραστηριότητα στο εμπόριο, τη βιοτεχνία και την εκμετάλλευση της γης. Κατά την περίοδο αυτή εγκαταστάθηκαν στη Γαστούνη ως αρχηγοί οι Ottomans, τουρκική πλούσια οικογένεια, με διασύνδεση τον ίδιο το Σουλτάνο. Είχαν αρχίσει να προωθούν το εμπόριο και να συνάπτουν φιλικές σχέσεις με τους Τουρκαλβανούς του Λάλα, οι οποίοι στο τέλος λυμαίνονται τις περιουσίες των ντόπιων με την αποχώρηση των Ottomans για την Πόλη.

Η αυτοκράτειρα Αικατερίνη Β' το 1768, ήταν σε εμπόλεμη κατάσταση με την Τουρκία. Λόγω όμως της πολιτικής που είχε σκεφτεί να κάνει και έκανε τελικά η Αικατερίνη Β' το 1770 είχε ως συνέπεια για να ξεκινήσουν την επανάσταση οι ρώσοι. Ο ντόπιος πληθυσμός ξεσηκώθηκε, το ίδιο και η Ηλεία και η Αχαΐα. Επαναστάτες αποβιβάστηκαν στην Κυλλήνη όπου έφτασαν μέχρι την Γαστούνη. Εκεί Αλβανοί κατασφάζουν τον λαό. Η ρωσική ηγεσία ματαίωσε αυτό που πήγαν να επιχειρήσουν και έτσι έφυγαν πίσω για την Ρωσία αφήνοντας τον πληθυσμό στη μήνη Τούρκων και Αλβανών, οι οποίοι έβαφαν τον Μοριά στο αίμα. Οι μεγαλύτερες καταστροφές έγιναν στην Πελοπόννησο, σύμφωνα με ξένους περιηγητές. Σε κείμενά τους μας αναφέρουν ότι μπορούσε να δει κανείς σε μεγάλη έκταση ερείπια, γεγονός που οδήγησε και σε δημογραφική μεταβολή, καθώς σημειώθηκαν ομαδικές μετακινήσεις κατοίκων σε ασφαλέστερες περιοχές. Το 1790 επιδημία πανούκλας απλωνόταν στην περιοχή, ολοκληρώνοντας τον αφανισμό και την εξαθλίωση.

Μετά τα Ορλωφικά, ακολούθησε περίοδος ανασυγκρότησης για τους Έλληνες. Ιδρύθηκε η Φιλική Εταιρεία, στην οποία μετείχαν σπουδαίοι Ηλείοι άνδρες, όπως ο Παναγιώτης Αναγνωστόπουλος από την Ανδρίτσεινα, ο Γεώργιος Σισίνης από την Γαστούνη και ο Χαράλαμπος Βιλαέτης από τον Πύργο. Η Φιλική Εταιρεία ήταν μία από τις πολλές μυστικές επαναστατικές οργανώσεις που παρουσιάστηκαν σε ολόκληρη τη νότια και ανατολική Ευρώπη κατά το πρώτο τέταρτο του 19ου αι. Στόχος της ήταν η απελευθέρωση της πατρίδας. Η φήμη του ξεσηκωμού είχε διαρρεύσει και ο Χουρσίτ Καϊμακάμης διέταξε από την Τρίπολη να μαζευτούν εκεί όλοι οι πρόκριτοι με το πρόσχημα της σύσκεψης, με απώτερο σκοπό την ομηρία τους. Όσοι πήγαν εντέλει φυλακίστηκαν. Το γεγονός αυτό έκανε την έναρξη της επανάστασης να ξεκινήσει πιο γρήγορα. Έτσι, η επαναστατική σημαία υψώθηκε από τον Σισίνη στη Γαστούνη και τον Βιλαέτη στον Πύργο. Οι Τούρκοι κλείστηκαν στο Χλεμούτσι κι εκεί σπεύδουν σε βοήθειά τους Τουρκαλβανοί από το Λάλα. Στη θέα τους οι άπειροι τότε αγωνιστές σκορπίστηκαν και οι Λαλαίοι Τούρκοι λεηλάτησαν την περιοχή του κάμπου και τον Πύργο. Ο ίδιος ο Χαράλαμπος Βιλαέτης προσπαθώντας να αντιμετωπίσει τους θηριώδεις Λαλαίους Τούρκους στον τόπο τους, έπεσε ηρωικά στο χωριό Σμίλα, τον Μάιο του 1821. Ελληνικές δυνάμεις συνασπίστηκαν γύρω από το Λάλα και παρ' ότι υπερέχουν αριθμητικά έναντι των πολιορκουμένων, οι τελευταίοι δεν ήταν τόσο θαρραλέοι με αποτέλεσμα την παράδοση των όπλων. Μετά από σκληρές μάχες οι Τούρκοι εγκαταλείπουν το Λάλα, καίγοντας όσα δεν μπορούσαν να μεταφέρουν.

Οι Ηλείοι απαλλάσσονται έτσι από την τουρκική παρουσία, χωρίς όμως να μένουν ήρεμοι, ζήτησαν βοήθεια από τους συναγωνιστές τους στη Ρούμελη και το Μοριά, όποτε αυτοί το χρειάστηκαν. Έτσι, ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, μετά την άλωση της Τριπολιτσάς, είχε ως μετέπειτα στόχο την κατάληψη του κάστρου των Πατρών. Βοήθεια προσέφεραν οι Ηλείοι και στην πολιορκία του Μεσολογγίου, καταφθάνοντας σε βοήθεια των πολιορκουμένων μαζί με άλλους Μοραΐτες. Κατά την διάρκεια της πολιορκίας των Πατρών, οι Τούρκοι, λόγω χαλαρότητας των πολιορκητών, βγήκαν σε συχνές επιδρομές εκτός του κάστρου, προς τη Μανωλάδα και τα Λεχαινά. Σώμα Σουλιωτών με αρχηγό τον Κώστα Μπότσαρη έρχεται σε βοήθεια των ντόπιων, απωθώντας τους Τούρκους. Αργότερα, οι Τούρκοι της Πάτρας έκαναν δύο ακόμη επιδρομές σε Ανδραβίδα και Γαστούνη. Το 1823, πριν καλά-καλά εδραιωθεί η επανάσταση, ξέσπασε εμφύλιος σπαραγμός ανάμεσα στις τάξεις των στρατιωτικών και των πολιτικών, με σκοπό τον έλεγχο της εξουσίας. Ο Ιμπραήμ βρίσκει την Ελλάδα σε πολύ άσχημη κατάσταση και ανενόχλητος αποβιβάστηκε με τον Αιγυπτιακό στόλο στη Μεθώνη και προχωρά για το Μεσολόγγι. Μπροστά στην κατακραυγή η κυβέρνηση αποφυλάκισε τον Κολοκοτρώνη. Το Νοέμβριο του 1825 οι Αιγύπτιοι λεηλάτησαν τον Πύργο και προελαύνοντας έφτασαν στην Αμαλιάδα και τη Γαστούνη. Οι Τουρκοαιγύπτιοι μπήκαν στη Γαστούνη και ο ντόπιος πληθυσμός για προστασία κατέφυγε στο Χλεμούτσι. Αμέσως μετά, σε μάχη στο Βαρθολομιά, σκοτώθηκαν αρκετοί Έλληνες. Ο Ιμπραήμ φεύγοντας για το Μεσολόγγι άφησε πίσω του τον Χουσεΐν Μπέη, με ισχυρή δύναμη. Αυτός συνάντησε αντίσταση από τους Έλληνες, στα δύο μοναστήρια, της Σκαφιδιάς και του Φραγκαπηδήματος. Μετά την πτώση του Μεσολογγίου, ο Ιμπραήμ επέστρεψε στην Ηλεία σφάζοντας και λεηλατώντας. Πολιόρκησε το Χλεμούτσι και επειδή οι Έλληνες ήταν αρκετά ταλαιπωρημένοι πωλούνταν σε σκλαβοπάζαρο. Όταν ήρθαν οι Μεγάλες Δυνάμεις και κατέστρεψαν ολοκληρωτικά τον τουρκοαιγυπτιακό στόλο στη ναυμαχία του Ναβαρίνου (Οκτώβριος 1827) άρχισε να υπάρχει θετική εξέλιξη για την χώρα. Η ώρα της ελευθερίας είχε σημάνει.

2.2.7 Οδοιπορικό Ηλείας μετά την Απελευθέρωσή της (19ος - 20ος αι.)

Η Ηλεία, οι γύρω νοτιοδυτικές περιοχές και το αγροτικό προϊόν που ονομάζεται σταφίδα έχουν μεγάλη ιστορία και σύνδεση μεταξύ τους. Η καλλιέργειά της μέχρι την απελευθέρωση (1830) ήταν σχετικά περιορισμένη, πράγμα που σχετίζεται αφ' ενός στο ότι η σταφίδα δεν ήταν απαραίτητη στη διατροφή του αγροτικού πληθυσμού και αφετέρου στο ότι η αντικατάσταση μιας άλλης καλλιέργειας με σταφίδαμπέλους, απαιτούσε αρχική χρηματική επένδυση και συγχρόνως οικονομική αντοχή των παραγωγών ώστε να αντεπεξέλθουν στις ανάγκες 3-4 χρόνων που απαιτούσαν τα φυτάρια ωσότου αρχίσουν να αποδίδουν καρπό. Ωστόσο, όταν δημιουργήθηκε το νεοελληνικό κράτος, από τα πρώτα χρόνια η καλλιέργειά της άρχισε να παίρνει εντυπωσιακές διαστάσεις λόγω της εξωτερικής ζήτησης του προϊόντος στην ευρωπαϊκή αγορά και κυρίως την αγγλική. Υπήρχε εντυπωσιακή ζήτηση από τον εγχώριο πληθυσμό αλλά και από το εξωτερικό, πλοία γεμάτα σταφίδα έφευγαν από το λιμάνι του Κατακόλου και τα άλλα λιμάνια της Πελοποννήσου με προορισμό τις μεγάλες αγορές του εξωτερικού, όπου το προϊόν καταναλωνόταν σαν υλικό ζαχαροπλαστικής για την κατασκευή πουτίγκας και σταφιδόψωμου, σαν ξηρός καρπός και αργότερα για την παραγωγή φθηνού σταφιδίτη οίνου και άλλων οινοπνευματωδών ποτών. Μέχρι το 1860 οι εκτάσεις με σταφίδαμπέλους σχεδόν εξαπλασιάστηκαν φθάνοντας στην Πελοπόννησο τα 120.000-150.000 στρέμματα ενώ κατά το χρονικό διάστημα 1830-1860 ο όγκος της σταφιδοπαραγωγής δεκαπλασιάστηκε ακολουθώντας την αντίστοιχη αύξηση των εξαγωγών.

Τις δύο επόμενες δεκαετίες, η σταφίδα το πιο σημαντικό εξαγωγικό προϊόν του Ελληνικού Βασιλείου. Το εμπόριο της σταφίδας ήταν εκείνο που οδήγησε την Ηλεία και τις άλλες γειτονικές περιοχές σε μία τόσο ακραία εξειδίκευση, που θα μπορούσε να μιλήσει κανείς για μονοκαλλιέργεια. Για όλον τον αγροτικό κόσμο έγινε μια σημαντική αλλαγή πορείας από την οικονομία της αυτάρκειας προς την εμπορευματοποιημένη παραγωγή. Μια παραγωγή που μοιραία ήταν απόλυτα εξαρτημένη πλέον από τις συνθήκες της διεθνούς αγοράς, την υπερπαραγωγή αλλά και τον καιρό. Λόγω αυτής της θετικής εξέλιξης του εξαγωγίμου προϊόντος για την τοπική παραγωγή της Ηλείας, άρχισαν να πηγαίνουν να αγοράζουν και άνθρωποι κυρίως από την ορεινή Πελοπόννησο αλλά και των εποικισμό των πεδινών περιοχών. Έως τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο η μορφή και ο αγροτικός τους χαρακτήρας δεν είχε κάποια αρνητική πτώση στην δημογραφική ανάπτυξη. Άρχισαν να δημιουργούνται ανώτερα κοινωνικά στρώματα, μεσαία κοινωνικά στρώματα και κατώτερα κοινωνικά στρώματα. Επίσης, δημιουργήθηκε μια ιεραρχική πυραμίδα όπου ξεκινούσε αναφορικά από τον μικροκαλλιεργητή, τον μικρέμπορο του χωριού ως τον έμπορο της ενδιάμεσης πόλης και τον μεγαλέμπορο.

Για πολλά χρόνια το προϊόν αυτό που είχε μια πορεία, δηλαδή ξεκινούσε από τη διεθνή εμπορική συγκυρία, την οργάνωση της παραγωγής και της διακίνησής του αλλά και μετέπειτα κρίσεις του εμπορίου, καθόρισαν την τοπική εμπορική και βιομηχανική κίνηση αλλά και την κινητικότητα των κεφαλαίων και του πληθυσμού. Η σταφίδα απαιτούσε ένα ολόκληρο φάσμα απασχολήσεων: η καλλιέργεια της απαιτούσε εργαλεία, ο καθαρισμός της απαιτούσε μάκινες, η ξήρανσή της πανιά και αργότερα ξηραντήρια, η συσκευασία της ξύλινα κιβώτια, η μεταφορά της από τα αλώνια στις αποθήκες του σταφιδεμπόρου και στα λιμάνια απαιτούσε την κατασκευή κάρων. Ωστόσο αυτή η άνθηση της περιοχής χάρη άρχισε να έχει κάποια προβλήματα. Τα πρώτα σύννεφα εκδηλώθηκαν κατά την δεκαετία του 1850 εξ αιτίας

της επιδημίας φυλλοξήρας που έπληξε τα ελληνικά αμπέλια και είχε ως αποτέλεσμα την απώλεια των 3/4 του εισοδήματος του πληθυσμού και τη χρεοκοπία πολλών σταφιδεμπόρων. Το 1877, τα σύννεφα επανεμφανίζονται με την ύφεση της αγγλικής αγοράς. Την κατάρρευση των τιμών απέτρεψε το μεγάλο άνοιγμα των γαλλικών αγορών τον Οκτώβριο του 1879, το οποίο οφειλόταν στην πτώση της γαλλικής οινοπαραγωγής λόγω της φυλλοξήρας που έπληξε τα γαλλικά αμπέλια. Η σταφίδα έγινε περιζήτητη και η αγροτική παραγωγή προσαρμόστηκε σ' αυτή την ευνοϊκή συγκυρία.

Σ' αυτή την περίοδο ευφορίας είναι ωστόσο χαρακτηριστική η ανυπαρξία επενδύσεων σε άλλους παραγωγικούς τομείς. Τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα επένδυσαν περισσότερο στο να κατασκευάσουν πολυτελή σπίτια, κτίσματα γενικότερα, απόδειξη της επιθυμίας ενός δυτικόμορφου επιδεικτικού αστισμού. Αυτό αποδεικνύεται από τα καλλιμάρμαρα εντυπωσιακά νεοκλασικά κτίρια που κτίστηκαν τις τελευταίες δεκαετίες του 19ου αι. Όλα αυτά έγιναν για να καλύψουν το «κοινωνικό εγώ» παρά τις βασικές τους ανάγκες. Η κατασκευή του σιδηροδρόμου και συγκεκριμένα της γραμμής Πύργου-Κατακόλου, που λειτούργησε στις 3 Φεβρουαρίου του 1883 και ήταν η πρώτη σε ολόκληρη την Ελλάδα, και αμέσως μετά η κατασκευή της σιδηροδρομικής γραμμής Πειραιώς - Καλαμάτας που συνέδεε όλες τις σημαντικότερες πόλεις του ηλιακού κάμπου, οι τοπικές γραμμές Καβάσιλα - Κυλλήνη και Πύργος- Αρχαία Ολυμπία μαρτυρούν την άνθιση και τη σπουδαιότητα του εμπορίου της σταφίδας που διεξήχθηκε στην ευρύτερη περιοχή της Ηλείας. Όμως, οι νέοι γαλλικοί αμπελώνες που είχαν εν τω μεταξύ φυτευθεί, καρποφόρησαν, η γαλλική αγορά έκλεισε και άρχισε η περίφημη σταφιδική κρίση που υπήρξε καταλυτική για την τοπική οικονομία και κοινωνία, σημάδεψε για πολλά χρόνια την περιοχή σε όλα τα επίπεδα και ήταν ένα από τα σημαντικότερα, αν όχι το σημαντικότερο οικονομικό γεγονός στην Ελλάδα από την ίδρυση του νεοελληνικού κράτους.

Από εκείνη την χρυσή εποχή δεν έμεινε τίποτα παρά μόνο συντρίμια. Τοκογλυφία, μετανάστευση όπου άρχισε και ήταν μαζική, σταφιδικό κίνημα έκανε την εμφάνιση του και επηρέασε όχι μόνο την Ηλεία αλλά και τις γύρω περιοχές. Η κατάρρευση του σταφιδεμπορίου ήταν πλέον γεγονός, είχε πλήξει ανεπανόρθωτα την τοπική οικονομία και την κοινωνία και είχε σπείρει τον πανικό στους κατοίκους της Ηλείας. Το αίτιο για την σταφιδική κρίση το 1890 ήταν ότι δεν υπήρχε σταφιδική πολιτική. Παρότι κυβέρνηση προσπάθησε να αντιμετωπίσει την κρίση αυτή παίρνοντας διάφορα μέτρα μεταξύ των οποίων ήταν η προστασία της παραγωγής με την πολιτική "της παρακράτησης"⁵, η κρίση δεν είχε θετικό αποτέλεσμα. Η ανάγκη να πουλήσουν το προϊόν τους σαν μόνη διέξοδος ήταν πλέον η εσωτερική αγορά.

Το απούλητο πλεόνασμα της σταφίδας δημιουργούσε τις προϋποθέσεις για την δημιουργία δραστηριοτήτων βιομηχανικής μετατροπής του. Η σταφιδική κρίση σηματοδοτεί την εκβιομηχανοποίηση της περιοχής και κατά την τελευταία δεκαετία του 19ου αι. Αρχίζει μια διαδικασία βιομηχανικής απογείωσης με τη δημιουργία πολυαρίθμων οινοποιείων, οινοπνευματοποιείων και ποτοποιείων. Τα περισσότερα από αυτά παρέμειναν μικρές οικογενειακές επιχειρήσεις ή έκλεισαν, μερικά όμως εξελίχθηκαν σε σημαντικές βιομηχανικές μονάδες. Εκτός από τις εγκαταστάσεις επεξεργασίας σταφίδας, από τις οποίες κυριαρχείται το βιομηχανικό τοπίο της Ηλείας

⁵ διαχωρισμός των ποιοτήτων, εξαγωγή των καλύτερων και αποθήκευση και προώθηση των κατωτέρων στην οινοποιία και την οινοπνευματοποιία.

στο τέλος του 19ου αιώνα, υπάρχουν και μικρά βιοτεχνικά ή οικογενειακά εργαστήρια αγαθών τρέχουσας κατανάλωσης όπως αλευρόμυλοι και ελαιοτριβεία που είναι διάσπαρτα σε όλη την Ηλεία καθώς και μικρά σιδεράδικα, βυρσοδεψεία κ.λπ. Από τον 20^ο αιώνα η εκβιομηχάνιση άρχισε να εξελίσσεται, να διαφοροποιείται, να συγκεκριμενοποιείται ωστόσο άρχισε να παρατηρείται μια αλλαγή προτίμησης από τη σταφίδα προς σε άλλα προϊόντα όπως ο καπνός, τα δημητριακά κ.λπ.

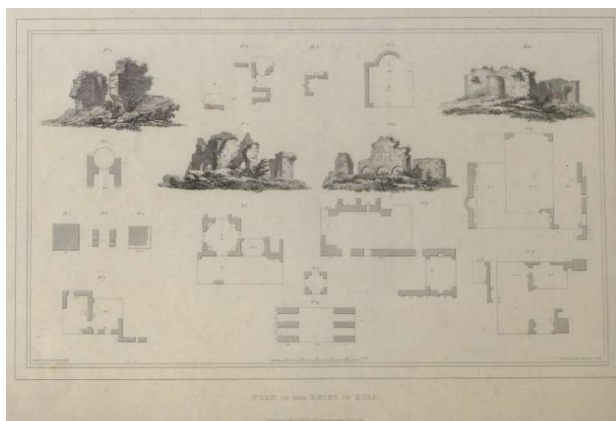
Έτσι, από την πρώτη κιόλας δεκαετία του 20ου αιώνα το "βιομηχανικό τοπίο" της Ηλείας αλλάζει. Από τις βιομηχανίες που ιδρύθηκαν στην περιοχή μετά το 1900 κυριότερες υπήρξαν η καπνοβιομηχανία Καραβασίλη και η βιομηχανία Δήμητρα - Αλφειός. Ωστόσο, η κρίση της σταφίδας δεν τελείωσε ποτέ για την οικονομική και την κοινωνική εξέλιξη της Ηλείας για πολλές δεκαετίες, την ακολουθούσε συχνά. Εκτός από την Ελληνική Εταιρεία Οίνων και Οινοπνευμάτων, συνέχισαν να κατασκευάζονται και άλλα σημαντικά οινοποιεία μέχρι τα μέσα τουλάχιστον του 20ου αιώνα σε πολλές περιοχές της Ηλείας όπως τα οινοποιεία το ΑΣΟ που εξακολουθούν μέχρι σήμερα να σημαδεύουν το τοπίο και να θυμίζουν τα χρόνια της σταφίδας, που σφράγισαν την ιστορία της Ηλείας και των ανθρώπων της για πάνω από εκατό έτη, καθορίζοντας καταλυτικά μέχρι σήμερα την πορεία τους (<https://www.gtp.gr/LocInfo.asp?infoId=28&IncludeWide=1&code=EGRGIL&PrimeCode=EGRGIL&Level=4&PrimeLevel=4&LocId=4347&lng=1>).

Κεφάλαιο 3^ο: Περιήγηση στην Ηλεία

Αρχικά, όπως αναφέρθηκε και πάνω, η περιήγηση ξεκίνησε από την αναζήτηση για μια νέα ευρωπαϊκή ταυτότητα. Πρόκειται ουσιαστικά, για την περιέργεια και την γνώση που έχουν και θέλουν να έχουν οι άνθρωποι είτε για την φύση, είτε για την ιστορία είτε για τον πολιτισμό μια χώρας και έτσι ξεκινάει το ταξίδι. Σαν έννοια, μπορούμε να πούμε ότι είναι η επίσκεψη ενός ιστορικού χώρου ή τόπου με σκοπό αρχικά την μελέτη και έπειτα την διεξαγωγή συμπερασμάτων. Συγκεκριμένα στην Ηλεία έχουν περιηγηθεί αρκετοί ιστορικοί περιηγητές με σκοπό να βρουν από κάθε τόπο και μια ιστορία. Πράγματι, με βάση τα καταγεγραμμένα στοιχεία που έχουν βρεθεί, ο νομός Ηλείας έχει μια πλούσια ιστορία γεμάτη από ενδιαφέρον που όλα αυτά έχουν γίνει σήμερα αξιοθέατα, μνημεία, αρχαιολογικοί χώροι και μουσεία αλλά επίσης, πολλές περιοχές είναι πλέον δημοφιλείς προορισμοί για τους λάτρεις των ταξιδιών, των εξερευνήσεων και της ιστορίας. Κάνοντας λόγο λοιπόν, για δημοφιλείς προορισμούς είναι σημαντικό να γίνει μια μικρή περιήγηση σε αξιοσημείωτους προορισμούς της Ηλείας.

3.1 Αρχαία Ήλιδα

Εξερευνώντας την Ηλεία πρέπει κάποιος να επισκεφθεί την Ήλιδα, πόλη-κράτος της αρχαιότητας που κατοικήθηκε από τα προϊστορικά χρόνια μέχρι και τον 7^ο αιώνα μ.Χ. . Η Αρχαία Ήλιδα ήταν εκείνη που είχε την ευθύνη της τέλεσης των Ολυμπιακών Αγώνων ουσιαστικά, ήταν η διοργανώτρια πόλη όπου φιλοξενούσε τους αθλητές, μαζί με τους συνοδούς τους, έως σαράντα μέρες καθώς οι αθλητές πήγαιναν εκεί πριν τους αγώνες για να πραγματοποιήσουν τις τελευταίες προπονήσεις τους.

3.1 Ερείπια στον αρχαιολογικό χώρο της Αρχαίας Ήλιδας (σχέδια και κατόψεις). (<http://el.travelogues.gr/>)

Παραμονή του αγώνα, γινόταν μια πομπή με πανηγυρικό και θρησκευτικό χαρακτήρα όπου αθλητές, γυμναστές και πολλοί άλλοι προπορεύονταν σε δρόμους με βωμούς, αγάλματα όπου διένυαν περίπου 300 στάδια έως ότου φτάσουν στον προορισμό τους. Αυτό γίνεται μέχρι και σήμερα.

Το θέατρο, η αρχαία αγορά με τις στοές, τα ιερά και δημόσια κτίρια, οι οικίες, τα καταστήματα, τα εργαστήρια και τα νεκροταφεία, τα πλούσια ευρήματα όλων των περιόδων, μαρτυρούν το σπουδαίο παρελθόν της πρωτεύουσας Ήλιδας. Οι ιστορικές πηγές ήρθαν για να συμπληρώσουν την εικόνα που είχαμε, κάνοντας λόγο για αθλητικές εγκαταστάσεις και άλλα λαμπρά μνημεία που βεβαιώνουν ότι η Ήλιδα υπήρξε πολυάνθρωπη και σημαντική μητρόπολη, με αθλοκεντρικό χαρακτήρα και ρόλο, πιστή θεραπαινίδα και περήφανη οικοδέσποινα των Ολυμπιακών Αγώνων. Η πόλη γνώρισε μεγάλη ευημερία, ώσπου τον 6^ο αιώνα μ.Χ. ερημώνεται και

3.2 Κάστρο Χλεμούτσι.(GOOGLE IMAGE)

Επίσης, υπάρχει ακόμα εκεί το κάστρο Χλεμούτσι, το πιο σημαντικό αξιοθέατο που έχει ανακηρυχτεί ως Μνημείο Πολιτιστικής Κληρονομιάς από την UNESCO. Ένα καλοδιατηρημένο φράγκικο κάστρο, το οποίο δημιουργήθηκε από τον πρίγκιπα Γουλιέλμο Βιλεαρδουίνο και δεσπόζει ψηλά στον λόφο του Χελωνάτα. Ερείπια από τούρκικο τζαμί σώζονται μέχρι σήμερα στον εξωτερικό περίβολο. Το κάστρο χρησιμοποιήθηκε μετέπειτα από τους Έλληνες, τους Ενετούς και τους Τούρκους μέχρι την Ελληνική Επανάσταση. Υπάρχουν ακόμα ορισμένες παρεμβάσεις από τους Τούρκους όπως η κεντρική είσοδος, οι επάλξεις και οι πύργοι, τρεις στον αριθμό, προς τη δυτική πλευρά. Ωστόσο, μέσα στο Κάστρο, στον εσωτερικό περίβολο του ομώνυμου αρχαιολογικού χώρου, υπάρχει το Μουσείο των Ιπποτών του Μοριά. Οι ανασκαφές που έγιναν από τη Γαλλική Αρχαιολογική Σχολή Αθηνών, αλλά και από έλληνες αρχαιολόγους βρήκαν σημαντικά ευρήματα, τα οποία πιστοποιούν ότι ο χώρος είχε κατοικηθεί ήδη από την Παλαιολιθική Εποχή και την Εποχή του Χαλκού. Το Κάστρο λειτουργεί πλέον τους καλοκαιρινούς μήνες και ως συναυλιακός χώρος καθώς γίνονται διάφορες εκθέσεις και εκδηλώσεις εκεί. Επισκέψιμο είναι το μοναστήρι της Βλαχέρνας, ένα βυζαντινό μοναστήρι με φράγκικες επιρροές που αξίζει να το επισκεφθεί κανείς, τα λουτρά της Κυλλήνης ή πηγές Λίτζι στις οποίες αναφέρεται και ο Πausanias στα *Ηλιακά*. Είναι διάσημα από την αρχαιότητα καθώς πολλοί πήγαιναν και πηγαινούν εκεί προκειμένου να θεραπευτούν από διάφορες παθήσεις. Και τέλος, το ακατοίκητο νησάκι Καυκαλίδας με το φάρο του είναι προσβάσιμο με βάρκα και πρέπει κάποιος να περιηγηθεί εκεί διότι, λένε πως εκεί αποκαλύφθηκαν τάφοι ρωμαϊκών χρόνων, αλλά και τα ερείπια ενός παλαιοχριστιανικού ναΐσκου.

3.3 Λεχαινά

Τα Λεχαινά βρίσκονται στο νοτιοδυτικό τμήμα του νομού Ηλείας. Κεντρικά του δυτικού τμήματος του ηλειακού κάμπου, βόρεια του Πηνειού. Με το Βασιλικό Διάταγμα της 8ης Απριλίου 1835, σχηματίστηκε ο Δήμος Μυρτουντίων, ως δήμος της επαρχίας Ηλείας. Έδρα ορίστηκε η Μυρτουντία, τα σημερινά Λεχαινά. Ο δημότης ονομάστηκε Μυρτούντιος (Λεχαινίτης). Το όνομα του δήμου προήλθε από την αρχαία πόλη Μύρσιος, η οποία κατά την εποχή του Στράβωνα ονομαζόταν Μυρτούντιον. Σύμφωνα με καταγεγραμμένα ιστορικά γεγονότα, η περιοχή αυτή πήρε το όνομά της από το τιμάριο LECHINA το οποίο όμως δόθηκε από τον Γκραβίνα στους Φλωρεντιανούς τραπεζίτες Ατζαγιόλι. Ο Γκραβίνα όπως αναφέρεται είχε κατέβει από την Νεάπολη στη Γλαρέντζα με τον στρατό του για να ανακόψει την

πολεμική δραστηριότητα του δεσποτάτου του Μυστρά. Αποτέλεσμα όμως ήταν να μπλέξει σε πολέμους, να καταχρεωθεί και να επιστρέψει απογοητευμένος στην πατρίδα του, αφήνοντας τους δανειστές του Ατζαγιώτες τιμαριούχους της περιοχής των Λεχαινών. Επίσης στην κωμόπολη των Λεχαινών γεννήθηκε το 1866 μια από τις σημαντικότερες φυσιογνωμίες της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. Ο λόγος για τον πεζογράφο Ανδρέα Καρκαβίτσα, ο οποίος έχει αφήσει ως παρακαταθήκη πολλά σημαντικά έργα, τα οποία διδάσκονται στα σχολεία ακόμα και σήμερα.

Τα Λεχαινά έχουν σημαντική ιστορία, όμως σημαντικό κομμάτι για την ιστορία τους αλλά και τον ρόλο που είχαν σαν κομβικό σημείο της περιοχής είναι και τα στοιχεία που υπάρχουν για την χρονολογία που ιδρύθηκε το ταχυδρομείο στα Λεχαινά. Σύμφωνα με στοιχεία που έχει στο αρχείο του ο Λεχαινίτης συλλέκτης Αλέξιος Καραμπέλης το ταχυδρομείο ιδρύθηκε το 1857 και είναι το δέκατο στη σειρά από όσα πρωτολειτούργησαν στην Ελλάδα. Έτσι καταλαβαίνει κανείς το σημαντικό ρόλο που έπαιζε η πόλη των Λεχαινών την εποχή εκείνη για την ευρύτερη περιοχή του κάμπου. Αξίζει πολύ να επισκεφτείτε το σπίτι του Ανδρέα Καρκαβίτσα, το οποίο βρίσκεται στην αγορά της πόλης και λειτουργεί πλέον ως μουσείο ανοιχτό προς το κοινό. Έτσι θα έχετε την δυνατότητα να γνωρίσετε πολλές πτυχές αυτής της αξιοσημείωτης προσωπικότητας. Στο δρόμο θα συναντήσετε το σημείο όπου παλιά βρισκόνταν οι αλυκές των Λεχαινών και όπου για 91 χρόνια ήταν από τις μεγαλύτερες αλυκές της χώρας. Επίσης, μπορείτε να επισκεφτείτε τις ιδιαίτερες εκκλησίες της περιοχής όπως, τον Άγιο Δημήτριο, ο οποίος είναι η δεύτερη πιο παλαιά εκκλησία των Λεχαινών (γύρω στα 1850). Τον καιρό που η Παναγία ήταν η Μητρόπολη, ο Άγιος Δημήτριος ήταν κοιμητήριο. Στη συνέχεια όμως ανακαινίσθηκε και έγινε ο κεντρικός ναός της πόλης. Τον Άγιο Παντελεήμονα και τέλος την Παναγιά, στην οποία φημολογείται ότι υπήρχε μια θαυματουργή εικόνα της Μεγαλόχαρης (http://www.andravidakillini.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=61:2011-12-05-08-08-18&catid=25:2011-11-28-10-04-25&Itemid=61).

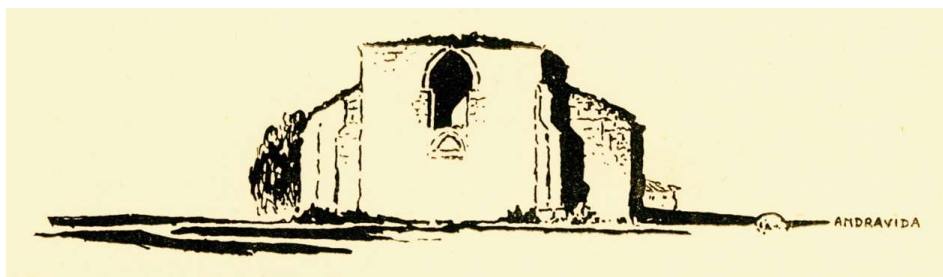

3.3 Οικία Ανδρέα Καρκαβίτσα. (GOOGLE IMAGE)

3.4 Ανδραβίδα

Η πόλη της Ανδραβίδας, πριν ακόμα καταληφθεί από τους Φράγκους, ήταν η μεγαλύτερη πόλη της περιοχής, στην οποία βρισκόταν και η έδρα του Βυζαντινού διοικητή. Η στρατηγική της θέση, σύμφωνα με τον καθηγητή Antoine Bon οφειλόταν κυρίως στο ότι ήταν μακριά από την θάλασσα, γεγονός που την προστάτευε από τους πειρατές, μακριά από τις ορεινές περιοχές, ώστε να μην κινδυνεύει από του

ορεσίβιους, και ότι μπορούσε να αναπτυχθεί σε επίπεδο χώρο. Η πόλη κατελήφθη από τον Γοδοφρείδο Α' Βιλλεαρδουίνο, χωρίς αντίσταση από του κατοίκους και σε σύντομο χρονικό διάστημα έγινε η πρωτεύουσα του Πριγκιπάτου της Αχαΐας. Το 1433 η Ανδραβίδα, όπως και ολόκληρη η περιοχή περιήλθε στους Παλαιολόγους και το 1460 κατακτήθηκε από τους Τούρκους. Στην Ανδραβίδα Ηλείας, κωμόπολη με γεωργικό χαρακτήρα, τα μόνα ευρήματα που μαρτυρούν το ένδοξο μεσαιωνικό παρελθόν του οικισμού είναι τα ερείπια του γοθτικού ναού της Αγίας Σοφίας. Με το πέρασμα του χρόνου ένα από τα θαυμαστά μνημεία της Ηλείας στέκεται αγέρωχο μέσα στη φθορά του χρόνου. Σχεδόν 8 αιώνες στέκεται επιβλητική στα μάτια των περαστικών, ο ναός της Αγίας Σοφίας στην Ανδραβίδα με 800 χρόνια ιστορίας, μύθων και θρύλων. Πρέπει σίγουρα να περιηγηθεί κάποιος εκεί. Ο ναός της Αγίας Σοφίας χτίστηκε από τον Γοδοφρείδο και ήταν η μεγαλοπρεπέστατη εκκλησία στον Ελλαδικό χώρο. Σύμφωνα με ορισμένες πληροφορίες δεν χρησιμοποιούνταν μόνο ως χώρος λατρείας στον θεό, αλλά σε αυτήν συνεδρίαζαν ο πρίγκιπας και οι βαρόνοι και έπαιρναν σημαντικές αποφάσεις. Το οικοδόμημα είχε μήκος 45,5 μέτρα ενώ το πλάτος του έφτανε τα 19 μέτρα. Το ιερό του, που σώζεται σήμερα έχει τρία διαμερίσματα με το μεσαίο να είναι και το ψηλότερο, που έχει μήκος 5 μέτρα και σχηματίζει ένα όχι κυκλικό θόλο. Η τεχνοτροπία του είναι δυτική και ο ρυθμός γοθτικός. Σήμερα ο Ναός παραμένει ορθός καθώς είναι ακόμα χωρίς επηρεασμό η παρουσίας της στην συνείδηση των κατοίκων της αλλά και στους τουρίστες που έρχονται προκειμένου να την επισκεφτούν και να την θαυμάσουν από κοντά. Αξίζει να αναφερθεί ότι επισκέπτοντας αυτό το μνημείο είναι μια καλή ευκαιρία να γνωρίσετε την Βόρεια Ηλεία και να ανακαλύψετε τα μυστικά της.

3.4 Το σωζόμενο τμήμα της γοθτικής εκκλησίας της Αγίας Σοφίας στην Ανδραβίδα. (<http://el.travelogues.gr/>)

3.5 Γαστούνη

Επόμενος προορισμός, η Γαστούνη. Μεταξύ 6^{ου} και 8^{ου} αιώνα μ.Χ., υπήρξαν οι πρώτες ενδείξεις πως η περιοχή ήταν κατοικήσιμη και μάλιστα, τότε ήταν σημαντικό κέντρο παραγωγής μεταξιού με θετική ανάπτυξη. Οι Φράγκοι όταν κατέκτησαν την Πελοπόννησο πήγαν και εγκαταστάθηκαν στην Γαστούνη, όπου ένας από αυτούς που λεγόταν Γκαστόν λένε πως έδωσε το όνομά του στην περιοχή αυτή. Αργότερα, επί εποχή Ενετοκρατίας, η Γαστούνη αποτέλεσε έδρα επαρχίας και πρωτεύουσα της Ηλείας μέχρι την Τουρκοκρατία. Παράλληλα, εκείνη την εποχή είχαν έρθει στην Γαστούνη πολλοί Οθωμανοί μεταξύ των οποίων ήταν και η Οικογένεια Σισίνη που έδωσε πολλά στην περιοχή. Στην επανάσταση του 1821, έπαιξε σημαντικό ρόλο η οικογένεια αυτή, το σπίτι της το οποίο διασώζεται μέχρι σήμερα και με το δικό τους στρατιωτικό σώμα είχαν πάρει μέρος στον απελευθερωτικό αγώνα. Ο Σισίνης μαζί με τον Βιλαέτη και άλλους Οθωμανούς και Αρβανίτες προσπάθησαν καταλάβουν την περιοχή ανεπιτυχώς. Το 1941 την κατέλαβαν οι Γερμανοί, ώσπου το 1944 αποχώρησαν. Κατά την διάρκεια του εμφυλίου πολέμου οι αντάρτες προσπάθησαν ανεπιτυχώς να καταλάβουν την Γαστούνη.

3.5 Ο βυζαντινός ναός της "Παναγίας Καθολικής" στη Γαστούνη. (GOOGLE IMAGE)

Σήμερα, η Γαστούνη είναι μια κομμόπολη με βαθιά ιστορία. Τα σημαντικά αξιοθέατα της περιοχής είναι το κτίριο Σισίνη που προορίζεται να στεγάσει μουσείο και ο Ναός της Παναγίας της Καθολικής. Ένας Ναός κατασκευασμένος κατά την Φραγκοκρατία τον 12ο αιώνα μ.Χ που χρησιμοποιείται ακόμα και σήμερα. Κτισμένος σε βυζαντινό ρυθμό με μικρή Φράγκικη προσθήκη του 14ου αιώνα, επιγραφή που έχει βρεθεί αναφέρει έτος κτίσης το 1279. Κατά καιρούς γίνονται ανασκαφές στον ναό και βρίσκονται πολλές παλιές τοιχογραφίες πίσω από νεότερες.

3.6 Αμαλιάδα

Επόμενη στάση, η Αμαλιάδα. Δεκάδες δρόμοι ξεκινούν και καταλήγουν στην Αμαλιάδα. Στους δασωμένους λόφους που την περιβάλλουν, μνημειακοί χώροι καλούν για εκδρομές, προσφέρουν ευκαιρίες περιήγησης με αρχαιολογικό και περιβαλλοντικό ενδιαφέρον, με φόντο την περιούσια χλωρασιά του τόπου που ποικίλλει με χρώματα και αρώματα τη γεωγραφία. Σταυροδρόμι η Αμαλιάδα, που το διέσχισαν οι περιηγητές που πέρασαν από εδώ στη διάρκεια των αιώνων. Παλαιότερα, και συγκεκριμένα κατά την κλασική αρχαιοελληνική εποχή ο τόπος περιβλήθηκε από την αίγλη της «Αρχαίας Ήλιδος». Μετά ήρθε ο Χριστιανισμός και παραμέρισε την επικράτεια των Αθανάτων Αρχαίων Θεών. Στον Μεσαίωνα, που λαμβάνουν χώρα οι μετακινήσεις ανθρώπων της Βαλκανικής, η Ήλιδα εποίκιζεται από τους Σλάβους που πλημμύρισαν σχεδόν όλη της Πελοπόννησο. Τα τοπωνύμια της περιοχής που διασώζονται μέχρι σήμερα στα προάστια της πόλης όπως: Καλίτσα, Κουρούτα, Κουρλέσας, Σοχιά, Ζερό και πολλά άλλα, μαρτυρούν την αναμφισβήτητη αλήθεια αυτού του εποίκισμού. Οι Βυζαντινοί που πέρασαν, έχτισαν την εκκλησία της Παναγίας της Πλατυτέρας των Ουρανών. Η επόμενη περίοδος της Φραγκικής κατάκτησης ομόρφυνε τον περίγυρο της εκκλησίας με κάτι σαν βίλλα, που αν και ποτέ δεν βρέθηκε κανένα λείψανο ή έστω σημάδι της, έχει παραμείνει άφθαρτο στους αιώνες το τοπωνύμιο «Φραγκαβίλλα». Ο τόπος συμμετείχε εξίσου στον ξεσηκωμό του '21, όπως άλλωστε όλη η Πελοπόννησος. Περίπου το 1841 πήρε το βασιλικό όνομα "Αμαλιάς" το οποίο αναγνωρίζεται επίσημα το 1885 και μ' αυτό φτάνει στις μέρες μας η γνωστή Αμαλιάδα.

Η Αμαλιάδα σήμερα, καθώς την επισκεφθεί κάποιος θα δει σπίτια περιποιημένα, καλαίσθητα, καθαρά και σχεδόν όλα με κήπους γεμάτους ευωδιαστά λουλούδια και πορτοκαλιές, κάτι σαν ένα όμορφο και πολύχρωμο καλωσόρισμα. Είναι κτισμένη στο κέντρο του εύφορου ηλειακού κάμπου. Στα δυτικά βλέπει ο επισκέπτης τις πανέμορφες ακτές του Ιονίου ενώ στα ανατολικά υπάρχουν καταπράσινοι λόφοι. Εδώ καταλήγει ο ορεινός όγκος της Κεντρικής Πελοποννήσου. Η πόλη δημιουργήθηκε στα μέσα του 19ου αιώνα από τη συνένωση δύο μικρών οικισμών και από την τάση

μετανάστευσης κατοίκων που ζούσαν σε ορεινές περιοχές, προς τον εύφορο κάμπο. Κάποτε ήταν η βασίλισσα της παραγωγής της περίφημης σταφίδας «μαυρομάτα». Η σταφίδα συνεχίζει να καλλιεργείται, σε μικρότερο βέβαια βαθμό συγκριτικά με το παρελθόν, στην ορεινή Ηλεία. Τρία χιλιόμετρα έξω από την πόλη, βρίσκουμε το Μοναστήρι της Παναγίας της Φραγκαβίλλας, μία πανέμορφη μονή που κτίστηκε τον 11ο αιώνα. Στο λόφο που βρίσκεται το μοναστήρι αισθάνεται κανείς δέος και ευλάβεια κάτω από τα αιωνόβια κυπαρίσσια και πλατάνια. Κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας η μονή κάηκε. Το εσωτερικό της υπήρχαν σπάνιες τοιχογραφίες που όμως καθώς έμπαινε ο επισκέπτης ήταν σαν να έβλεπε εκείνη τη καταστροφή που υπέστη. Για να μείνει ζωντανή όμως η μνήμη αλλά και για μην καταστρέψουν ότι διασώθηκε, το εσωτερικό της έμεινε ως είχε. Σήμερα μέσα στη μονή λειτουργεί οικοτροφείο, ενώ έξω γίνονται πολλοί γάμοι και βαπτίσεις. Ακόμη, υπάρχει εκεί το Λαογραφικό Μουσείο, το οποίο στεγάζεται σε ένα νεοκλασικό κτίριο στο κέντρο της πόλης, κοντά στο Σιδηροδρομικό Σταθμό. Παρουσιάζει εκθέματα που προέρχονται κυρίως από δωρεές των κατοίκων της περιοχής όπως τοπικές παραδοσιακές φορεσιές, αντικείμενα καθημερινής χρήσης, έπιπλα, διακοσμητικά, αγροτικά εργαλεία αλλά και παιδικά παιχνίδια. Η πλειοψηφία των αντικειμένων προέρχεται από τα τέλη του 19^{ου} και αρχών του 20^{ου} αιώνα, ενώ αρκετά έχουν σταλεί από Ηλείους μετανάστες. Ας σημειωθεί ότι, αρκετό ενδιαφέρον παρουσιάζει η συλλογή που αφορά στην λειτουργία του πρώτου ραδιοφωνικού σταθμού της πόλης, το 1952. Επίσης, στο κέντρο της Αμαλιάδας μπορεί ο επισκέπτης να περιηγηθεί στην Οικία του Νικόλαου Μπελογιάννη, το κτίριο που στέγασε τα παιδικά χρόνια του αγωνιστή αυτού. Μετά τη δωρεά των εναπομεινάντων κληρονόμων του στον τότε δήμο της Αμαλιάδας είχε αποφασιστεί να μετατραπεί σε μουσείο Εθνικής Αντίστασης και Αγώνων του Μοριά. Μπορεί να επισκεφθεί και την Οικία Τατάνη στην Αμαλιάδα, ένα κτίριο που κατασκευάστηκε στις αρχές του 1900, είναι χαρακτηρισμένο από το Υπουργείο Πολιτισμού ως ιστορικό διατηρητέο μνημείο μαζί με τον χώρο που το περιβάλλει.

3.6 Δημοτικό Λαογραφικό Μουσείο Αμαλιάδας. (GOOGLE IMAGE)

3.7 Κατάκολο

Το Κατάκολο είναι μια κωμόπολη και βρίσκεται παραλιακά στη δυτική Ηλεία, στην περιοχή της αρχαίας Φείας. Πρόκειται να ένα μέρος που συνδυάζει την φυσική ομορφιά και την ιστορία. Είναι το σημερινό λιμάνι της πρωτεύουσας. Εδώ ο επισκέπτης έχει αρκετές επιλογές για να διαχειριστεί σωστά και ευχάριστα τον χρόνο του. Βέβαια είναι ένα μέρος κάποιος χρειάζεται αρκετό χρόνο για να περιηγηθεί στις ομορφιές του τόπου. Αξίζει να σημειωθεί ότι στην είσοδο του λιμανιού δεσπόζουν οι παλιές σταφίδαποθήκες που αναπαλαιωμένες τώρα έχουν μετατραπεί σε καφετέριες

και ταβέρνες δίνοντας ένα ιδιαίτερο χρώμα. Η ιστορία του λιμανιού αρχίζει από την αρχαιότητα. Ανέκαθεν το λιμάνι του Κατάκολου χρησίμευε για προσεγγίσεις πλοίων. Ιστορικές πηγές αναφέρουν πως Φοίνικες και άλλη φυλή των Ιονίων νησιών ήταν εκείνοι που γνώρισαν το λιμάνι και πωλούσαν τα προϊόντα τους εκεί. Επίσης, αθηναίοι επιχειρήσαν να λεηλατήσουν την Ηλεία με στόχο και την θαλάσσια αυτή περιοχή αλλά μια θαλασσοταραχή τους ανάγκασε να στραφούν προς την αρχαία Φειά. Το Κατάκολο γνώρισε αρκετές περιόδους πολέμων. Αιώνες πριν, η Ηλεία μεσουράνησε ως τόπος μυθολογικής προέλευσης και πολλές αναφορές και μύθοι έγιναν εκεί. Ο πληθυσμός της περιοχής προέρχεται από Ζάκυνθο και Κεφαλονιά λόγω της συνεχούς μετακίνησης, που γινόταν τότε, στον τόπο της επαγγελίας όπως έλεγαν οι νησιώτες για την Ηλεία. Εκεί, τον 18^ο αιώνα περίπου λόγω της γνωστής κορινθιακής σταφίδας που εμπορεύονταν όλοι τότε υπήρχε ένα πρόβλημα, η μετακίνηση και σε άλλες χώρες και περιοχές. Μόνο με γαϊδουριά που κουβαλούσαν το προϊόν και καΐκια έκαναν την δουλειά τους οι έμποροι ώσπου, ο δήμαρχος τότε Λετρίνων-Πύργου συνέλαβε την ιδέα της σιδηροδρομικής γραμμής ως μόνη διέξοδο με σκοπό να μεταφέρονται τα προϊόντα πιο γρήγορα και έτσι το 1881 ξεκίνησε η κατασκευή της. Ήταν ο δεύτερος σιδηρόδρομος στην Ελλάδα. Η εργολαβία ολοκληρώθηκε τον Νοέμβριο του 1882 μ.Χ. καθώς και την ίδια χρονιά άρχισαν να γίνονται δρομολόγια. Στις μέρες μας το τρένο εξακολουθεί να αποτελεί μέσο μεταφοράς τόσο για τους ντόπιους όσο και για τους τουρίστες. Εκτός όμως από τη λειτουργία του τρένου υπήρχε και η κρουαζιέρα. Ως τουριστικό λιμάνι, το Κατάκολο ξεκίνησε όταν τελείωσε και ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος. Πολλοί επιθυμούσαν να δημιουργηθεί ακτοπλοϊκή γραμμή για τις μετακινήσεις τους και ιδιαίτερα Ζακύνθου Κεφαλληνίας. Έτσι οι επαγγελματίες αλιείς την περιοχής άρχισαν να πιάνουν και να πωλούν ψάρια για να θρέψουν εκείνους και την οικογένειά τους, ενώ υπήρχαν και εκείνοι οι επαγγελματίες του εργοστασίου της σταφίδας. Ήταν δύσκολα και σκληρά χρόνια, η μόνη διέξοδος ήταν ο τουρισμός που είχε «ανθίσει» στον νομό. Το Κατάκολο και η ευρύτερη περιοχή είναι ένα ωραίο τουριστικό θέρετρο που έχει βουνό, φύση με βαθύ πράσινο και θάλασσα. Πρόκειται για μια σημαντική πύλη εισόδου στην Ελλάδα από τη δυτική μεσόγειο. Στην κορυφή υπάρχει ο Άγιος Ανδρέας και το Ποντικόκαστρο για να θυμίζουν την πλούσια ιστορία του τόπου.

3.7 Το λιμάνι του Κατακόλου.(GOOGLE IMAGE)

Η αίσθηση του επισκέπτη όταν βρεθεί στο χωριό είναι πως πρόκειται για ένα νησί. Αυτή είναι και η συνήθης αντίδραση των τουριστών της κρουαζιέρας. Ότι δηλαδή βρίσκονται σε ένα ηλιόλουστο και γεμάτο παραλίες, νησί. Κι όμως, δεν πρόκειται για ένα νησί αλλά για ένα τουριστικό θέρετρο του Πύργου. Όταν ο επισκέπτης μπει στον Πύργο ανατολικά θα περιηγηθεί σε έναν οικισμό γραφικό από παλιά με έντονο χρώμα λόγω της κατάφυτης φύσης που τον περικλείει αλλά και των διαμορφωμένων

αυλών των σπιτιών. Το παραδοσιακό ύφος παραμένει ακόμα και στα κτίσματα ιδιωτικών επιχειρήσεων αφού πολλοί εξ αυτών δεν θέλησαν να αλλάξουν τίποτα από το αρχικό ύφος της αρχιτεκτονικής, αναπαλαιώνοντας τα κτίρια που αγόρασαν ή μίσθωσαν. Εκεί υπάρχει ο Άγιος Ανδρέας, επίγειο του Κατάκολου, μια περιοχή με όμορφη και ιστορική που συγκεντρώνει σήμερα μεγάλο μέρος του τουριστικού ρεύματος από τις κρουαζιέρες που έχουν σταθμό τους το λιμάνι Κατακόλου. Ο Άγιος Ανδρέας πήρε την ονομασία του από τον απόστολο Ανδρέα που κατέπλευσε εκεί με πλοιάριο στα χρόνια του διωγμού των χριστιανών και έπειτα μαρτύρησε για την πίστη του. Το ομώνυμο εκκλησάκι της περιοχής κάθε χρόνο τιμά την μνήμη του ενώ Άνοιξη και Καλοκαίρι φιλοξενεί το ενδιαφέρον δεκάδων πιστών για τέλεση μυστηρίων γάμων και βαπτίσεων. Στην περιοχή υπάρχουν αρχαιολογικά ευρήματα. Στον βυθό του λιμανιού βρίσκεται η αρχαία Φειά όπου στις αρχές του '70 είχαν βρεθεί εκεί δύτες-αρχαιολόγοι και ανέδειξαν αρκετά ευρήματα που πλέον βρίσκονται σε διάφορα μουσεία της χώρας. Το έδαφος του είναι αργιλώδες και πολλοί λούζοι πηγαίνουν εκεί για να αλειφθούν με φυσικό άργιλο από την παραλία Αγίου Ανδρέα και Ματζάκουρα, κάνοντας καλό στην επιδερμίδα τους. Απέναντι από την σημερινή παραλία υπάρχουν οι νησίδες Κόρακας και Τηγάνι, που σχηματίστηκαν από την σεισμική δόνηση του 6ου π.Χ. αιώνα. Για τους λάτρεις τις ορειβασίας, μια περιήγηση στο βουνό του Κατάκολου είναι αρκετή. Ανεβαίνοντας τον λόφο και ευθεία στην άσφαλτο θα βρείτε τον πανέμορφο Φάρο, ένα μνημείο αρχιτεκτονικής που διασώζεται άθικτο. Ο φάρος κατασκευάστηκε το 1865 με το ύψος του πέτρινου πύργου του να φθάνει τα 9 μέτρα και το εστιακό του ύψος τα 45 μέτρα. Με πρόσφατη απόφαση του Υπουργείου Πολιτισμού ο φάρος του Κατακόλου χαρακτηρίστηκε διατηρητέος και νεώτερο ιστορικό μνημείο της περιοχής. Επίσης, βορειοδυτικά του Κατάκολου, πάνω από τον κόλπο του Αγίου Ανδρέα, βρίσκονται ερείπια ενός Βυζαντινού κάστρου δηλαδή του Ποντικόκαστρου. Οι Φράγκοι ονόμαζαν Beau Voir αλλά κάποιες φορές το ανέφεραν και σαν Bel Vedere. Χτίστηκε κατά την Βυζαντινή περίοδο, αν και ανοικοδομήθηκε από τους Φράγκους. Πριν το Ποντικόκαστρο εκεί υπήρχε η ακρόπολη της Αρχαίας Φειάς που όμως μετά τον σεισμό έπεσε και ότι απέμεινε αποτέλεσε οικοδομικό υλικό για την ανέγερση του Ποντικόκαστρου. Σήμερα, σώζεται μόνο μέρος των οχυρώσεων.

3.8 Αποψη του Ποντικόκαστρου (Belvedere). (<http://el.travelogues.gr/>)

Τέλος, στην είσοδο του Κατακόλου υπάρχουν δύο μουσεία με 50 μέτρα απόσταση μεταξύ τους. Το ένα είναι το Μουσείο Αρχαίων Ελληνικών Μουσικών Οργάνων & Παιχνιδιών, όπου εκτίθεται 42 ανακατασκευασμένα μουσικά όργανα των αρχαίων

Ελλήνων και αρκετά αρχαιοελληνικά παιχνίδια με λεπτομερείς περιγραφές και διαγράμματα με μεγάλη έρευνα και κατασκευή από τον Κώστα Κοτσανά. Διαθέτουν πλούσιο οπτικοακουστικό υλικό και ορισμένα είναι διαδραστικά. Το άλλο μουσείο είναι Μουσείο Αρχαίας Ελληνικής Τεχνολογίας. Διαθέτει 200 περίπου αξιόπιστα και λειτουργικά ομοιώματα μηχανισμών και επινοήσεων του αρχαιοελληνικού τεχνολογικού θαύματος κατόπιν έρευνας, μελέτης και κατασκευής επίσης, του Κώστα Κοτσανά. Πρόκειται για την πλέον αξιόπιστη και πληρέστερη έκθεση του είδους της παγκοσμίως (<http://katakoloport.gr/>).

3.8 Πύργος

Ο Πύργος είναι πρωτεύουσα του νομού Ηλείας. Στον ίδιο χώρο που βρίσκεται ο Πύργος σήμερα, τοποθετείται η Αρχαία πόλη Δυσπόντιο. Στα περίχωρα του Πύργου ήταν η αρχαία πόλη Λέτρινα, απ' όπου είχε πάρει και την ονομασία του σαν Δήμος Λετρίνων μέχρι την Δεκαετία του 1980. Η ονομασία της πόλης προέρχεται από τον πύργο που είχε κατασκευάσει, το 1512, στην θέση του Επαρχείου ο Μπέης της ευρύτερης περιοχής Γεώργιος Τσερντάς. Σύμφωνα με τον περιηγητή Πουκεβίλ όταν περιηγήθηκε στην περιοχή το 1815 αναφέρει πως ο Πύργος είχε 900 κατοικίες, 1.000 οικογένειες και συνολικά 7.000 κατοίκους. Σήμερα, στην πρωτεύουσα έχουν

3.9 Δημοτικό Θέατρο Απόλλων.(GOOGLE IMAGE)

διατηρηθεί αρκετά κτίρια και μνημεία που κοσμούν την πόλη. Το Δημοτικό Θέατρο Απόλλων που βρίσκεται στην κεντρική πλατεία του Πύργου και χτίστηκε το 1880 δωρεά του κτηματία Σωκράτη Συλλαϊδόπουλου. Το χρησιμοποιούν για θεατρικές παραστάσεις αλλά και για πολιτιστικές εκδηλώσεις. Έχει χωρητικότητα 230 θέσεων μαζί με τον εξώστη και άριστη ακουστική. Σημαντικά αρχιτεκτονικά στοιχεία αποτελούν το ταβάνι, η μπούκα σκηνής και ο εξώστης. Μπορεί κάποιος να επισκεφθεί το νεοκλασικό Λάτσειο Δημοτικό Μέγαρο, ένα κτίριο με επιβλητική αρχιτεκτονική που κοσμεί την κεντρική πλατεία της πόλης. Στο χώρο στεγάζονται υπηρεσίες του Δήμου Πύργου, το Γραφείο του Δημάρχου και του Προέδρου του Δημοτικού Συμβουλίου, η αίθουσα συνεδριάσεων του Δημοτικού Συμβουλίου, καθώς και η αίθουσα που φιλοξενεί τη Λαογραφική Έκθεση. Το μέγαρο, που περατώθηκε το 1985, άρχισε να κτίζεται το 1977 επί δημαρχίας Μιχάλη Ξυστή, ύστερα από μεγάλη δωρεά του συμπολίτη μεγαλοεφοπλιστή Γιάννη Λάτση. Στην κεντρική πλατεία βρίσκεται και ο Ιερός Ναός Αγίου Νικολάου είναι η Μητρόπολη της Πόλης. Το 1885 καταστράφηκε από τους σεισμούς ενώ τα πρώτα έργα για την ανακατασκευή της πραγματοποιήθηκαν τον Μάιο του 1889. Πλέον κεντρίζει το ενδιαφέρον όλων των επισκεπτών. Το Αρχαιολογικό Μουσείο Πύργου-Δημοτική Αγορά είναι αναμφισβήτητο το πιο σημαντικό διατηρητέο κτίριο της πόλης. Περιλαμβάνει όλο το τετράγωνο. Έχει συμμετρικά στοιχεία, αλλά οι όψεις του είναι διαφορετικές. Πρόκειται για ένα διώροφο αξιόλογο νεοκλασικό κτίριο με υπόγειο και εσωτερικό αίθριο που χτίστηκε γύρω στο 1890, έργο το οποίο επιμελήθηκε ο Ερνέστο Τσίλερ.

Το μουσείο φιλοξενεί ευρήματα από την Ηλεία, που παρουσιάζουν κομμάτια από την ιστορία του τόπου, από προϊστορικούς, ιστορικούς, βυζαντινούς και μεταβυζαντινούς χρόνους. Τέλος, στην κορυφή του λόφου Επαρχείου, που παλιότερα ήταν χτισμένο το σπίτι του Τσερνοτά, τώρα αποτελεί μια όαση δροσιάς στο κέντρο της πόλης, με ένα μικρό δασάκι και ένα μαγαζί όπου λέγεται 'Επαρχείον'.

3.9 Λάμπεια

Καθώς κατευθυνθεί κάποιος προς τα βορειοδυτικά του νομού, προς τα ορεινά, θα βρεθεί σε ένα πανέμορφο χωριό. Η Λάμπεια ή αλλιώς Λαμπεία είναι ένα ιστορικό κεφαλοχώρι της Ηλείας. Το χωριό είναι γνωστό επίσης σαν Δίβρη που πιθανόν να προέρχεται από σλαβική ρίζα. Φωλιασμένη στις κατάφυτες πλαγιές των Λαμπείων Ορέων, που ανήκουν στον ορεινό όγκο του Ερύμανθου (Ωλονού), η Λαμπεία (ή Δίβρη) ξεδιπλώνει την ιδιαίτερη γοητεία της στις επτά γραφικές γειτονιές της, που σχηματίζονται σε διαφορετικά επίπεδα, σε υψόμετρο από 800 έως 950. Και όπως μας αναφέρει η μυθολογία, στις δασωμένες πλαγιές και στα βαθύσκια φαράγγια των βουνών που την περιβάλλουν περιδιάβαιναν σε καιρούς αλλοτινούς ο τραγόμορφος θεός Παν και η συνοδεία του. Εδώ έχει τις πηγές του ο ποταμός Ερύμανθος, όπου ο περιηγητής Πausanias τον αναφέρει «ιχθυόης» διότι στα νερά του ψαρεύονται πέστρες. Ένας πανέμορφος ποταμός, ορμητικός δε, αλλά είναι ιδανικός για καγιάκ και ράφτινγκ. Για την Λαμπεία στην αρχαιότητα δεν υπάρχουν επαρκείς πληροφορίες. Ωστόσο όμως, ο Πausanias στα κείμενά του αναφέρει χαρακτηριστικά «εν Λαμπεία είχε τας πηγάς του ο ποταμός Ερύμανθος, ήν δε το όρος τούτο ιερόν του Πανός και μοίρα του όρους Ερυμάνθου» και άλλα αρχαιολογικά ευρήματα μαρτυρούν πως το χωριό για κάποιον λόγο είχε προκαλέσει αρκετό ενδιαφέρον από τους περιηγητές και υπήρχαν θαυμαστοί οικισμοί.

3.10 Κοινοτική βρύση "Μοριάς". (GOOGLE IMAGE)

Στα μετέπειτα χρόνια της τουρκοκρατίας, η Λάμπεια δεν είχε γνωρίσει έντονη παρουσία των κατακτητών λόγω του δύσβατου της περιοχής και έτσι κατάφερε να ανθίσει οικονομικά και πνευματικά. Αξίζει να επισκεφθούμε την μονή Ζωοδόχου Πηγής, η οποία λειτουργούσε και σαν κρυφό σχολειό στην τότε εποχή και πλέον είναι επισκέψιμη. Στα νεότερα χρόνια, κάνει την εμφάνισή της η εσωτερική μετανάστευση με αποτέλεσμα πολλοί κάτοικοι να φεύγουν προς τις μεγάλες πόλεις. Τα σπίτια εκεί είναι παλιά αρχοντικά. Πετρόχτιστα, διώροφα ή τριώροφα με ξύλινα μπαλκόνια και

πλέγμα. Εδώ το 1828 λειτούργησε το πρώτο σχολείο της Ηλείας, ένα από τα πρώτα της Ελλάδας, Στα Λάμπεια Όρη σήμερα υπάρχουν ακόμα τα περήφανα αρχοντικά της, οι επιβλητικές εκκλησίες, τα ιστορικά μοναστήρια, οι πέτρινες βρύσες και μία από αυτές είναι η γνωστή βρύση 'Μοριός'. Κατασκευάστηκε το 1898. Είναι από λαξευμένη πέτρα της περιοχής, σε ισόδομο σύστημα, με αετωματική απόληξη, από ντόπιους μαστόρους. Την έχτισαν λαϊκοί μάστορες της περιοχής. Έχει αετωματική στέψη που φέρεται σε δύο παραστάδες που προβάλλουν από το βράχο της περιοχής. Το μνημείο συνδέεται άμεσα με άλλα μνημεία του ενδιαφέροντος οικισμού της Λαμπείας. Επίσης, σημαντικό μνημείο αποτελεί η βυζαντινή εκκλησία της Αγίας Τριάδας του 12ου αιώνα (κατ' άλλους, 6ου αιώνα), με εξαιρετικές αγιογραφίες, στο μαχαλά Κρουστάδες. Η περιήγηση στην Δίβρη δεν τελειώνει εδώ. Προχωρώντας, εντυπωσιάζουν το κτίριο του Δημοτικού Σχολείου και το Παρθεναγωγείο, που είναι σήμερα Γυμνάσιο - Λύκειο της περιοχής και είναι δωρεές του εθνικού ευεργέτη Ανδρέα Συγγρού. Χαρακτηρίζεται από μία νεοκλασική συμμετρική λιτή σύνθεση των όγκων του, με τα τύμπανα των στεγών να διαγράφονται με απλά κορνιζώματα. Η κύρια όψη του φέρει πρόστυλο που μορφώνεται από πέντε πεσσούς τετράγωνης διατομής. Τέλος, πίσω από τους αρχαιοελληνικούς ναούς αφιερωμένους στον θεό Πάνα και στη θεά Αφροδίτη, πίσω από τα πέτρινα σπίτια, τις βυζαντινές εκκλησίες, τα καстроμοναστήρια και τις φυσικές πηγές, κρύβεται η βαθιά ιστορία της Λάμπειας ή Δίβρης

(<https://www.gtp.gr/LocInfo.asp?infoid=49&code=EGRGIL10LABLAB&PrimeCode=EGRGIL10LABLAB&Level=8&PrimeLevel=8&IncludeWide=1&LocId=4408>).

3.10 Φολόη

Προχωρώντας την όμορφη αυτή διαδρομή 20 χιλιόμετρα περίπου από την Αρχαία Ολυμπία, φτάνουμε στο χωριό Φολόη. Αυτό που προκαλεί έκπληξη είναι το αυτοφυές δρυοδάσος της Φολόης, μοναδικό στα Βαλκάνια, με μεγάλη έκταση

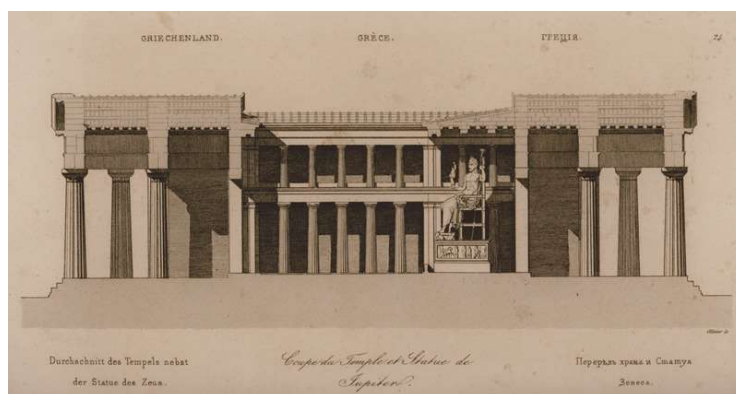
3.11 Δρυοδάσος Φολόης. (GOOGLE IMAGE)

στρεμμάτων, ενταγμένη στο δίκτυο Natura 2000. Υπάρχουν 5 εκατομμύρια δέντρα και το πιο ψηλό δέντρο η δρυς. Τα κλαδιά της είναι τόσο ψηλά, που σχηματίζουν μια σκεπή στο δάσος με το βαθύ πράσινο χρώμα τους. Κατά την αρχαιότητα η δρυς ήταν αφιερωμένη στον Δία και θεωρούνταν έμβλημα δύναμης. Τη συσχέτιζαν με τις Δρυάδες Νύμφες, που κατοικούσαν μέσα στα δέντρα. Σε τούτο το μαγικό δάσος ζούσαν επίσης οι Κένταυροι, με αρχηγό τον Φόλο, στον οποίο οφείλει και το όνομά του. Κατά την περιήγηση στο δάσος, σε αρκετά σημεία η θέα προς το βουνά και την κοιλάδα του Αλφείου είναι συναρπαστική. Μια συναρπαστική διαδρομή, όπου ένα κομμάτι της είναι γνωστό και ως «μονοπάτι της γραβάτας», καθώς σηματοδοτήθηκε όντως, αντί για τις γνωστές ξύλινες ταμπέλες, από τριακόσιες γραβάτες και αποτελεί μία από τις δημοφιλέστερες πεζοπορικές διαδρομές στο δάσος, διάρκειας περίπου δύο ωρών. Εκεί υπάρχει το Περιβαλλοντικό Μουσείο Φολόης το

οποίο βρίσκεται σε δασική έκταση στην τοποθεσία Λούτσα και μπορεί κάποιος να πάρει χρήσιμες πληροφορίες για το δάσος και αναλυτικές προτάσεις για τις ωραιότερες διαδρομές του. Το κτίριο είναι ξύλινο και έχει γίνει διαμόρφωση του περιβάλλοντος χώρου με παραδοσιακά υλικά. Τέλος, το ομώνυμο χωριό βρίσκεται πολύ κοντά στο δάσος και είναι διανθισμένο με πέτρινα σπιτάκια, κόκκινα κεραμίδια, ανθισμένες αυλές, όπως τα περισσότερα μικρά χωριουδάκια.

3.11 Αρχαία Ολυμπία

Έναν από τους πιο ωραίους και μεγάλους αρχαιολογικούς χώρους που θα μπορέσει να επισκεφθεί κάποιος είναι εκείνος ο χώρος της Αρχαίας Ολυμπίας όπου ειδικά όταν αρχίζουν να ανθίζουν τα δέντρα και κάνουν την εμφάνισή τους τα διάφορα χρώματα αυτών πλάι στο εργαστήριο του Φειδία και την στοά της Ηχούς, η Αρχαία Ολυμπία μπορεί να συγκινήσει ακόμα και εκείνον που είναι λιγότερο αρχαιολάτρης. Σύμφωνα με την ιστορία της Αρχαίας Ολυμπίας, υπήρξε ίσως, το σημαντικότερο ιερό της αρχαίας Ελλάδας λόγω της τέλεσης των Ολύμπιων και τις ποικίλες εκδηλώσεις που γίνονταν προς τιμήν του Δία. Τον 9^ο αι. π.Χ. καθιερώθηκε η λατρεία του Δία, όταν άρχισε να διαμορφώνεται το ιερό άλσος, η Άλτις που εκεί υπήρχαν βωμοί για τις θυσίες στους θεούς και ο τύμβος του Πελοπίου.

3.12 Τομή του Ναού Διός στην Αρχαία Ολυμπία με το χρυσελεφάντινο άγαλμα του θεού. (<http://el.travelogues.gr/>)

Τα Ολύμπια τελούνταν κάθε τέσσερα χρόνια ώσπου άρχισαν να αποκτούν πανελλήνιο χαρακτήρα. Άρχισε το ιερό να έχει μεγάλη ανάπτυξη, παράλληλα οικοδομήθηκαν τα πρώτα μνημειακά κτήρια όπως για παράδειγμα, ο ναός της Ήρας, το Πρυτανείο, το Βουλευτήριο, οι θησαυροί και το πρώτο στάδιο. Κατά την κλασική εποχή κτίσθηκε ο μεγαλοπρεπής ναός του Δία, λουτρά, στοές και κατά την ελληνιστική εποχή δημιουργήθηκε η παλαίστρα, το γυμνάσιο, θερμές υδραγωγεία και πολυτελείς κατοικίες. Όσπου, στα ρωμαϊκά χρόνια το ιερό λεηλατήθηκε, προκειμένου όλα αυτά τα περίφημα αφιερώματα να κοσμήσουν επαύλεις στη Ρώμη. Όμως, η οριστική καταστροφή δεν ήταν αυτή. Η οριστική καταστροφή επήλθε από τους δύο μεγάλους σεισμούς που έγινε στην περιοχή το 522 και 551 μ.Χ. με αποτέλεσμα όσα κτήρια είχαν απομείνει όρθια να καταρρεύσουν, συμπεριλαμβανομένου και του ναού του Δία. Αργότερα, ο χώρος καλύφθηκε από τις πλημμύρες των ποταμών Αλφειού και Κλαδέου και από τις κατολισθήσεις του Κρονίου λόφου. Έτσι, η περιοχή ονομάστηκε Αντίλαλος. Το 1766, εντοπίστηκε η θέση του αρχαίου χώρου και το 1829 άρχισαν οι πρώτες ανασκαφές όπου είχαν θετική πορεία. Βρέθηκε μέρος του ναού του Δία και των μετώπων που τον κοσμούσαν. Όμως πολλά από αυτά μεταφέρθηκαν στο μουσείο του Λούβρου.

Η Ολυμπία σήμερα, είναι τρομερά τουριστική περιοχή. Το περίεργο είναι ο διαχωρισμός μεταξύ του χωριού από τον αρχαιολογικό χώρο. Καθώς ταξιδεύει κάποιος προς τα εκεί, είναι φανερός ο διαχωρισμός με τις πινακίδες να γράφουν «Ολυμπία» και «Αρχαία Ολυμπία» όπου υπάρχει μικρή διαφορά σχετικά με την απόσταση των δύο αυτών μερών. Για εκείνους που κατατάσσονται στην αρχαιολατρία αξίζει να κατευθυνθούν προς την Αρχαία Ολυμπία όπου εκεί θα συναντήσουν αρχικά τον αρχαιολογικό χώρο. Είναι ένα από τα σημαντικότερα μνημεία Παγκόσμιας Πολιτιστικής κληρονομιάς της UNESCO. Ένας χώρος που σε σαγηνεύει, με το λιθόκτιστο δρόμο του, που από εκεί πηγαίνει κάποιος και μετά περνώντας τη γέφυρα του ποταμού Κλαδέου φτάνει στην κύρια είσοδο του χώρου. Μοιάζει σαν ένα πέρασμα στον χωροχρόνο! Στον αρχαιολογικό χώρο λοιπόν, υπάρχουν διάσπαρτες τιμητικές πλάκες για τους Ολυμπιονίκες, το αρχαίο στάδιο όπου εκεί τελούνταν οι Ολυμπιακοί αγώνες στην αρχαιότητα, ο Ναός του Δία μεγάλων διαστάσεων και πολλά άλλα που θα αναφερθούν παρακάτω.

Όμως, η περιήγηση ξεκινάει από την Άλτη, το ιερό άλσος της Αρχαίας Ολυμπίας στο οποίο βρίσκονται τα διοικητικά κτίρια, το γυμνάσιο που εκεί γινόταν η προετοιμασία των αθλητών, οι χώροι φιλοξενίας και οι ναοί. Ναοί, αφιερώματα και κτίρια σώζονται μέχρι σήμερα, σε ένα ιδιαίτερα ενδιαφέρον αμάλγαμα στιγμιότυπων της ολυμπιακής ιστορίας. Ολόκληρος ο αρχαιολογικός χώρος είναι σηματοδοτημένος σε τρεις γλώσσες –ελληνικά, αγγλικά και γερμανικά– με λεπτομέρειες για την ιστορία, την αρχιτεκτονική, τη θρησκευτική λατρεία και τις ανασκαφές, αλλά και παραλειπόμενα της ολυμπιακής «καθημερινότητας». Ο Ναός του Δία με το χρυσελεφάντινο άγαλμά του και με ύψος 12 μέτρα βρίσκεται σχεδόν στο κέντρο της Άλτεως, ένα από τα

διασημότερα έργα του Φειδία που όμως είχε μεταφερθεί στην Κωνσταντινούπολη, όπου και καταστράφηκε από πυρκαγιά το 475 μ.Χ. ωστόσο, αξίζει να δει κάποιος τη μακέτα του ναού με το άγαλμα στο εσωτερικό του. Το εργαστήριο του Φειδία, το σημείο όπου ο γλύπτης εμπνεύστηκε ένα από τα επτά θαύματα το χρυσελεφάντινο στολίδι, βρίσκεται κάποια μέτρα πίσω από τον ναό, όχι πολλά. Η εικόνα του εργαστηρίου σήμερα ξαφνιάζει καθώς, εκτός του ότι χρονολογείται από το δεύτερο μισό του 5^{ου} αιώνα, πάνω του είχε χτιστεί παλαιοχριστιανική καθολική όπου σώζονται μέχρι σήμερα ορισμένα ανάγλυφα μοτίβα και σταυροί στην πέτρα. Απέναντι, βρίσκεται ο Ναός της Ήρας, ένας από τους παλιότερους ναούς που σώθηκαν και βρίσκεται εκεί μέχρι σήμερα, χρονολογίας 1.046 π.Χ. .

3.13 Ο Ερμής του Πραξιτέλη.
Αρχαιολογικό Μουσείο Ολυμπίας.
(GOOGLE IMAGE)

Ένα από τα πιο ονομαστά αρχαία αγάλματα που υπάρχει ακόμα είναι και εκείνο του Ερμή του Πραξιτέλη –βρίσκεται βέβαια στο Αρχαιολογικό Μουσείο- όπου φιλοξενούνταν κατά τα ρωμαϊκά χρόνια μέσα στο ναό της Ήρας μαζί με άλλα αξιοθαύμαστα έργα τέχνης. Μέσα στην Άλτις υπάρχουν ακόμα, το Πρυτανείο, έδρα του ιερατείου, το Γυμνάσιο, το Λεωνίδαίο, πολυτελής ξενώνας των επισήμων, το Φιλippeίο, το μοναδικό κυκλικό κτίσμα του άλσους, το οποίο έκτισε ο Φίλιππος ο Β΄ της Μακεδονίας προς τιμήν του Δία μετά τη μάχη της Χαιρώνειας, το Πελόπιον, κενοτάφιο που αφιέρωσε στον Πέλοπα ο Ηρακλής, το Μητρόων και ο Ναός της Κυβέλης. Εκτός από την Άλτη, η επόμενη επίσκεψη θα πρέπει είναι το Στάδιο, όπου υπάρχει εκεί η Στοά της Ηχούς. Πήρε το όνομά της από

την ακουστική της, λόγω του ότι ο ήχος ακουγόταν επτά φορές γνωστή και ως «Επτάηχος Στοά». Εκεί εισέρχονταν οι κριτές, οι αθλητές και οι ήρωες στο Στάδιο της Ολυμπίας.

Βγαίνοντας από τον αρχαιολογικό χώρο, στα δεξιά υπάρχει το εντυπωσιακό Αρχαιολογικό Μουσείο της Ολυμπίας, το οποίο φιλοξενεί ευρήματα που έφεραν στο φως οι ανασκαφές, και τα οποία χρονολογούνται από την παλαιολιθική έως και την πρωτοχριστιανική εποχή, αλλά και τα περίφημα γλυπτά και αγάλματα, για τα οποία είναι περισσότερο γνωστό. Για παράδειγμα, ο Ερμής του Πραξιτέλη επάξια καταλαμβάνει την προσοχή και τον θαυμασμό μέσα στο μουσείο αφού ολόκληρη αίθουσα υπάρχει μόνο για εκείνον. Ένα άγαλμα φτιαγμένο από παριανό μάρμαρο που απεικονίζει τον Ερμή να κρατά στην αγκαλιά του τον Διόνυσο βρέφος, καθώς τον πηγαίνει στις μούσες για να τον μεγαλώσουν. Οι πτυχώσεις στο μάτιο του φτερωτού θεού, όπου έχει ακουμπήσει σε κορμό δέντρου για να ξεκουραστεί, είναι τόσο αληθοφανείς, που δίνουν την εντύπωση ότι αν φυσήξει το ύφασμα θα κουνηθεί. Μέσα από τα ευρήματα που εκτίθενται στο Αρχαιολογικό Μουσείο Ολυμπίας, ο επισκέπτης παρακολουθεί τη εξέλιξη και την ιστορία του μεγάλου ιερού. Ιδιαίτερη θέση κατέχει τα γλυπτά διακοσμητικά του ναού του Διός, τα αετώματα και οι μετόπες του οποίου, είναι τα σημαντικότερα δείγματα αυστηρού ρυθμού στην ελληνική τέχνη. Από τα πλέον σημαντικά εκθέματα είναι και η Νίκη του Παιωνίου. Το Παλαιό Μουσείο έχει μετατραπεί σε Μουσείο της Ιστορίας των Ολυμπιακών Αγώνων της Αρχαιότητας, φιλοξενώντας ευρήματα που παρουσιάζουν την υπερχίλιετή ιστορία των

Αγώνων

(<http://www.olympiaholiday.gr/ilia/tourism/articles/article.jsp?context=1504&categoryid=7365&articleid=7669>).

3.12 Ζαχάρω

Η Ζαχάρω είναι μία όμορφη μικρή πόλη του νομού Ηλείας. Βρίσκεται στο νοτιοδυτικό μέρος του νομού Ηλείας και απέχει 30χλμ από την πρωτεύουσα του νομού, τον Πύργο. Η πόλη της Ζαχάρως αποτελεί την πρωτεύουσα του ομώνυμου δήμου, στον οποίο ανήκουν άλλα 18 δημοτικά διαμερίσματα. Χτισμένη σε μία εύφορη περιοχή, εξαιρετικής φυσικής ομορφιάς, και με μεγάλο αρχαιολογικό ενδιαφέρον, η Ζαχάρω είναι μία ζωντανή πόλη. Αν και νέα σχετικά, σύμφωνα με τα ιστορικά στοιχεία, ήταν πρωτεύουσα της ιστορικής Αρήνης, και συγκροτήθηκε σαν οργανωμένο οικιστικό συγκρότημα μετά την απελευθέρωση του 1821. Το όνομά της λέγεται ότι το πήρε από ένα χάνι⁶ που υπήρχε στην περιοχή, στο οποίο κατέφευγαν και διανυκτέρευαν διάφοροι ταξιδιώτες. Το Χάνι ανήκε σε κάποια γυναίκα ονόματι Ζαχαρούλα, από την οποία έλαβε και το όνομα ο οικισμός. Χρειάστηκαν 50 ολόκληρα χρόνια για να δημιουργηθεί πραγματικός οικιστικός χώρος και να ανακηρυχθεί η Ζαχάρω Δήμος το 1881 περίπου. Η περιοχή της Ζαχάρως χωρίζεται σε δύο κομμάτια. Το ένα της κομμάτι «σκαρφαλώνει» ορεινά, στο χαμηλό λόφο. Το άλλο κομμάτι απλώνεται σε μία πεδιάδα, καταλήγοντας σε μια εξάισια αμμώδη παραλία, που βρέχεται από τα καταγάλανα νερά του Ιονίου. Γύρω, πεύκα και ελαιόδεντρα. Η περιήγηση ξεκινάει από την λίμνη και τα υπέροχα λουτρά του

⁶ σημαίνει: χώρος για την υποδοχή και τη διανυκτέρευση ταξιδιωτών και των ζώων τους, πανδοχείο

Καϊάφα. Ο Πausanias αναφέρει ότι η λίμνη δεν υπήρχε την εποχή του ιστορικού παρά μόνο ο ποταμός Ανιγρος ο οποίος πήρε την ονομασία του από το σπήλαιο των Ανιγρίδων Νυμφών. Πρόγονοι ισχυρίζονται πως μέσα στο μεγάλο σπήλαιο προς τα δυτικά κατοικούσαν νύμφες. Η μία ήταν η Καλλιάρεια από την οποία προήλθε και η σημερινή ονομασία "Καϊάφας" η δεύτερη η Πηγαία και η τρίτη η Ιασίς στην οποία απέδιδαν και την ιαματικότητα των νερών. Οι Ιαματικές Πηγές Καϊάφα, είναι ονομαστά λουτρά από την αρχαιότητα και περιλαμβάνουν δύο πηγές, των Ανιγρίδων Νυμφών και του Γερανίου ή των Ατλαντίδων Νυμφών. Αναβλύζουν σε σπήλαια στους πρόποδες του Όρους Λαπίθα, στην ανατολική όχθη της λιμνοθάλασσας Καϊάφα. Άλλη παράδοση αναφέρει ότι στα σπήλαια πέταξαν τα καθάρσια νερά τους, οι κόρες του βασιλιά του Άργους Προΐτου, η Αμφινόη και η Αμφιάνασσα, οι οποίες είχαν άνομες σχέσεις με το μάντη Μελαπόδα. Από αρχαίους Έλληνες γιατρούς, περιηγητές και γεωγράφους, αναφέρεται ότι στην αρχαιότητα οι κάτοικοι της περιοχής ήταν εκείνοι που πρώτοι χρησιμοποίησαν τα λουτρά, για ιαματικούς σκοπούς. Στα χρόνια τα Βυζαντινά και της Τουρκοκρατίας δεν αναγράφεται κάποια πληροφορία σχετικά με τις Ιαματικές Πηγές. Μετά την απελευθέρωση του Ελληνικού Κράτους παρατηρήθηκε μια εκ νέου χρήση των λουτρών Καϊάφα κατά πρωτόγονο όμως τρόπο. Ωστόσο σήμερα δεν υπάρχει ποταμός αλλά στη θέση αυτού μια γραφική λίμνη που συμπληρώνει την ομορφιά του όλου τοπίου. Η συστηματική λειτουργία των λουτρών ξεκίνησε από το 1907, οπότε κατασκευάστηκε η σιδηροδρομική γραμμή που έδωσε τη δυνατότητα επικοινωνίας με τον Καϊάφα και αργότερα άρχισε να υπάρχει δυνατότητα μεταφοράς και με λεωφορείο. Από τη δεκαετία του 1960 μέχρι το 1999 τα λουτρά ανήκαν στον Ελληνικό Οργανισμό Τουρισμού και λειτουργούσαν με αυτεπιστασία του, ενώ πρωτύτερα είχαν την εκμετάλλευση ιδιώτες. Το έτος 2000 περιήλθαν στη διοίκηση και διαχείριση της Ανωνόμου Εταιρείας του Δημοσίου με την ονομασία : ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΑΚΙΝΗΤΩΝ ΔΗΜΟΣΙΟΥ μέχρι σήμερα. Επίσης, και το δάσος Καϊάφα, το οποίο είναι χαρακτηρισμένο ως ιδιαίτερου φυσικού κάλλους και περιλαμβάνεται στον Εθνικό κατάλογο NATURA 2000.

3.14 Ιαματικά νερά. (GOOGLE IMAGE)

Σε μικρή απόσταση από την πόλη της Ζαχάρως, βρίσκεται το πανέμορφο φαράγγι της Νέδας. Εδώ η φύση έχει «σκαλίσει» το τοπίο με ομορφιά. Η Νέδα, το μοναδικό ελληνικό ποτάμι γένους θηλυκού, κυλάει ανάμεσα στις κορυφές του όρους Τετράζιο προς τον Κυπαρισσιακό κόλπο. Το ποτάμι της Νέδας πήρε το όνομά του από τη νεράιδα Νέδα, και αποτελεί το μόνο ελληνικό ποτάμι με θηλυκό όνομα. Ο ποταμός από την αρχαιότητα όριζε τα σύνορα της Ηλείας από την Μεσσηνία, όπως αναφέρει ο Πausanias. Εντυπωσιακοί λιλιπούτιοι καταρράκτες, μικρές λιμνούλες, πλούσια βλάστηση, γαλάζιες λιβελούλες, βίδρες και άλλα ζώα συνθέτουν ένα μοναδικό σκηνικό. Η διάσχιση του φαραγγιού αποτελεί μία μοναδική εμπειρία και απαιτεί συνολικά 7 με 8 ώρες. Εκεί υπάρχει το σπήλαιο της Ευρυνόμης. Έπειτα, αξίζει να επισκεφθεί κάποιος το χωριό Κακόβατος που βρίσκεται νοτιοδυτικά της Ζαχάρως και διαθέτει ένα αξιόλογο αρχαιολογικό χώρο.

3.15 Τμήμα των τειχών της ακρόπολης του Λέπρεου στην Ηλεία. (<http://el.travelogues.gr/>)

Ο αρχαιολογικός χώρος του Κακόβατου βρίσκεται 4χλμ βορειοανατολικά του ομώνυμου χωριού. Εκεί, έχουν ανασκαφεί λείψανα ακρόπολης, θαλαμωτοί τάφοι και ένας οχυρωμένος οικισμός. Η ανασκαφή έγινε στις αρχές του αιώνα (1907-1908) από τον W. DOERPFELD. Ο οικισμός ήταν οχυρωμένος με ισχυρό τείχος. Εντός του υπήρχαν πολλές οικίες και ένα κτίριο μεγάλων διαστάσεων και βιοτεχνικού – αποθηκευτικού χαρακτήρα, καθώς βρέθηκαν εκεί αναρίθμητα πιθάρια, πολλά από τα οποία περιείχαν αποξηραμένους καρπούς. Λίγα χιλιόμετρα μακριά υπάρχει και το Λαογραφικό Μουσείο Καλίδονας είναι δημιούργημα του Πολιτιστικού Συλλόγου, κόσμημα για την ευρύτερη περιοχή. Η Καλίδονα είναι ημιορεινό χωριό της επαρχίας Ολυμπίας του Νομού Ηλείας. Οι Ενετοί την αποκαλούσαν «Belvedere», δηλαδή ωραία θέα. Το καλό κλίμα και οι φυσικές ομορφιές του χωριού εντυπωσιάζουν τους επισκέπτες. Αξίζει να σημειωθεί πως εκεί έγιναν κάποιες ανασκαφές όπου βρήκαν τρεις τάφους, εκ των οποίων ο ένας, σύμφωνα με τους αρχαιολόγους, ανήκει στον ομηρικό βασιλιά Νέστορα. Σημαντικό σημείο περιήγησης είναι το αρχαίο Λέπρεο. Πρόκειται για αρχαία πόλη, σήμερα αρχαιολογικός χώρος, χτισμένη σε στρατηγικό σημείο, όπου ήλεγχε τα περάσματα προς Ηλεία, Μεσσηνία και Αρκαδία. Ο χώρος του Λεπρέου φαίνεται πως κατοικήθηκε από τη νεολιθική ήδη εποχή. Η πόλη των ιστορικών χρόνων γνώρισε ιδιαίτερη άνθηση και εκτεινόταν από το ύψωμα της ακρόπολης στα βόρεια του σημερινού χωριού έως τον λόφο του προϊστορικού οικισμού. Εσωτερικά της κλασικής και ελληνιστικής ακρόπολης κτίστηκε κατά την κλασική εποχή ναός αφιερωμένος στη Δήμητρα. Αν και σε παρακμή, η πόλη του Λεπρέου υπήρχε τουλάχιστον μέχρι το 170μ.Χ., την εποχή του περιηγητή Πausanias, ο οποίος τη χαρακτηρίζει ως πρωτεύουσα της Τριφυλίας και μνημονεύει ναό του Δία Λευκαίου ή Λυκαίου, τάφους του Λυκούργου και του Καύκωνα, καθώς και το ιερό της Δήμητρας. Επίσης στο χωριό Αρτέμιδα, λίγο πιο πέρα από τη Ζαχάρω υπάρχει ο ναός της Αρτέμιδος του 5ου αιώνα, δωρικός περίπτερος και ο ναός της Αθηνάς, στο χωριό Πρασιδάκι, που είναι αφιερωμένος στη θεά Αθηνά. Αποτελείται από πρόναο, σηκό και οπισθόδομο, ενώ η περίστασή του απαρτίζεται από 6 X 13 κίονες. Τέλος, στην Μίνθη, ορεινό χωριό του δήμου Ζαχάρως βρίσκεται το Κάστρο Αράκλοβο, μικρό και ερειπωμένο κάστρο στην κορυφή Χρυσούλι πάνω από το χωριό Μίνθη στην ανατολική πλευρά του ομώνυμου βουνού. Παρά το μικρό του μέγεθος και την κακή κατάστασή του, πρόκειται για ένα από τα πιο ξακουστά κάστρα του Μοριά. Το

κάστρο του Αρακλόβου παρουσιάζεται στις πηγές με διάφορες ονομασίες όπως Ερεόκλοβο, Ορεόκλοβο, Αρβανόκαστρο. Αναφέρεται και σαν κάστρο του Βουτσαρά από το όνομα του τελευταίου Βυζαντινού διοικητή, του Δοξαπατρή Βουτσαρά ή Βουτζαρά. Η ιστορία του και η ηρωική του αντίσταση απέναντι στους Φράγκους είχε συνεπάρει τον μεσαιωνικό ελληνισμό και ενέπνευσε νεώτερους ανθρώπους των τεχνών, όπως τον Φώτη Κόντογλου που δημιούργησε την τοιχογραφία «Ο Δοξαπατρή αγωνίζεται εις το Αράκλοβο» που βρίσκεται στο Δημαρχείο Αθηνών και τον Δημήτριο Βερναρδάκη που έγραψε το θεατρικό έργο «Μαρία Δοξαπατρή. Δράμα εις πράξεις πέντε». Η υπόθεση έχει να κάνει με την ιστορία της Μαρίας Δοξαπατρή, κόρης του Δοξαπατρή Βουτσαρά που γκρεμίστηκε από το κάστρο για να μην πέσει στα χέρια των Φράγκων (<https://www.zacharo.gr/>).

3.13 Νέα Φιγαλεία

Προχωρώντας, νότια της Μίνθης και ανατολικά του Λέπρεου, βρίσκεται η νέα Φιγαλεία. Είναι μικρή κωμόπολη της Ελλάδας που ανήκει στο Νομό Ηλείας. Το παλιό της όνομα ήταν Ζούρτσα. Είναι κτισμένη αμφιθεατρικά σε επτά κατάφυτους λόφους στις παρυφές του Όρους Μίνθη, σε μέσο υψόμετρο 480μ., ενώ έχει καταπληκτική θέα στο Ιόνιο Πέλαγος. Βρίσκεται σε μικρή απόσταση από το ποταμό Νέδα που είναι το φυσικό σύνορο με το Νομό Μεσσηνίας. Πρόκειται για μέρος με μεγάλη ιστορία, η οποία ξεκινά στις αρχές της 2ης χιλιετίας μ.Χ., λίγο μετά τη δημιουργία του ιστορικού Μοναστηριού της Ζούρτσας (Παναγίας της Λιγοβάης) το 975μ.Χ.. Παράλληλα με το μοναστήρι άρχισε σταδιακά και η δημιουργία του χωριού της Ζούρτσας που εξελίχθηκε σε ένα σπουδαίο κεφαλοχώρι. Το κεφαλοχώρι της παλιάς εποχής με την ονομασία Ζούρτσα έγραψε τη δική του ιστορία με τις ονομαστές οικογένειες που συμμετείχαν στην επανάσταση του 1821 όπως του Αθανάσιου Γρηγοριάδη, ο αδερφός του Γεώργιος, ο Γαλάνης Κλέντος, ο Βενετσάνης Γεραμούτσος, ο εκατόνταρχος Καπετάν-Γιωργάκης Πιπιλής, ο οπλαρχηγός Αναστάσιος Τάγαρης, καθώς και ο αγωνιστής-παπάς εφημέριος της Ζούρτσας Σακελλάριος π.Πέτρος Παυλόπουλος είναι μερικά από τα πιο τρανά παραδείγματα Ζουρτσάνων ηρώων του 1821. Από την περιοχή καταγόταν και ένα ακόμα πολύ σημαντικό και ηγετικό πρόσωπο της Μεσσηνίας και της Πελοποννήσου, ο Επίσκοπος Μεθώνης Γρηγόριος Παπαθεοδώρου από τους πρώτους που μυήθηκε στη Φιλική Εταιρεία και συνείσφερε σημαντικά στον αγώνα, θυσιάστηκε εν τέλει για την πατρίδα. Η κωμόπολη είχε πυρποληθεί δύο φορές, μία το 1825 και άλλη μία το 1827, από τα στρατεύματα του Ιμπραήμ. Σημαντικό έγγραφο για την ιστορία της Ζούρτσας και του Μοναστηριού της είναι το Χρυσόβουλο του Μυστρά που υπογράφηκε το 1321 από τον Ανδρόνικο Β' Παλαιολόγο. Η ονομασία Ζούρτσα κράτησε μέχρι το 1928 μετά μετονομάστηκε σε Κάτω Φιγαλεία και εν τέλει από το 1976 και μετά ονομάζεται Νέα Φιγαλεία. Ο οικισμός της χρονολογείται πιθανότατα γύρω στον 11^ο – 12^ο αιώνα μ.Χ. Σήμα κατατεθέν της Ιστορίας της Ζούρτσας αποτελεί το ιστορικό της Μοναστήρι το οποίο χρονολογείται κατά τον 10ο αιώνα, και συγκεκριμένα περί το 975μ.Χ. Παράλληλα με το μοναστήρι άρχισε σταδιακά να αναπτύσσεται το χωριό της Ζούρτσας. Αρχικά κατά την περίοδο του Βυζαντίου και της Φραγκοκρατίας-Ενετοκρατίας η επονομαζόμενη τότε “Ζούρτζα” ήταν ένα μικρό χωριό, το οποίο άκμασε μετέπειτα κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας και εξελίχθηκε σε ένα λαμπρό κεφαλοχώρι του Μωριά. Στη σύγχρονη κωμόπολη δεσπόζει η εκκλησία του

Αγίου Νικολάου, ενώ ενδιαφέρον παρουσιάζουν επίσης ο αποκατεστημένος βυζαντινός ναός της Κοίμησης της Θεοτόκου, γνωστός ως Μοναστήρι, και η εκκλησία του Αγίου Ονουφρίου, σε ύψωμα με όμορφη θέα. Επίσης, δεν πρέπει να χαθεί μια ευκαιρία για επίσκεψη και περιήγηση στο πετρόχτιστο κτίριο του Λαογραφικού Μουσείου της Νέας Φιγαλείας που εκτίθενται οικιακά σκεύη, αργαλεία, ενδυμασίες, αγροτικά εργαλεία, εκκλησιαστικά αντικείμενα και αρκετά ακόμα από τα παλαιότερα ιστορικά χρόνια (<https://www.zacharo.gr/gnoriste-ti-figaleia/>).

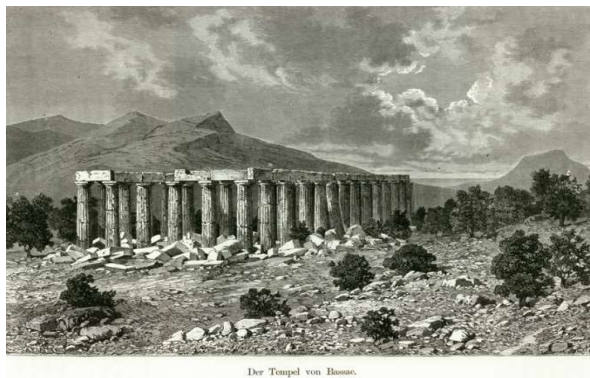
3.14 Αρχαία Φιγαλεία

Νοτιοανατολικά της νέας Φιγαλείας βρίσκεται η αρχαία Φιγαλεία, μια σημαντικά και ακμαία πόλη της Αρκαδίας που πλέον ανήκει διοικητικά στην Ηλεία. Ανήκε στην Παρρασία χώρα, και βρισκόταν κτισμένη δίπλα στον ποταμό Νέδα και κοντά στις πόλεις Αλίφειρα και Λυκόσουρα. Οικιστής της πόλης ήταν ο Φιγαλέας ένας από τους 50 γιους του Λυκάονα εγγονός του Πελασγού. Ο βασιλιάς των Αρκάδων Φιάλος της άλλαξε το όνομα δίνοντας το δικό του Φιάλος αλλά γρήγορα ξαναπήρε το αρχικό της. Το όνομα της προέρχεται από τον Φίγαλο τον οικιστή της ή από τη νύμφη Φιγάεια. Την πόλη κατέλαβαν οι Λακεδαιμόνιοι μετά από πολιορκία και σφάζοντας πολλούς κατοίκους, οι Φιγαλείς τότε την εγκατέλειψαν και πήγαν στην Αθήνα του Μιλτιάδη. Όλα αυτά έγιναν, σύμφωνα με τον Πausανία στο δεύτερο έτος της τριακοστής ολυμπιάδας (659 π.Χ.). Έπειτα, οι Φιγαλείς για να πάρουν την πόλη τους απευθύνθηκαν στο μαντείο των Δελφών. Εκεί η Πυθία τους είπε ότι για να πάρουν την πόλη τους θα πρέπει πρώτα να βοηθήσουν εκατό Ορεσθάσιοι, οι οποίοι όμως θα πεθάνουν όλοι στην μάχη, μόνο τότε θα μπορέσουν να πάρουν πίσω την πατρίδα τους. Οι Ορεσθάσιοι μαθαίνοντας τον χρησμό έστειλαν εκατό στρατιώτες οι οποίοι και χάθηκαν στην μάχη, σύμφωνα με τον χρησμό, οι Φιγαλείς έδωξαν τους Λακεδαιμόνιους και επέστρεψαν στην πατρίδα τους. Στην Φιγαλεία υπήρχε αγορά, γυμνάσιο, θέατρο καθώς και ο ναός της Αρτέμιδος, το μεγαλοπρεπές άγαλμα του Ερμή, ο ναός του Διονύσου και της Ευρυνόμης. Επίσης στην αγορά της πόλης υπήρχε στήλη με αφιέρωμα στην θυσία των Ορεσθάσιων και άγαλμα του Αραχίωνα, ολυμπιονίκη στο παγκράτιο σε δύο ολυμπιάδες. Μπορεί κάποιος να επισκεφθεί το πλέον αξιόλογο ανασκαμμένο μνημείο της αρχαίας Φιγαλείας που είναι ο ναός της Αθηνάς και του Διός Σωτήρος, σε χαμηλό λόφο που κατοικήθηκε από τους Προϊστορικούς Χρόνους. Η διάρκεια ζωής του ναού εκτείνεται από τον 4ο αιώνα π.Χ. έως τους Πρώιμους Ρωμαϊκούς Χρόνους. Πάντως, τα αρχαιολογικά ευρήματα φανερώνουν ότι το ιερό πρέπει να υπήρχε ήδη από την Αρχαϊκή Περίοδο. Στους Βυζαντινούς Χρόνους ή επί Φραγκοκρατίας ο ναός μετατράπηκε κατά τα φαινόμενα σε οικία. Και τα δύο αποτελούσαν θρησκευτικό και πολιτικό κέντρο στην αρχαία Φιγαλεία με μεγάλη επιρροή. Εκτός όμως, από το ναό της Αθηνάς και του Διός Σωτήρος έχουν ανασκαφεί κρήνη των Πρώιμων Ελληνιστικών Χρόνων και ταφικά μνημεία της Ελληνιστικής Εποχής, που παρουσιάζουν ομοιότητες με εκείνα της Αλίφειρας και της Μεσσήνης (<https://www.zacharo.gr/gnoriste-ti-figaleia/>).

3.16 Ερείπια ναού στην Αρχαία Φιγαλεία. (GOOGLE IMAGE)

Λίγα χιλιόμετρα πιο πέρα από την αρχαία Φιγαλεία βρίσκεται ο αξιοθαύμαστος Ναός του Επικούρειου Απόλλωνα, αποκαλούμενος και «Παρθενώνας της Πελοποννήσου», που δεν πρέπει να παραλείψει κανείς μια επίσκεψη εκεί. Συγκεκριμένα, στις Βάσες της Φιγαλείας του όρου Κωτιλίου βρίσκεται ο επιβλητικός ναός της αρχαιότητας που το 1986 ήταν από τα πρώτα μνημεία που ανακηρύχθηκε από την UNESCO Μνημείο Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς. Οι Φιγαλείας αφιέρωσαν τον ναό στη λατρεία του θεού Απόλλωνα, αφού θεώρησαν ότι τους βοήθησε να αντιμετωπίσουν μια επιδημία πανώλης κατά τη διάρκεια του Πελοποννησιακού πολέμου. Εμπνευστής και κατασκευαστής του ναού θεωρείται ο Ικτίνος, μέγας αρχιτέκτονας της αρχαιότητας, που μαζί με τον Καλλικράτη σχεδίασαν τον Παρθενώνα. Ο ναός είναι πιθανόν του 7ου αιώνα π.Χ., ανάμεσα στο 420 και το 400 π.Χ με ύψος 1.130 μέτρα. Ο νεότερος ναός συγκεφαλαιώνει στη δομή του όλη την αρχιτεκτονική γνώση του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού. Με αρχαϊκά στοιχεία, αλλά και μεγάλες καινοτομίες αποτέλεσε αντικείμενο θαυμασμού των περιηγητών ανά τους αιώνες και εξακολουθεί έως σήμερα να εντυπωσιάζει και να γοητεύει τους επισκέπτες. Παράδοξο είναι το γεγονός ότι ακολουθεί προσανατολισμό βορρά-νότου και όχι ανατολής-δύσης που έτσι συνηθιζόταν στην αρχαιότητα. Αξίζει να σημειωθεί ότι τι 1814 παραστάσεις του Ηρακλή, των Κενταύρων και των Αμαζόνων πάρθηκαν και εκτίθενται στο Βρετανικό Μουσείο του Λονδίνου. Το 1987 όμως, παρά τις αντίξοες καιρικές συνθήκες, ο ναός προστατεύτηκε με ένα ειδικό στέγαστρο που έπειτα από τις απαραίτητες εργασίες που έγιναν, αφαιρέθηκε.

3.17 Ο Ναός του Επικούρειου Απόλλωνα στις Βάσες (Φιγαλεία). (<http://el.travelogues.gr/>)

3.15 Αρχαία Αλιφείρα

Η αρχαία πόλη Αλιφείρα, αν και σήμερα ανήκει στην Ηλεία, θεωρείται Αρκαδική πόλη. Βρίσκεται κοντά στα σύνορα Τριφυλίας - Αρκαδίας, στα νότια της κοιλάδας του Αλφειού, στην κορυφή επιμήκους λόφου, που υψώνεται πάνω από το σημερινό χωριό Αλιφείρα, κοντά στην Ανδρίτσεινα. Το σωζόμενο τείχος που την περιέβαλε είναι γνωστό από τους ντόπιους ως το "Κάστρο της Νεροβίτσας". Στο ψηλότερο σημείο του λόφου δεσπόζει η τειχισμένη ακρόπολη, που καταλαμβάνει το νότιο τμήμα του και λίγο νοτιότερα βρίσκεται το ιερό της Αθηνάς, όπου θα πρέπει να υψωνόταν μεγαλόπρεπο το κολοσσιαίο χάλκινο άγαλμα της θεάς. Στο άλλο άκρο του λόφου βρίσκεται ο ναός του Ασκληπιού. Ο χώρος μπροστά στην Ακρόπολη μάλλον ήταν το κατοικημένο τμήμα του λόφου και ονομάζεται "Προάστιο της "κρας" κατά τον Πολύβιο. Οι περιηγητές Leake, Cramer, Ross και Curtius είχαν ασχοληθεί με την έρευνα και μελέτη αυτού του χώρου, οι οποίοι και ταύτισαν το κάστρο της Νεροβίτσας με την αρχαία Αλιφείρα. Οι πρώτες ανασκαφές έγιναν το 1932- με 1933 από τον καθηγητή Ορλάνδο ο οποίος και ταύτισε με ευκολία την αρχαία πόλη με την αρχαία Αλιφείρα, επιβεβαιώνοντας τους προγενέστερους μελετητές. Η πόλη άρχισε να κατοικείται περίπου τον 6^ο αιώνα π.Χ.. Το 370π.Χ. μεγάλο μέρος των κατοίκων πήρε μέρος στον συνοικισμό της Μεγαλοπόλεως ενώ η πόλη συνέχισε τη ζωή της. Το 224π.Χ. παραχωρήθηκε από τον τύραννο της Μεγαλόπολης Λυδιάδα στους Ηλείους, που ήταν σε στρατόπεδο αντίθετο προς την Αχαϊκή Συμπολιτεία,. Το 219π.Χ. ο Φίλιππος κυριεύσε την πόλη μετά από μακρά πολιορκία, επεμβαίνοντας υπέρ της Αχαϊκής Συμπολιτείας, και την επανέφερε σε αυτήν. Το 191π.Χ. η Αλιφείρα ήταν στην Αχαϊκή Συμπολιτεία και απόκτησε δικό της άρχοντα και νόμισμα. Ο Πausanias την επισκέφθηκε γύρω στο 177μ.Χ., προσδιορίζοντας επακριβώς τη θέση της. Μάλιστα αναφέρει ότι η πόλη ήταν σε παρακμή: "*πόλισμα ου μέγα*" (VIII, 26.4). Τα σημαντικότερα μνημεία του αρχαιολογικού χώρου είναι:

Α) Το ιερό της Αθηνάς. Η είσοδος στον ιερό χώρο γινόταν με κλιμακωτό ανάλημμα 14 βαθμίδων. Βόρεια του ναού αποκαλύφθηκαν τα λείψανα του μεγάλου βωμού και σε μικρή απόσταση, δυτικά του βωμού βρισκόταν το βάθρο του χάλκινου αγάλματος της Αθηνάς, έργο του γλύπτη Υπατόδωρου. Ο ναός χρονολογείται στον 5ο αιώνα π.Χ.

Β) Το ιερό του Ασκληπιού. Η είσοδος βρισκόταν προς Α., όπου υπήρχαν δύο κίονες μεταξύ παραστάδων. Στο βάθος του σηκού υπήρχε το βάθρο του λατρευτικού αγάλματος του θεού. Ανατολικά του ναού βρέθηκε ο λιθόκτιστος βωμός. Ο ναός κατασκευάστηκε πιθανότατα στον 4ο αιώνα π.Χ., συνέχισε όμως να βρίσκεται σε χρήση πολλούς αιώνες αργότερα.

Γ) Η κατοικία των ιερέων του Ασκληπιού. Βρίσκεται νοτίως του ναού του Ασκληπιού και είναι τετράγωνο οικοδόμημα με εσωτερικό περιστύλιο στην κάθε πλευρά του οποίου υπήρχαν από δύο κίονες.

Δ) Τα ταφικά μνημεία. Από τα έξι ταφικά μνημεία που αποκαλύφθηκαν στις ανασκαφές, το σημαντικότερο και καλύτερα σωζόμενο είναι ο ονομαζόμενος "*τάφος του Σεθέα*", σύμφωνα με τη χαραγμένη επιγραφή στην πρόσοψή του. Ο τάφος αποτελείται από μία υπαίθρια αυλή πλαισιωμένη από δύο τοίχους αντιστήριξης. Η πρόσοψή του είναι ναόσχημη με αέτωμα και πίσω από αυτήν υπάρχουν τέσσερα στενόμακρα διαμερίσματα για την τοποθέτηση των νεκρών. Αξίζει να περιηγηθεί ο επισκέπτης σε αυτά τα σημεία.

υπομονετικά σμιλέψανε την πέτρα, μαστορεύοντας υπέροχα καλντερίμια, αρχοντικά, γεφύρια, εκκλησιές και κρήνες. Κοσμοζάκουστη η «Τρανή Βρύση» μια από τις παλαιότερες της Πελοποννήσου, συντρόφισσα του τρισυπόστατου ναού του Αγ. Νικολάου στο κέντρο του οικισμού, ενώ πιο κάτω στη συνοικία Μουρμουρέϊκα βρίσκεται ο Αγ. Θεράποντα και κάμποσα από τα παλαιότερα και επιβλητικότερα αρχοντόσπιτα. Πρόσφατο λιθάρáκι στην συμφωνία της πέτρας, το πανέμορφο θεατράκι της. Η Ανδρίτσαϊνα, ήταν ανέκαθεν στη καρδιά των γεγονότων, απόδειξη το παραδοσιακό τυπογραφείο της εφημερίδας «Νέος Ορίζων» που εκδίδεται ανελλιπώς από το 1926. Η ιστορικότητα της περιοχής, η συμβολή της στον Ιερό αγώνα και η αντρείσúνη των τέκνων της, δεν αμφισβητείται. Αδικημένος από την νεώτερη Ελληνική Ιστορία μέχρι πρότινος, ο Παναγιώτης Αναγνωστόπουλος, γνήσιο και άξιο τέκνο της Ανδρίτσαϊνας, αποδείχτηκε ότι μαζί με τον Τσακάλωφ και Σκουφά ήταν οι πραγματικοί τρεις πρώτοι ιδρυτές της Φιλικής Εταιρείας. Ο ανδριάντας του πρωτοφιλικού που κοσμεί τη πόλη, καθώς και η μονή της Παναγίας της Ναφιλιώτισσας, μαρτυρούν πως ο τόπος λάτρεψε με πάθος τόσο τη λευτεριά όσο και τη Μεγαλόχαρη.

Σήμερα η Ανδρίτσαϊνα, έχει μοντέρνους ρυθμούς, παρέχοντας σύγχρονες απολαύσεις, με ζεστασιά και φιλοξενία αυθεντική. Δεν θα μπορούσε άλλωστε να είναι αλλιώς, καθώς πήρε το όνομά της από μια θρυλική γυναικεία φυσιογνωμία. Την χήρα του Ανδρίτσου Μούρμουρη, από την Κρήτη ή κάποιου Φαναρίτη Ανδρικού. Η πόλη ήταν υπό κατοχή του Δεσποτάτου του Μυστρά, κατόπιν περιήλθε στα χέρια των Φράγκων και αναπτύχθηκε τόσο, ώστε να αναφέρεται στο «Χρονικό του Μορέως». Όταν οι ντόπιοι επαναστάτησαν εναντίων τους, προσέτρεξαν οι Παλαιολόγοι σε βοήθεια, ενώ στην περίοδο 1427 – 1456 άρχοντας του τόπου, ήταν ο σοφός Γεώργιος Πλήθων Γεμιστός. Τούρκοι και Φράγκοι την διεκδικούσαν εναλλάξ, μέχρι που τέλος πέρασε στην Οθωμανική κατοχή. Μέχρι τα 1700 ωστόσο, είχε ήδη γίνει εμπορικό κέντρο με αξιόλογη δύναμη και ήταν γνωστή για τα εμπορικά της, τα βυρσοδεψεία, τα υφαντουργεία κι τους αλευρόμυλους της. Δεν είναι άμαθη λοιπόν η Ανδρίτσαϊνα, στέκει περήφανη και αδάμαστη στο απάτητο της το λημέρι, έως σήμερα. Όσοι λατρεύουν την ιστορία και τα μνημεία, ιστορικά ή αρχαιολογικά, πρέπει να επισκεφθεί τα αξιοθέατα της περιοχής. Εκεί υπάρχει η Δημόσια ιστορική Βιβλιοθήκη της Ανδρίτσαϊνας, που είναι μία από τις σημαντικότερες και πλουσιότερες βιβλιοθήκες της χώρας. Στεγάζεται σε νεοκλασικό κτήριο και περιλαμβάνει μέσα στην συλλογή της την αξιόλογη συλλογή του «Κωνσταντίνου Αγαθόφρωντα Νικολόπουλου», με σπάνιες εκδόσεις και του «Ευάγγελου Καλλιανιώτη» με έκθεση γύψινων εκμαγείων της ζωοφόρου του Ναού του Επικούρειου Απόλλωνα, καθώς και χειρόγραφα έγγραφα από την Επανάσταση και μετεπαναστατικά. Ακόμη, μπορεί ο επισκέπτης να περιηγηθεί στο Λαογραφικό Μουσείο της περιοχής που ιδρύθηκε το 1981 από τον Σύλλογο Εξωραϊστικών Γυναικών και στεγάζεται στον Αρχοντικό του Γεώργιου Κανελλόπουλου με ιδιαίτερα αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά που εκτίθενται πάνω 4.000 εκθέματα. Έχει επίσης, μεταβυζαντινές εικόνες, εκκλησιαστικά σκεύη και ορισμένα σπάνια έγγραφα 18^{ου} 19^{ου} αιώνα. Τέλος, αξίζει να επισκεφθεί κάποιος την Ιερά Μονή Παναγίας Σεπετού, χτισμένη από τον 12^ο αιώνα μ.Χ. σε ένα απόκρημνο βράχο με μεγάλο θησαυρό.

3.20 Λαογραφικό Μουσείο Ανδρίτσαινας. (GOOGLE IMAGE)

Κεφάλαιο 4^ο : Τα προσκυνήματα της Ηλείας

Θα ήταν αδύνατον να μείνει γίνει αναφορά για τα προσκυνήματα και τα εκκλησιαστικά μνημεία του νομού Ηλείας. Ο αρχαίος πολιτισμός που συναντιέται με τον βυζαντινό πολιτισμό και μαζί συνυπάρχουν προσφέρουν μια σπουδαία πολιτιστική και ιστορική κληρονομιά. Τα μοναστήρια σύμβολα της Ορθοδοξίας αποτελούν κεντρικό ενδιαφέρον καθώς κατά τη διάρκεια των κρίσιμων και δύσκολων εποχών για την Ελλάδα έπαιξαν πρωταγωνιστικό ρόλο. Τα δε βυζαντινά μνημεία διάσπαρτα και συχνά χτισμένα σε αρχαίους ναούς παραμένουν υπομονετικά και σχεδόν άθικτα με εντυπωσιακές τοιχογραφίες και αρχιτεκτονική. Το γεγονός ότι είναι χωροθετημένα σε περιοχές με ιδιαίτερο φυσικό κάλος, διότι οι αναχωρητές επέλεξαν τα σημεία τους με σκοπό την ψυχική τους ανάταση, αποτελεί πολλές φορές κίνητρο για επίσκεψη στους χώρους αυτούς. Η ορθόδοξη πίστη είναι χαραγμένη στην συνείδηση του λαού και η όλη ιστορία της έχει συμβάλλει στη διατήρηση εθίμων και παραδόσεων. Στην Ηλεία υπάρχει πλήθος προσκυνημάτων και συγκεκριμένα 33 συνολικά τα οποία είναι εκκλησίες, εξωκκλήσια, καθεδρικοί ναοί και μοναστήρια.

4.1 I. Μονή Σεπετού

Το μοναστήρι της Παναγίας της Σεπετιώτισσας βρίσκεται κοντά στο χωριό Αλιφείρα και 56 χιλιόμετρα από τον Πύργο. Είναι χτισμένη στον τεράστιο κρημνώδη βράχο πάνω από την όχθη του ποταμού Τρίτωνα και υπολογίζεται ότι ιδρύθηκε τον Μεσαίωνα 1150-1200μ.Χ επί Πατριαρχίας Ιωάννου Ι΄ του Καματηρού. Η αρχιτεκτονική του, οι αγιογραφίες του και τα κειμήλιά του, μαγευτικά. Το επιβλητικό και πανύψηλο κτίσμα της Παναγίας είναι μονόκλιτο, λιθόκτιστο με ρυθμό βασιλικό και μονόριχτη στέγη. Ο ναός είναι ευρύχωρος, η θαυματουργή εικόνα της Παναγίας

της Σεπετιώτισσας ένθρονη πάνω σε ξυλόγλυπτη έδρα, έργο του Ευαγγελιστή Λουκά. Η εικόνα εκλάπη το 1972 από ληστές και βρέθηκε επτά μήνες μετά στα χέρια ιερόσυλων, μόνο που ότι σώθηκε είναι το πρόσωπο της Παναγίας. Όμως στον ναό υπάρχουν κι άλλες αξιόλογες εικόνες. Το τέμπλο είναι όμορφα διακοσμημένο και κοσμείται από την εικόνα της Κοιμήσεως, της Θεοτόκου, του Κυρίου και του Αγίου Ιωάννου του Προδρόμου. Το 1833 όταν η κυβέρνηση έβγαλε διάταγμα να διαλύσουν μικρά μοναστήρια, απογύμνωσαν την μονή αλλά παράλα αυτά, ένα χρυσόγλυπτο

4.1 Η Μονή Σεπετού.(GOOGLE IMAGE)

ποτήρι του 1849 βρέθηκε και φυλάσσεται με προσοχή με θρησκευτική ευλάβεια στη μονή. Πολλές οι ερμηνείες για την προέλευση της ονομασίας του μοναστηριού. Αρχικά, από τη φράση «σε πετώ» που είπε μια γυναίκα πιστή πετώντας το παιδί της από το παράθυρο της εκκλησίας που το είχε ταμένο στην Παναγία με αποτέλεσμα το παιδί να μην πάθει τίποτα ή από το Σλαβικό SOPOT που σημαίνει κρουνός, καταρράκτης διότι στους πρόποδες του μοναστηριού ρέει ο ποταμός Τρίτωνας με τον γνωστό καταρράκτη. Επίσης, από κάποια παραφθορά των Σεπτές-ά-όν που σημαίνει σέβομαι, από το Σεπετώ που πάλι σημαίνει σέβομαι ή από τον τοπική παράδοση που εκεί στον Τρίωνα ζούσε ένα τεράστιο υδρόβιο φίδι ερπετό-σερπετό που εξαιτίας του δεν υπήρχε νερό στον ποταμό και στις γύρω περιοχές. Η Παναγία έκανε το θαύμα της, το φίδι σκοτώθηκε από κεραυνό και η περιοχή σώθηκε από την ξηρασία. Τέλος, από κάποιον ασκητή-μοναχό που λεγόταν Σωποτός και μάλλον ήταν ιδρυτής της Μονής. Έχει σημαντική ιστορία που αξίζει να αναφερθεί. Το μοναστήρι στην αρχή ήταν ένα σταυροπηγιακό και κοινοβιακό με αρκετούς μοναχούς και αρκετή περιουσία σε κτήματα. Μετά έγινε επαρχιακό κοινοβιακό με την εποπτεία του Μητροπολίτη Ολυμπίας-Τριφυλίας. Η θέση της ήταν αρχικά απέναντι από τον καταρράκτη Τρίωνα μόνο που καταστράφηκε με πολλές αιτίες καταστροφής αλλά καμία να ισχύει. Γι' αυτό μεταφέρθηκε εκεί που βρέθηκε η θαυματουργή εικόνα της Παναγίας. Επί Τουρκοκρατίας, το μοναστήρι πέρασε πολλές και δύσκολες μέρες και συγκεκριμένα όταν η Πελοπόννησος υποτάχθηκε στους Τούρκους αλλά όμως, βοήθησε με κάθε τρόπο τους σκλαβωμένους της περιοχής. Αργότερα, έγινε κέντρο που έπαιρναν σημαντικές αποφάσεις και ιστορικές. Εκεί, μέχρι το 1821 λειτουργούσε το κρυφό σχολειό. Σημαντικό να αναφερθεί είναι ότι κάτω από την εικόνα της Παναγίας της Σεπετιώτισσας ο Οικονόμου, ο Χριστόπουλος, οι Ζαριφαίοι, οι Κανελλόπουλοι και αρκετοί άλλοι οπλαρχηγοί έδωσαν τον όρκο « Ελευθερία ή Θάνατος» και επίσης ο Γέρος του Μωριά μαζί με την οικογένειά του φιλοξενήθηκε στο μοναστήρι αυτό. Ιδιαίτερα σημαντική υπήρξε η οικονομική συμβολή της Μονής κατά τη διάρκεια του Παγκοσμίου Πολέμου. Ένα απρόσμενο γεγονός που είχε αρνητικές συνέπειες έγινε το 1915 στις 23 Αυγούστου που ήταν η ημέρα πανηγύρεως του ναού της Μονής. Ένα ξεχασμένο κεριό ήταν η αιτία να ξεσπάσει πυρκαγιά με αποτέλεσμα να καταστραφεί όλος ο ναός και τα κειμήλιά του. Σώθηκε όμως η εικόνα της Παναγίας της Σεπετιώτισσας. Ο ναός χτίστηκε πάλι δύο χρόνια μετά. Στους θησαυρούς της μονής περιλαμβάνονται πολλές ακόμα αξιόλογες εικόνες που κοσμούν τον ξυλόγλυπτο επιχρυσωμένο τέμπλο του ναού. Επίσης, εκεί την περίοδο 1900-1903 λειτούργησε Δημοτικό Σχολείο με δάσκαλο τον ιερομόναχο Άνθιμο. Σήμερα, ο ναός είναι

ανακαινισμένος με την τωρινή του μορφή να υπάρχει χάρη στις πρωτοβουλίες που είχε πάρει ο Αρχιμανδρίτης και Πνευματικός της μονής π.Γ. Ζαχαρόπουλου πριν από 15 χρόνια. Πλέον έχει ιδρυθεί εκεί γυναικεία κοινοβιακή μονή κοιμήσεως της Θεοτόκου αποτελούμενη από πέντε μοναχές που όλες μαζί με ηγούμενη την Θεοκτίστη Ασημακοπούλου και καθοδηγό τον Γέροντά της κατάφερε να αναζωογονήσει τη μονή, να ανακαινίσει τα κτίσματα και να μετατρέψει το αρχαίο αυτό μοναστήρι σε πραγματική πνευματική κυψέλη (Αλεξοπούλου, 2000).

4.2 I. Μονή Παναγίας της Βλαχέρνας

4.2 Ιερά Μονή Παναγίας της Βλαχέρνας. (GOOGLE IMAGE)

Πρόκειται για ένα βυζαντινό και ιστορικό μοναστήρι που βρίσκεται στην Κάτω Παναγιά Ηλείας. Είναι αφιερωμένη στο γενέθλιο της Θεοτόκου. Η μονή πιθανόν να ιδρύθηκε πριν από τον 9^ο αιώνα, αν και τα υλικά που έχει δημιουργηθεί το Καθολικό της προερχόμενα από παλαιότερο ναό παλαιοχριστιανικής τέχνης που άκμασε την περίοδο 330-630μ.Χ. Η μονή είχε περάσει στα χέρια Δυτικών μοναχών του Πριγκιπάτου της Αχαΐας, όπου και παρέμεινε περίπου μέχρι το 1628. Δέχτηκε αρκετές επιδρομές κατά τον 17^ο και 18^ο αιώνα και πυρπολήθηκε με αποτέλεσμα να έχει καταστροφικές συνέπειες. Ερημώθηκε η μονή και αυτό που σώθηκε ήταν μόνο το Καθολικό που είναι τρίκλιτη βασιλική, με ξύλινη στέγη και χωρίς τρούλο. Το ανατολικό τμήμα του θεωρείται από τα παλαιότερα με Βυζαντινό ρυθμό, ενώ το δυτικό τμήμα του είναι το νεότερο με ρυθμό Ρωμανικό. Στο εσωτερικό του έχει αξιοθαύμαστες τοιχογραφίες από τον 18^ο αιώνα. Η σημερινή μονή φιλοξενεί πλούσια βιβλιοθήκη, όπου διατηρούνται αυθεντικά πατριαρχικά σιγίλια, χειρόγραφα, βιβλία μεγάλης αξίας και σπουδαία κειμήλια. Πανηγυρίζει στις 8 Σεπτεμβρίου (http://www.religiousgreece.gr/routes-by-car/-/asset_publisher/lwsfMzjyPlty/content/iera-mone-panagias-blachernas).

4.3 I. Μονή Κρεμαστής

4.3 Η Μονή Κρεμαστής. (GOOGLE IMAGE)

Η Ιερά Μονή Παναγίας της Κρεμαστής η Κρεμαστιώτισσας βρίσκεται σε απόσταση 15 χλμ από τον Πύργο και 2 χλμ από το χωριό Λάνθι της περιφέρειας Ωλένης. Κτήτορας και μάλιστα πρώτος ηγούμενος της μονής ήταν ο ιερομόναχος Βενιαμίν Κλοκώνης. Χτισμένη πάνω σε αμμώδη λόφο η μονή «κρέμεται» κυριολεκτικά πάνω στο λόφο, γι' αυτό έχει και το όνομα η μονή. Η επιγραφή που υπήρχε στο ταβάνι του ιερού σπηλαίου, και την οποία έδωσε ο Μητροπολίτης Ηλείας Αντώνιος, αναφέρει ότι ο ναός της μονής υπήρχε από το 1601 αλλά σαν μονή εξελίχθηκε στα χρόνια της Βενετοκρατίας. Κατά την περίοδο της Επανάστασης βοήθησε αρκετά δίνοντας μαχητές και κατά τις επιδρομές των Αιγυπτίων βοήθησε δίνοντας ασφάλεια σε άμαχο πληθυσμό. Σημαντικό είναι το γεγονός ότι η μονή την περίοδο της Τουρκοκρατίας ανέπτυξε πνευματικό βίο και όχι μόνο. Όμως, το 1825 πυρπολήθηκε από τις ορδές⁷ του Ιμπραήμ. Το 1835 διαλύθηκε προσωρινά, αλλά μετά από δύο χρόνια ξαναδημιουργήθηκε και από το 1880 έως το 1912 ήταν μετόχι της Μονής της Σκαφιδιάς. Το 1933 και μέχρι τις μέρες μας μετατράπηκε σε γυναικεία μονή από τον Μητροπολίτη Ηλείας Αντώνιο και συνεχίζει την ιστορική της διαδρομή εκπληρώνοντας όσον τον δυνατόν καλύτερα την πνευματική της αποστολή. Λόγω του εδάφους της η μονή παλαιότερα υπέστη αρκετές φυσικές καταστροφές αλλά και κατολισθήσεις με αποτέλεσμα να γίνονται και συχνές ανακαινίσεις όμως, το πιο θλιβερό γεγονός είναι πως το 1976 ο σπηλαιώδης ναός- το Καθολικό της μονής καταστράφηκε εντελώς μετά από την μεγάλη κατολίσθηση και εγκαινιάστηκε το νέο Καθολικό το 1985 σύμφωνα με το περιοδικό της Ι. Μητροπόλεως Ηλείας «*Άμπελος*», 2015. Τέλος, η μονή πανηγυρίζει στην εορτή της Αποδόσεως της Κοιμήσεως της Θεοτόκου, συγκεκριμένα στις 23 Αυγούστου αλλά γιορτάζει ακόμα και στην εορτή της Υψώσεως του Τιμίου Σταυρού στις 14 Σεπτέμβρη. Το ναΐδριο εντός του περιβόλου των κελιών, στο οποίο τελούνται οι καθημερινές Ακολουθίες των μοναχών, είναι προς τιμήν του Αγίου Αντωνίου. Αξίζει το προσκύνημα στον τόπο αυτόν (Αλεξοπούλου, 2000).

⁷ σημαίνει άτακτο πλήθος πολεμιστών που βιαιοπραγεί και λεηλατεί αλλά και καταστρέφει όλες τις περιοχές από τις οποίες διέρχεται.

4.4 I. Μονή Παναγίας της Ελεούσας

Η Μονή Παναγίας της Ελεούσας βρίσκεται στην Ηλεία και συγκεκριμένα στα όρια της τοπικής κοινότητας Λυγιάς, νοτιοδυτικά του Βαρθολομιού μέσα σε ένα φαράγγι. Με βάση τα ισχύοντα στοιχεία, η ίδρυση της Μονής ανάγεται στην εποχή της πρώτης Τουρκοκρατίας (1453-1658). Το παλαιότερο μνημείο της είναι το 1680 που αναφέρεται σε ένα από τα έγγραφα των βενετικών αρχών της Ζακύνθου. Πλάκες που βρέθηκαν στη μονή χρονολογούνται από το 1683 έως το 1740. Στην απογραφή Γκκριμάνι η μονή πέραν του ότι μνημονεύεται, έχει και σημαντική περιουσία. Όμως στα μέσα του 18^{ου} αιώνα η μονή έχασε την

4.4 Εξωτερική όψη της Μονής Ελεούσας. (GOOGLE IMAGE)

περιουσία της με αποτέλεσμα να περάσει ισχυρή οικονομική κρίση. Έτσι, με αίτημα μοναχών αργότερα η μονή έγινε Μετόχιο της Πατριαρχικής και Σταυροπηγιακής Μονής Παναγίας των Βλαχερνών Κυλλήνης, σύμφωνα με Σιγίλιο του Πατριάρχου Παΐσιου Β΄ του 1741. Στα χρόνια του πολέμου η μονή ήταν ακόμη σε καλή κατάσταση δεδομένου ότι συνέβαλε σημαντικά προσφέροντας βοήθεια στον Θ. Κολοκοτρώνη όταν πήγε στη Γαστούνη για προμήθειες. Αργότερα, παραδόθηκε στις φλόγες που έβαλαν τα στρατεύματα του Ιμπραήμ. Η μονή προσέφερε επίσης μεγάλο μέρος της περιουσίας της στους πρόσφυγες της Μ. Ασίας προς την αποκατάστασή τους, ενώ άλλο μέρος της περιουσίας δόθηκε στους ακτήμονες. Από αρχιτεκτονικής πλευράς τώρα, η μονή έχει έναν σωζόμενο τριώροφο «πύργο» ενδιάμεσα του Καθολικού και της νότιας πτέρυγας που αποσκοπούσε στην προστασία από τους πειρατές τότε. Πλέον είναι ανακαινισμένος από τον 2006. Αξίζει το προσκύνημα γιατί το ιδιαίτερο που έχει είναι ότι έξω από τον περίβολο και βορειοανατολικά μέσα σε μια μικρή σπηλιά υπάρχουν σταλακτίτες που στάζουν ύδωρ και θεωρείται Άγισμα. Σύμφωνα με προφορικές παραδόσεις εκεί βρέθηκε η εικόνα της Παναγίας «Ελεούσας». Τέλος, γιορτάζει στις 31 Αυγούστου. Ας αναφερθεί ότι ο όρος «Ελεος» σύμφωνα με την Μεγάλη Ορθόδοξη Χριστιανική Εγκυκλοπαίδεια (2012), σημαίνει ευσπλαχνία και στα βιβλικά κείμενα χρησιμοποιείται συχνά. Στην Παλαιά Διαθήκη η ευσπλαχνία του Θεού αποκαλύπτεται με κάθε τρόπο σε όλους διότι ο Θεός αυτό που επιθυμεί είναι να επιστρέψει ο αμαρτωλός σε Αυτόν. Στην Καινή Διαθήκη ο Χριστός είναι ο «ελεήμων αρχιερέυς» και εισάγει τους χριστιανούς στην έννοια της ευσπλαχνίας και με το παράδειγμά του αλλά και με τις παραβολές του. Διότι η ευσπλαχνία είναι μία από τις βασικές προϋποθέσεις για να εισέλθει κάποιος στη Βασιλεία των Ουρανών. Γι αυτό, ο χριστιανός θα πρέπει να είναι σπλαχνικός και να αγαπά τον συνάνθρωπό του, ακόμα κι αν εκείνος δεν είναι τόσο καλός άνθρωπος ή είναι εχθρός του.

4.5 Αγίου Νικολάου Προσκύνημα

4.5 Ο Ναός του Αγίου Νικολάου.(GOOGLE IMAGE)

Το Προσκύνημα του Αγίου Νικολάου βρίσκεται 17^ο χλμ ανατολικά της Βάρδας και 1.500 μέτρα περίπου από το χωριό Σπάτα. Υπάγεται εκκλησιαστικώς στη Μητρόπολη Ηλείας αποτελώντας επίκεντρο τιμής προς τον μεγάλο ιεράρχη για τους κατοίκους της Ηλείας αλλά και της Αχαΐας. Η Μονή χτίστηκε περίπου το 1800 εκεί όπου βρέθηκε η ιερή εικόνα του Αγίου, όπου φυλάσσεται ως κειμήλιο στη μονή και αποτέλεσε αιτία για περαιτέρω ανάπτυξη της μονής. Προς προσκύνημα σήμερα εκτίθεται η μεγάλη εικόνα του Αγίου που έχει αγιογραφηθεί από τον Λεχαινίτη αγιογράφο Ανδρέα Μανδρέκα το 1839, γεγονός του φανερώνει ότι από τα παλαιότερα χρόνια και συγκεκριμένα στα μετεπαναστατικά χρόνια αποτελούσε Προσκύνημα. Η Μονή αποτελείται από τρία κτίρια, τα οποία είναι συγκροτήματα με το παλαιότερο να είναι ο ναός, το μικρό αρχονταρίκι, η τράπεζα, παλαιοί ξενώνες μικρού μεγέθους και άλλα. Το δεύτερο κτίριο είναι ορφανοτροφείο, το οποίο ιδρύθηκε το 1948 από τον Μητροπολίτη Ηλείας Γερμανό Α΄ και το τρίτο είναι Ξενώνας, αίθουσα φιλοξενίας ορφανών αλλά και άγαμες και κακοποιημένες γυναίκες και μητέρες. Χαρακτηριστικό είναι ότι η Μονή γιορτάζει τρεις φορές το χρόνο, μία στις 6 Δεκεμβρίου προς τιμήν της μνήμης του Αγίου, μία στις 10 Μαΐου που είναι η ημέρα μετακομιδής του ιερού Λειψάνου του Αγίου Νικολάου από τα Μύρα της Λυκίας προς το Μπάρι της Ιταλίας και η τρίτη φορά είναι κατά την εορτή της Αγίας Πεντηκοστής. Λόγω των πολλών θαυμάτων του Αγίου, πλήθος προσκυνητών πηγαίνουν στη Μονή εκείνες τις μέρες από πολλά μέρη της Ελλάδας (Μεγάλη Ορθόδοξη Χριστιανική Εγκυκλοπαίδεια, 2015).

4.6 Η Παναγία η Καθολική

4.6 Η Παναγία η Καθολική στη Γαστούνη. (GOOGLE IMAGE)

Η Παναγία η Καθολική, μια βυζαντινή εκκλησία στην Γαστούνη Ηλείας, ανήκει στον τύπο του δικιόνιου σταυροειδούς εγγεγραμμένου ναού και χρονολογείται στον 12^ο αιώνα. Έχει ημιεξαγωνική αψίδα, τρούλο με οκτάπλευρο τύμπανο και νάρθηκα στα δυτικά. Η ονομασία του οφείλεται μάλλον στο γεγονός ότι ήταν ο κεντρικός ναός της Γαστούνης, που υπήρξε το μεγαλύτερο οικιστικό κέντρο της Ηλείας και έδρα επισκοπής. Χρονολογείται πιθανότατα στο δεύτερο μισό του 13ου αιώνα. Σύμφωνα με μια επιγραφή στην αψίδα του ιερού που μας πληροφορεί για την ίδρυση του ναού, ο ναός ανεγέρθηκε το έτος 1278 με 1279 και κτήτορές του ήταν έξι αδέρφια, οι άρχοντες Καλληγόπουλοι και οι σύζυγοί τους. Τα ονόματα των συζύγων αναφέρονται και σε μία εγχάρακτη επιγραφή που σώζεται σε κακή κατάσταση και χρονολογείται επίσης στο δεύτερο μισό του 13ου αιώνα. Η τοιχοποιία του ακολουθεί το πλινθοπερίκλειστο σύστημα, με διπλές πλίνθους γύρω από κάθε λίθο, και διακοσμείται με απλή κεραμοπλαστική διακόσμηση. Ενδιαφέρον είναι το οξυκόρυφο τόξο στη σφραγισμένη σήμερα βόρεια θύρα, το μοναδικό στοιχείο του μνημείου που δείχνει φραγκική επίδραση. Σε μεταγενέστερους χρόνους προστέθηκε ο εξωνάρθηκας και ανοίχθηκαν οι μεγάλες θύρες. Το εσωτερικό του ναού διακοσμήθηκε με τοιχογραφίες. Οι περισσότερες από αυτές χρονολογούνται με ακρίβεια στο 1702, την περίοδο της Ενετοκρατίας, σύμφωνα με επιγραφή που αναφέρει ότι έγιναν με δαπάνη του Ιωαννικίου Νείρου, επισκόπου Ωλένης. Στον 19ο αιώνα επιζωγραφήθηκε μέρος του εσωτερικού από κάποιο ζωγράφο που ονομαζόταν Σοφοκλής, και έγιναν γενικότερες επισκευές στο κτήριο. Κυρίαρχη θέση στο εσωτερικό του ναού κατέχει και η θαυμάσια φορητή εικόνα της Θεοτόκου. Αναφορικά, ο ναός εορτάζει δύο φορές τον χρόνο, την Τρίτη του Πάσχα και στις 15 Αυγούστου (<http://www.religiousgreece.gr/web/guest/start>).

4.7 I. Μονή Προφήτη Ηλία Μακρυσίων

Η θέση της Μονής είναι πάνω σε ένα γραφικό λόφο 300 μ. απόσταση από το χωριό Μακρίσια και 25χλμ περίπου από τον Πύργο. Η Μονή περιβάλλεται από τα ψηλά βουνά της Φολόης, του Ερύμανθου και του Παναχαϊκού που προβάλλουν επιβλητικά προκαλώντας στον επισκέπτη-προσκυνητή το αίσθημα της έκπληξης με την θέα αυτή. Εκείνο όμως που θα τραβήξει το βλέμμα του είναι η ειδυλλιακή κοιλάδα της Αρχαίας Ολυμπίας, στον Κρόνιο λόφο και η πορεία του Αλφειού Ποταμού μέσα στη μεγαλοπρεπή κοιλάδα του. Η αρχιτεκτονική του ιερού ναού είναι τύπος βασιλικής, με ασπρόμαυρα πλακάκια στο δάπεδο και τέμπλο γύψινο καλλιτεχνικό. Πάνω στην Ωραία Πύλη βρίσκεται η Αγία Τριάδα και η μεγάλη εικόνα του Μεγάλου Αρχιερέως.

Δυτικά του ναού υπάρχει ένα διώροφο κτίριο πέτρινη κατασκευή, όπου εκεί στεγάζονται τα κελιά και η βιβλιοθήκη. Σήμερα υπάρχει και ξενώνας με όλες τις απαιτούμενες ανέσεις για τον επισκέπτη. Η εορταστική πανηγυρής είναι στις 20 Ιουλίου. Παλαιότερα, εκεί που τώρα είναι χτισμένη η μονή, βρισκόταν σωρός από πέτρες σε ένα ακαθόριστο σχήμα που πιθανώς να προέρχονταν από μικρό ναΐσκο αφιερωμένο στον Προφήτη Ηλία αλλά για κάποιον άγνωστο λόγο γκρεμίστηκε.

Ορισμένοι αναφέρουν πως εκεί είχαν δει τεράστιες φωτιές με τις φλόγες σαν λάμψη να φτάνουν μέχρι τον ουρανό και έτσι αυτό εξηγήθηκε σαν θεία δύναμη. Οι κάτοικοι από τότε πίστευαν πως ο χώρος ήταν ιερός και όταν ερχόταν η γιορτή του Προφήτη Ηλία, πιστοί πήγαιναν εκεί και άναβαν κεράκια.

4.7 Ο Προφήτης Ηλίας. (GOOGLE IMAGE)

Αργότερα, αρκετοί ευσεβείς είχαν την επιθυμία να χτίσουν εκεί ένα ναό, ώσπου την επιθυμία αυτή την έκανε πράξη ο Χρήστος Παπατζίκος το 1898 ως αίτημα του νεκρού του γιού. Τέλος, στο χωριό υπάρχουν επιπλέον 4 μοναστήρια και ησυχαστήρια και είναι η Αγία Τριάδα, η Αγία Παρασκευή, η Παναγία Μυρτιδιώτισσα και ο Άγιος Ιωάννης (Αλεξοπούλου, 2000).

4.8 I. Μονή Ζωοδόχου Πηγής

4.8 Μονή Ζωοδόχου Πηγής. (GOOGLE IMAGE)

Έπειτα από μια γραφική διαδρομή φτάνει ο επισκέπτης στο χωριό Επιτάλιο όπου σε ένα μέρος ψηλά βρίσκεται η Μονή της Ζωοδόχου Πηγής περικυκλωμένη από πεύκα, αμυγδαλιές, ελαιόδεντρα και περιβόλια. Η μονή ονομάστηκε έτσι από την ίδια την Θεοτόκο, η οποία πριν από πολύ παλιά χρόνια, χάρισε σε αυτό το σημείο «πηγήν ύδατος, ιαματικού, θαυματουργού, ζωογόνου» προσφέροντας έτσι στους πιστούς ανθρώπους τις δωρεές της. Το μοναστήρι είναι επιβλητικό, είναι διώροφο και προς την κεντρική είσοδο υπάρχει ένας μικρός ναός με όμορφη κατασκευή προς τιμήν του Αγίου Νεκταρίου. Ο ναός κοσμείται εσωτερικά από ένα ωραίο ξυλόγλυπτο τέμπλο. Η μονή διαθέτει επίσης ξενώνα, όπου ο προσκυνητής μπορεί να απολαύσει τη στοργική

φιλοξενία του μοναστηριού. η Ι. Μονή Ζωοδόχου Πηγής εορτάζει την Παρασκευή της Διακαινησίμου και την 1^η Σεπτεμβρίου (Αλεξοπούλου, 2000).

4.9 Το Μοναστήρι της Ζούρτσας (Βασιλική Κοιμήσεως Θεοτόκου)

Ένα μνημείο με μεγάλη σημασία και ιστορία. Βρίσκεται ένα χιλιόμετρο περίπου ανατολικά της Ν.Φιγαλείας σε μια τοποθεσία κάπως απομονωμένη. Το κτίσμα δεν έχει διατηρηθεί ολόκληρο. Η αρχική τρίκλιτη με πεσσοστοιχίες βασιλική έχει σήμερα περιοριστεί στα δύο κλίτη με έναν νάρθηκα. Ενδιαφέρον όμως, παρουσιάζει ο κεραμοπλαστικός διάκοσμος που καλύπτει όλη την επιφάνεια από το παράθυρο και πάνω. Οι κόγχες του ιερού είναι μεγάλων διαστάσεων, δεν διακρίνονται πουθενά τοιχογραφίες γιατί ίσως να έχουν καλυφθεί από τα λευκά επιχρίσματα που έχει τώρα ο ναός. Κανένα γλυπτό στοιχείο δεν διατηρείται μέσα στο ναό, παρά μόνο μια πλάκα με σκαλισμένο ένα κυκλοτερές θέμα. Δεν αποκλείεται να άνηκε παλαιότερα

4.9 Το μοναστήρι της Ζούρτσας. (GOOGLE IMAGE)

ο ναός σε κάποιο άλλο μοναστήρι λόγω του ότι δεν υπάρχει ακριβής χρονολογία για τη Ζούρτσα, ούτε μνημεία χρονολογούμενα με ακρίβεια. Όμως από τυπολογικής και μορφολογικής άποψης, η εκκλησία έχει πλήθος στοιχείων πρώιμης εποχής, μνημεία πρώτης χιλιετίας και με βάση αυτά η εκκλησία τοποθετείται μέσα στα 25 χρόνια, πριν του 1000 μ.Χ. (<http://www.religiousgreece.gr/web/guest/start>).

4.10 Μοναστήρι Παναγίας Ναφιλιώτισσας Ανδρίτσαινας

Το μοναστήρι πήρε το όνομά του από τον παρακείμενο ποταμίσκο Νάφιλο. Απέναντί του υψωνόταν το 1.800 μ.Χ. οι μεγαλοπρεπείς πύργοι της πόλης. Σήμερα είναι ο πρώτος νεκροταφειακός ναός της Ανδρίτσαινας. Ο σημερινός ναός παλιότερα ήταν γυναικεία μονή, με δώδεκα μοναχές και χτισμένη στον μεσαίωνα. Το μοναστήρι πέρασε από «40 κύματα» διότι, 1.300μ.Χ ήταν σταυροπηγικό και κοινοβιακό, μέχρι το 1885 άκμασε, το 1769 ο ναός κάηκε και χτίστηκε πάλι το 1783. Όπου λειτουργούσε Κρυφό Σχολειό. Αργότερα, το 1826 οι τούρκοι τον πυρπόλησαν. Το έτος 1968 αποδείχθηκε μοιραίο καθώς ο ναός καταστράφηκε ολοσχερώς από πυρκαγιά μαζί με τις θαυμάσιες βυζαντινές εικόνες και ό,τι είχε απομείνει από το τότε λαμπρό παρελθόν. Λίγο αργότερα όμως, χτίστηκε πάλι με την σημερινή μορφή. Η μονή είχε σεβαστή περιουσία. Γνωστά είναι τα βυρσοδεψεία της και η πυριτιδαποθήκη στο υπόγειο που χρησιμοποιήθηκε κατά την Επανάσταση (Αλεξοπούλου, 2000).

4.11 I. Μονή Χρυσοπηγής Λαμπείας

Η Μονή είναι γνωστή και ως Μονή Άνω Δίβρης, χτισμένη σε υψόμετρο 1.100μ. του Λαμπείου όρους. Βρίσκεται βορειοανατολικά της κομόπολης της Λαμπείας, γνωστή και ως Δίβρη από την παλαιά σλαβική ονομασία. Παλαιότερα, η ανάβαση στο μοναστήρι ήταν δύσκολη αλλά με τα χρόνια δημιουργήθηκε η σωστή πορεία και έτσι ο προσκυνητής μπορεί να φτάσει ως εκεί με το αυτοκίνητο. Η πρώτη εντύπωση είναι μοναδική.

4.10 Το εσωτερικό της Μονής. (GOOGLE IMAGE)

Όσον αφορά την ιστορία του μοναστηριού, φαίνεται η μονή να χτίστηκε τον 17^ο αιώνα μ.Χ. ενώ το καθολικό τον 15^ο αιώνα, μπορεί και παλιότερο. Σύμφωνα με μία επιγραφή που βρίσκεται στον χώρο του θολωτού καθολικού, αυτό αγιογραφήθηκε το 1667 από άγνωστο ζωγράφο, ενώ οι αγιογραφίες του νάρθηκα είναι μεταγενέστερες. Στις ημέρες τις ακμής του κηρύχθηκε σταυροπηγιακό. Κατά τη μεγάλη ανάπτυξη της κατείχε αρκετή περιουσία γης που όμως στα χρόνια της Ενετοκρατίας περιέπεσε σε φτώχεια με αποτέλεσμα οι μοναχοί που ζούσαν εκεί να διασκορπιστούν σε άλλα κοντινά παρόλα αυτά μοναστήρια. Ωστόσο, την περίοδο της Επανάστασης του 1821, το μοναστήρι διαδραμάτισε σπουδαίο ρόλο υποστηρίζοντας τον αγώνα της απελευθέρωσης τόσο οικονομικά όσο και σε έμψυχο πόλεμο. Υπήρξε κέντρο ανεφοδιασμού των αγωνιστών, ενώ μοναχοί έδειξαν την γενναιότητά τους με αρχηγό τον ηγούμενο Παΐσιο Σκανδάμη. Κατά την Τουρκοκρατία, το κρυφό σχολειό που λειτουργούσε εκεί κρατούσε αναμμένη τη φλόγα της λευτεριάς, ενώ με τη φιλοξενία που παρείχε στους άνδρες του Ολωνού συντηρούσε την ελπίδα. Για ένα σύντομο σχετικά διάστημα, επί μητροπολίτου Ηλείας Αντώνιου, η Μονή μετατράπηκε σε γυναικεία. Το 1945 επανήλθε σε ανδρική μονή. Η Μονή κατά καιρούς είχε μετόχια που παραμένουν μέχρι σήμερα. Αυτά είναι: η Μονή Κάτω Δίβρης και η Μονή Κρουνερίου η Λωπεσίου Πηγείας. Ο Ιερός ναός είναι ρυθμού βασιλικής και ο θόλος στηριζόμενος από αψίδες θυμίζει ναΐσκους από τα πρώτα χριστιανικά χρόνια. Ο Μητροπολίτης Αντώνιος αναφέρει σχετικά με τις αγιογραφίες: «Ο ναός είναι όλος αγιογραφημένος υπό διαφόρων χειρών και διαφόρων χρονολογιών. Και οι μεν αρχαιότεραι προέρχονται εκ χειρών εξόχου καλλιτέχνου και οι δε νεώτεροι εκ χειρών μετρίας καλλιτεχνικής αξίας» (Αλεξοπούλου, 2000, σ. 28). Ο επισκέπτης-προσκυνητής, θα μαγευτεί όταν αντικρίσει στο θόλο τους 24 οίκους των χαιρετισμών της Θεοτόκου και στην ανατολική πλευρά την Δευτέρα Παρουσία του Κυρίου, απεικονιζόμενη με θαυμάσιο τρόπο. Επίσης, το τέμπλο του ναού είναι ξυλόγλυπτο και έχει την εξαιρετική εικόνα της Παναγίας (Κυρία η Χρυσοπηγή), του Χριστού και των αγίων. Είναι έργα του Μιχαήλ Δαμασκηνού και χρονολογούνται από 1750, ενώ τα βημόθυρα είναι από το 1846. Η Μονή διαθέτει και βιβλιοθήκη με αρκετά βιβλία εκδόσεως 17^{ου} και 18^{ου} αιώνα που αποτελούν χειρόγραφα και πατριαρχικά σιγγίλια. Επίσης, στο μοναστήρι φυλάσσονται τα ιερά λείψανα του Ηγούμενου του, του 17^{ου} αιώνα, τα λείψανα του Αγ. Ιωακείμ των Νοτενών και των αγίων Δημητρίου, Αντύπα,

Τρύφωνος, Αναργύρων και πολλών ακόμα. Η μονή σήμερα έχει και ξενώνα. Τέλος, πανηγυρίζει στις 8 Σεπτεμβρίου, παρότι είναι αφιερωμένο στη Ζωοδόχο Πηγή, αυτό έγινε για λόγους κλιματολογικούς και πέρασε από συμβούλιο.

4.12 Η Κάτω Μονή Δίβρης-Λαμπείας

Στα δυτικά της κωμόπολης Δίβρης βρίσκεται και η λεγόμενη Κάτω Μονή η οποία είναι αφιερωμένη στη Κοίμηση της Θεοτόκου. Κατά τη παράδοση, χτίστηκε από μοναχούς της Άνω Μονής Δίβρης περίπου μετά το 1700. Μέχρι το 1810 ήταν μετόχι της Μονής Άνω Δίβρης αλλά από το 1810 μέχρι και το 1834 ήταν αυτόνομο. Παρότι έγιναν αρκετές προσπάθειες για να μείνει ανεξάρτητο μοναστήρι, τελικά έπειτα από 30 χρόνια συγχωνεύτηκε και πάλι με την Μονή Άνω Δίβρης και αργότερα επιδιορθώθηκε, ανακαινίστηκε από τον Ηγούμενο της Βαρλαάμ Μπαλάσκα. Από αρχιτεκτονικής πλευράς, είναι ωραίο, με ξυλόγλυπτο τέμπλο, το οποίο φέρνει ημερομηνία 10 Ιουνίου 1748 και με εξαιρετες αγιογραφίες. Στο Κάτω μοναστήρι λειτουργούν και θερινές κατασκηνώσεις και ξενώνας για πιο ευχάριστη και άνετη διαμονή. Τέλος, πανηγυρίζει στις 23 Αυγούστου καθώς, όπως αναφέρθηκε στην αρχή, η Μονή είναι αφιερωμένη στη Κοίμηση της Θεοτόκου (Αλεξοπούλου, 2000).

4.13 I. Μονή Αγίου Αθανασίου

Η Μονή Αγίου Αθανασίου Αμπελοκάμπου ή Καραγκιουζίου, όπως την ονόμαζαν παλιά, βρίσκεται βορειοδυτικά της πόλης Αμαλιάδας μεταξύ των χωριών Σαβάλια και Αμπελοκάμπου. Η μονή συνδέεται με αρκετούς θρύλους και παραδόσεις της περιοχής. Ιδρύθηκε μάλλον στα ύστερα χρόνια της Τουρκοκρατίας. Αρκετοί μοναχοί της μονής πολέμησαν το 1821 κατά των Τουρκοαλβανών στα Σαβάλια πλάι στους Ήλειους οπλαρχηγούς Γεώργιο και Μιχαήλ Σισίνη, όπου τότε η Μονή λεηλατήθηκε και πυρπολήθηκε. Όταν ο αγώνας έληξε, η μονή είχε διαλυθεί, ώσπου, ως τελείως ερημωμένη που ήταν, το 1833 την πήρε η Βασιλική Κυβέρνηση. Αργότερα, συγκεκριμένα το 1875, την μονή πήρε υπό την ευθύνη της γυναικεία αδελφότητα και ανακαινίστηκε ριζικά. Το Τέμπλο και το Δωδεκάορτο είναι από εκείνη την εποχή. Δυστυχώς όμως σήμερα, λόγω της πυρκαγιάς του 1999 που έπληξε την Μονή, δεν άφησε κανένα ίχνος από το αρχείο και τα κειμήλια της μονής αλλά ούτε ίχνος σχετικά με την επιβεβαίωση ίδρυσης της μονής διότι και η εφέστια εικόνα του μοναστηριού εκλάπη το 1996. Πάντως, το λιθόκτιστο Καθολικό είναι ρυθμού βασιλικής και στην νέα πτέρυγα που δημιουργήθηκε το 2001 στο εσωτερικό της υπάρχει παρεκκλήσιο της Αγίας Οσιομάρτυρος Ευγενίας. Πανηγυρίζει στις 18 Ιανουαρίου αλλά και στις 2 Μαΐου (Περιοδικό Άμπελος, 2013).

4.14 Μονή Φραγκαβίλλας Πλατυτέρας

Ένα από τα πιο καλοδιατηρημένα βυζαντινά μνημεία της Ηλειακής χώρας είναι ο ναός της Φραγκαβίλλας που βρίσκεται έξω από την Αμαλιάδα. Είναι χτισμένη σε ένα αρκετό μεγάλο πλάτωμα, διαφοροποιημένο από το χρόνο με πανοραμική θέα. Ο ναός της Φραγκαβίλλας είναι βυζαντινού ρυθμού. Όλος ο ναός στηρίζεται σε τέσσερις τετράγωνα πλινθόκτιστες κολώνες, χρωματισμένες (και

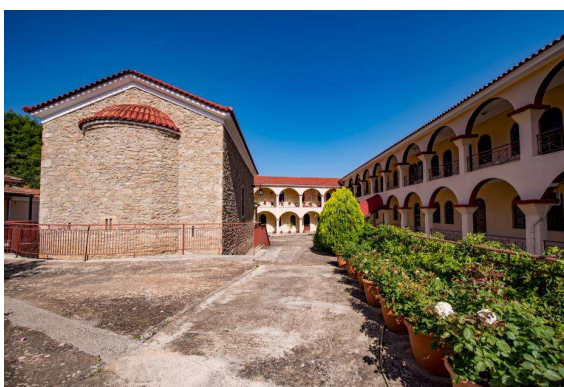

4.11 Το εξωτερικό της Μονής Φραγκαβίλλας. (GOOGLE IMAGE)

ζωγραφισμένες) απ' έξω, σε όσα σημεία υπάρχει αμμοκονία. Το καθολικό της είναι κτίσμα της μεσοβυζαντινής περιόδου. Ανήκει στον τύπο του τετράστηλου σταυροειδούς εγγεγραμμένου ναού με τρούλλο. Μεταγενέστερες προσθήκες και μετασκευές έχουν αλλοιώσει τη μορφή του εξωτερικά που σήμερα εμφανίζεται ογκώδης και αδιάρθρωτη. Εσωτερικά του διατηρείται ένας εντυπωσιακός τοιχογραφικός διάκοσμος. Ο παλαιότερος είναι μάλλον σύγχρονος της ανεγέρσεως του μνημείου και ο νεώτερος χρονολογείται στον 17ο αιώνα. Ο οικισμός αρχικά κάνει την εμφάνισή του τον 7^ο αιώνα μ.Χ. αλλά σαν ναός της Παναγίας της Πλατυτέρας εμφανίζεται τον 8^ο αιώνα μ.Χ. περίπου. Σχετικά με την ονομασία του ναού προέρχεται από τους Φράγκους χωρίς όμως να έχει άμεση σχέση με τον ναό η ονομασία αυτή. Όταν έγιναν έργα συντήρησης ανακαλύφθηκαν και περίφημες Βυζαντινές Αγιογραφίες. Στο μεσαίο θόλο κεντρικά είναι ζωγραφισμένη η Θεοτόκος φέρουσα το βρέφος. Αριστερά και δεξιά της Πλατυτέρας κοσμούν, ένας σε κάθε πλευρά, αρχάγγελοι. Στο κέντρο του τρούλλου μέσα σε έναν βαθύ κύκλο, είναι ο Παντοκράτωρ ζωγραφισμένος στα τέλη του 1600μ.Χ. Στο ανατολικό μέρος βλέπουμε την ετοιμασία του θρόνου, δεξιά και αριστερά ανά δύο Άγγελοι ολόσωμοι σε δέηση, ο Αρχάγγελος Μιχαήλ και ο Αρχάγγελος Γαβριήλ. Δυτικά, η Παναγία δεομένη, δεξιά και αριστερά της ανά δύο Άγγελοι. Βόρεια, είναι ο Άγιος Ιωάννης ο Πρόδρομος και δεξιά κι αριστερά του δύο Εξαπτέρυγα. Στο νότιο μέρος, είναι το τετράμορφο, δεξιά και αριστερά τα Χερουβίμ και τα πολύμομα. Στο ύψος των παραθύρων, αποκαλύφθηκαν προφήτες που κρατούν ανοιχτά ειλητάρια με κείμενα από τις προφητείες τους. Επίσης, ξεχωρίζει και η αγιογραφία του Αγίου Γεωργίου, ζωγραφισμένη το 1660μ.Χ. περίπου. Πέραν, όμως, από τις τοιχογραφίες του ναού, αξίζει την προσοχή μας η ιστορική και θαυματουργός εικόνα της Παναγίας της Φραγκαβίλλας, η Θεοτόκος η Οδηγήτρια, που έχει στην αγκάλη της το Θείο Βρέφος, βυζαντινής τέχνης, που χρονολογείται από το 1050μ.Χ., αλλά επαργυρώθηκε το 1892. Η εικόνα της Παναγίας της Φραγκαβίλλας είναι ιστορική, αλλά και θαυματουργός, αφού υπήρχε ήδη στα χρόνια της Φραγκοκρατίας, της Ενετοκρατίας και της Τουρκοκρατίας. Σήμερα, στον αύλειο χώρο έχει δημιουργηθεί από την ιερά μητρόπολη Ηλείας φοιτητική Εστία Αρρένων.(

4.15 Φραγκοπηδήματος Μονή

Η Μονή Αγίου Νικολάου Φραγκοπηδήματος βρίσκεται μεταξύ του Πύργου Ηλείας και της Αμαλιάδας και υπάγεται στην κανονική δικαιοδοσία της μητροπόλεως Ηλείας. Σύμφωνα με την Μεγάλη Ορθόδοξη Εγκυκλοπαίδεια (2015) η προέλευση της ονομασίας της Μονής παραμένει άγνωστη. Η μονή ενδεχομένως να χτίστηκε στην περίοδο της Α΄ Τουρκοκρατίας το 1600 περίπου. Η αρχαιότερη μνεία της είναι σε οθωμανικό έγγραφο το οποίο φυλάσσεται στο αρχείο της μονής. Επίσης, και στην Βενετοκρατία αναφέρεται η μονή στην απογραφή Γκριμάνι το 1700. Αργότερα, ήταν μετόχιο της μονής Άνω Μονής Δίβρης ενώ το 1798 κατέστη σταυροπηγιακή λόγω του ότι γνώρισε μεγάλη ακμή η μονή.

4.12 Η Μονή Φραγκοπηδήματος εξωτερικά. (GOOGLE IMAGE)

Κατά την επανάσταση του 1821 η μονή βοήθησε αρκετά και ξεχώρισαν σαν γενναίοι στρατιώτες ο Κυπριανός και ο μοναχός Νάρκισσος. Η μονή το 1928 με πρωτοβουλία του μητροπολίτη Ηλείας Αντώνιου, έγινε γυναικεία μονή με την νέα γυναικεία αδελφότητα, παρά τις δυσκολίες και τους σεισμούς, κατάφερε να αλλάξει ριζικά την μονή. Ωστόσο, λόγω των συχνών σεισμών ποτέ δεν σταμάτησαν οι επισκευές. Το μικρό καθολικό της είναι μονόχρωμη βασιλική, κτίσμα του 19^{ου} αιώνα. Το νέο καθολικό εγκαινιάστηκε το 2002. Είναι αφιερωμένη στον Άγιο Νικόλαο, αρχιεπίσκοπων Μυρών της Λυκίας. Πανηγυρίζει στις 6 Δεκεμβρίου και στις 10 Μαΐου. Επίσης πανηγυρίζει και στην γιορτή της Αναλήψεως.

4.16 Παλαιοπαναγιάς Ναός

Ο ναός, αν και δεν είναι ιδιαίτερος γνωστός, έχει χαρακτηριστεί ως ένα από τα σπουδαιότερα βυζαντινά μνημεία του νομού. Είναι αφιερωμένος στην Παναγία και πανηγυρίζει των Δεκαπενταύγουστο αλλά και την Δευτέρα της Λαμπρής. Σήμερα χρησιμοποιείται ως κοιμητηριακός ναός της ενορίας Ταξιαρχών (Παλαιάς) Μανωλάδας. Η Μανωλάδα είναι ιστορική περιοχή από την εποχή της Φραγκοκρατίας. Το μνημείο έχει χρονολογία ίδρυσης 11^ο με 12^ο αιώνα και ανήκει στην Ελλαδική Σχολή. Αρχιτεκτονικά, πρόκειται για ένα μνημείο ελεύθερο Σταυρό με τρούλλο. Η τοιχοποιία είναι επιμελημένη με λίθους ορθογώνιους με διακοσμητικά στοιχεία. Εσωτερικά του ναού τώρα, έχουν φανερωθεί λείψανα από τοιχογραφίες που ανήκουν σε διαφορετικά στρώματα και το τέμπλο του ναού είναι κτισμένο σε πυκνά τούβλα. Το μνημείο, τα τελευταία χρόνια έχει συντηρηθεί αρκετά καλά από την

Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων. Αξίζει να το επισκεφθεί κανείς και να προσκυνήσει τη χάρη της και ιδιαίτερα στις πανηγύρεις της (Μεγάλη Ορθόδοξη Εγκυκλοπαίδεια, 2015).

4.13 Παλαιοπαναγιά Μανολάδας. (GOOGLE IMAGE)

4.17 Μητροπολιτικός Ναός Αγίου Νικολάου

Η ίδρυση της πόλης του Πύργου ανάγεται περίπου την περίοδο της Α΄ Τουρκοκρατίας, ενώ ως μαρτυρία για πρώτη φορά σχετικά με τα εκκλησιαστικά πράγματα της πόλης θεωρείται η απογραφή Γκριμάνι κατά την περίοδο της Β΄ Βενετοκρατίας. Συμφωνά λοιπόν με αυτή την απογραφή, αποδεικνύεται ότι στα τέλη του 17^{ου} αιώνα ο Άγιος Νικόλαος ήταν ο ένας, από τους τρεις ναούς που διέθετε τότε ο Πύργος, που αποτελούσε τον κεντρικό ναό της πόλης. Όμως, τα έτη 1885 και 1886 αποδείχθηκαν καταστροφικά και για τον ναό λόγω των σεισμών που έγιναν τότε αλλά τον Οκτώβριο του 1897 θεμελιώθηκε πάλι ο ναός με τα εγκαίνια να έγιναν τον Νοέμβριο του 1906 από τον πρώτο Επίσκοπο Ηλείας Δαμασκηνό Σπηλιωτόπουλο. Τα δυσάρεστα δεν τελειώνουν εδώ, το έτος 1970 η εικόνα του Αγίου Νικολάου καταστράφηκε από πυρκαγιά και ο ναός καταπονήθηκε για μία ακόμη φορά από σεισμούς που έπληξαν πάλι την περιοχή. Συγκεκριμένα, οι σεισμοί έγιναν το έτος 1996 και 2008 με σοβαρές συνέπειες στον φέροντα οργανισμό, ιδιαίτερα το 2008. Τα ευχάριστα νέα άρχισαν να κάνουν την εμφάνισή τους το 2012-2013 όταν με ενέργειες του Υπουργείου Πολιτισμού, ο ναός ανακηρύχθηκε ως μνημείο πολιτιστικής κληρονομιάς. Ο ναός, έπειτα από την αποκατάσταση των ζημιών, άνοιξε πάλι τις πύλες του τον Δεκέμβριο του 2017 υπό τον Σεβασμιότατο Μητροπολίτη Ηλείας κ. Γερμανό, τους συνεπικουρούμενους, τους Ιεροκήρυκες και τους εφημερίους. Ο Μητροπολιτικός Ναός του Πύργου, αποτελεί χαρακτηριστικό δείγμα αρχιτεκτονικής τον τελευταίο αιώνα. Σύμφωνα με το περιοδικό της Ι. Μητροπόλεως Ηλείας «Άμπελος», 2018, ο ναός έχει ρυθμό τρίκλιτη Βασιλική με αρκετά νέα και κλασικά στοιχεία. Είναι δομημένος με φέρουσα λιθοδομή και πλινθοδομή. Εξωτερικά του ναού, δεσπόζει σε μεγάλο ύψος κεντρικά το κλίτος με τη δίρριχτη ξύλινη στέγη, στα πλάγια μονόριχτες ξύλινες στέγες, δυτικά βρίσκεται ο επιβλητικός πρόναος και η ανατολική πλευρά διαμορφώνεται από τρεις ημικυλινδρικές προεξοχές. Στο εσωτερικό κυριαρχεί το μάρμαρο σχεδόν παντού, η οροφή στα πλάγια κλίτη αποτελείται από εφτα σταυροθόλια. Ο ναός δεν είναι αγιογραφημένος αλλά επικρατεί χρωματισμός με αποχρώσεις του γκρι, σιέλ και λευκό. Τέλος, τα πολλά παράθυρα

παρέχουν πλούσιο φυσικό φωτισμό. Ο ναός πανηγυρίζει στις 6 Δεκεμβρίου. Αποτελεί, σήμα κατατεθέν για την πόλη τόσο γιατί βρίσκεται στο κέντρο του Πύργου όσο και γιατί εξ αρχής είναι συνυφασμένος με την ζωή και την ιστορία των κατοίκων.

4.14 Ιερός Ναός Αγίου Νικολάου. (GOOGLE IMAGE)

4.18 I. Μονή Σκαφιδιάς

4.15 Εξωτερική όψη της μονής. (GOOGLE IMAGE)

Η Μονή Σκαφιδιάς βρίσκεται κοντά στο ομώνυμο χωριό της Ηλείας σε μια αρμονική τοποθεσία και κοντά στην παραλία. Πρόκειται για ένα συγκρότημα μεγάλων εκτάσεων που ξεκίνησε ως ανδρική μονή και στην πορεία μετατράπηκε σε γυναικεία κοινοβιακή ενοριακή μονή, αφιερωμένη στην Κοίμηση της Θεοτόκου, που περιβάλλεται από το Ποντικόκαστρο, την αρχαία Φειά και λίγο πιο μακριά το ιστορικό Κατάκολο. Γιορτάζει τον Δεκαπενταύγουστο, αλλά ήταν τρισυπόστατη: συνεόρταζε του Αγίου Χαραλάμπους και των Ταξιαρχών. Ωστόσο, η παράδοση θέλει να αιτιολογήσει την ονομασία της Μονής είτε στην αρχαία Φειά, είτε στο σχήμα του χώρου που μοιάζει με σκαφίδι, είτε στους κατασκευαστές ξύλινων σκαφιδιών από παλαιό, πυκνό δάσος της Μονής, ενώ άλλη παράδοση αποδίδει την ονομασία στην ίδρυση της Μονής σε παλιούς δίσεκτους χρόνους η «Κυρία η Σκαφιδιώτισσα», όπως

ονομάστηκε ίσως η βασική πρώτη εικόνα της Μονής, που χάθηκε μάλλον, και βρέθηκε να αρμενίζει επάνω στα κύματα κοντά στην παραλία του χωριού τοποθετημένη μέσα σε σκαφίδι. Τότε κάποιος θεοσεβούμενος άνθρωπος την περισυνέλεξε και έκτισε μικρό ναΐσκο, ο οποίος αργότερα έγινε τρίκλιτο και κατόπιν πήρε τη σημερινή μορφή του. Το βέβαιο είναι ότι το Καθολικό της Μονής κτίστηκε ασφαλώς στον Ζ' και μάλιστα προχωρημένο αιώνα. Πρέπει να αναφερθεί πως πολλοί περιηγητές μας δίνουν αρκετές και σημαντικές πληροφορίες για τη Μονή, όπως λόγου χάρη, ο Buchon, ο Rouqueville και ο Chandler που κάνουν λόγο για τη ζωή και την περιουσία των μοναχών, τον πύργο και τα χειρόγραφα της Μονής. Συγκεκριμένα ο Γάλλος περιηγητής που επισκέφθηκε την Μονή κατά τον 18^ο αιώνα αναφέρει ότι το όνομά της το πήρε από το γεγονός ότι είναι χτισμένη δίπλα στο ομώνυμο χωριό του οποίου οι κάτοικοι παλαιότερα ασκούσαν το επάγγελμα των κατασκευαστών ξύλινων σκαφών, που ονομαζόταν «σκαφίδια». Η Μονή είναι η παλαιότερη της Ηλείας, καθώς χτίστηκε κατά τον 10^ο αιώνα. Με αρκετά μεγάλη και σημαντική ιστορία, η Μονή γνώρισε περιόδους ακμής αλλά και πολλές καταστροφές. Στα χρόνια της Α' Τουρκοκρατίας ερημώθηκε και οι μοναχοί της κατέφυγαν στη Ζάκυνθο, γι αυτό εξάλλου μετέπειτα μετατράπηκε σε γυναικεία Μονή, ενώ στην περίοδο της Ενετοκρατίας έγινε μετόχι της Μονής Στροφάδων της Ζακύνθου και ανακαινίσθηκε. Στην περίοδο της Β' Τουρκοκρατίας και της ελληνικής επανάστασης, στην οποία συμμετείχε ενεργά, πυρπολήθηκε δύο φορές. Το 1886 ο σεισμός που έγινε ήταν καταστροφικός με αποτέλεσμα να καταρρεύσει σχεδόν όλη η Μονή. Τον επόμενο χρόνο, ο ρέκτης ηγούμενος της Μονής Ανδρόνικος Κ. Χρύσης από τη Σιλίβαινα των Καλαβρύτων επανοικοδομεί τη Μονή με προσφορές των χριστιανών, αλλά τελικά η μορφή του Καθολικού παραμορφώνεται ανεπανόρθωτα. Εντοιχισμένη ενεπίγραφη μαρμάρινη πλάκα στο Δ. μέρος τού Ναού μας πληροφορεί για την ανακαίνιση του 1887. Όμως, το 1943 με 1944 όλη αυτή η κοπιαστική προσπάθεια καταστράφηκε από γερμανικά και ιταλικά στρατεύματα. Χτίστηκε όμως πάλι μετά από κάποια χρόνια.

Το μοναστηριακό συγκρότημα έχει το συνηθισμένο τετράπλευρο σχήμα, αλλά σήμερα τόσο οι πλευρές του, όσο και όλα σχεδόν τα κτήρια έχουν υποστεί διαδοχικές παραμορφώσεις. Θυμίζει όμως από μακριά μεσαιωνικό φρούριο. Κυρίαρχη θέση έχει το μοναδικό τετράπλευρο διώροφο κτήριο στο κέντρο της δυτικής πλευράς, με τους τέσσερις κυλινδρικούς προμαχώνες στις γωνίες. Κτίστηκε ίσως στην περίοδο της Ενετοκρατίας, όπως δείχνει η δυτικότροπη αρχιτεκτονική του, και στέγαζε το ηγουμενείο και το θησαυροφυλάκιο της μονής, ενώ χρησίμευε ως καταφύγιο των μοναχών σε περίπτωση κινδύνου. Το καθολικό κτίστηκε τον 12ο αιώνα και αρχικά ήταν σταυροειδής τρουλαίος ναός, από τον οποίο διατηρούνται μόνο τμήματα της πλινθοπερίκλειστης τοιχοποιίας στην ανατολική πλευρά. Το 1887, μετά την καταστροφή του, μετατράπηκε σε μονόχωρη βασιλική με νάρθηκα και προστώο. Στον νάρθηκά του σώζονται τοιχογραφίες λαϊκής τεχνοτροπίας, που χρονολογούνται στο 1710. Σήμερα η Μονή έχει αρκετή τουριστική κίνηση, 7 μοναχές με ηγουμένη την Μακαρία Αναστασοπούλου, που λάμπει από καθαριότητα, ομορφιά και δημιουργικότητα. Διαθέτει δε Μουσείο με διάφορα κειμήλια: ιερά σκεύη, εικόνες, χειρόγραφα, έγγραφα, παλαιά έντυπα, όπλα του Αγώνα. Κάθε χρόνο προσελκύει πλήθος πιστών και προσκυνητών, που έρχονται για να δουν τα αξιόλογα και ιερά κειμήλια και να τιμήσουν την θαυματουργή εικόνα (<https://www.gtp.gr/LocInfo.asp?Infold=22&Code=EGRGILf&PrimeCode=EGRGILf&Level=5&PrimeLevel=5&lng=1>).

4.19 I. Ναός Παμμεγίστων Ταξιαρχών-Άγιος Ανδρέας

4.16 Ο ιερός ναός Παμμεγίστων Ταξιαρχών. (GOOGLE IMAGE)

Ο ναός Παμμεγίστων Ταξιαρχών βρίσκεται στην κοινότητα Ταξιαρχές αποτελώντας έναν από τους παραδοσιακούς οικισμούς της Ηλείας. Πρόκειται για ένα μοναδικό, περίφημο έργο με ιστορία σχεδόν έξι αιώνων και αποτέλεσε μάρτυρας στη περίοδο της ιστορίας του νομού. Αρχιτεκτονικά, ανήκει στον τύπο του τρουλαίου σαυροειδούς εγγεγραμμένου με τρεις πλευρές αψίδα και ανατολικά είναι πετρόκτιστος. Χρονολογείται από το 1.400 π.Χ. περίπου και επίσης, αναφέρεται στην καταγραφή της εκκλησιαστικής περιουσίας από τους Ενετούς 1697-1700. Ο Βον κάνει μνεία του ναού και τον τοποθετεί στα τέλη του 13ου με αρχές του 14ου αιώνα. Δεν έχει υποστεί αρκετές παρεμβάσεις γι αυτό δεν έχει αλλοιωθεί όλο το αριστούργημα αυτό και διατηρείται σε σχετικά καλή κατάσταση. Αξίζει να σημειωθεί ότι, η 6^η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων πήρε πρωτοβουλία να μελετήσει το ναό με σκοπό να τον ανακηρύξει διατηρητέο Αρχαιολογικό Μουσείο. Αντίθετα, ο Άγιος Ανδρέας που βρίσκεται λίγα μέτρα δίπλα στον ναό είναι ένα ταπεινό εκκλησάκι χτισμένο πάνω σε μια πηγή, που εξακολουθεί να βγάζει νερό. Ο ναός μονόχωρος με ζεύγη αφιδωμάτων στους πλάγιου τείχους καλυπτόταν κάποτε με καμάρα. Από τις παρεμβάσεις που έγιναν έχουν προκύψει εμφανής αλλοιώσεις ως προς τα αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά του αλλά όμως, παραμένει γερό και όρθιο στη θέση του (Αλεξοπούλου, 2000).

4.20 Κοίμηση της Θεοτόκου Παύλιτσας

Στο νεκροταφείο του οικισμού της Παύλιτσας, της σημερινής Άνω Φιγάλειας, που είναι κτισμένη επάνω στα ερείπια της αρχαίας Φιγάλειας, βρίσκεται ο μικρός βυζαντινός σταυρεπίστεγος ναός της Κοίμησης της Θεοτόκου, ο οποίος συνδυάζει φανταστικά την αρχαία Ελληνική τέχνη με την Βυζαντινή. Οικοδομήθηκε πιθανότατα την εποχή του Δεσποτάτου του Μυστρά ή την περίοδο της Φραγκοκρατίας στην Πελοπόννησο, σε θέση όπου υπήρχε αρχαίο μνημείο, μάλλον το ιερό της Αρτέμιδος Σωτείρας που είναι γνωστό από αρχαίες πηγές. Ο ναός της Παναγίας αναφέρεται σε κείμενα περιηγητών, καθώς και στην καταγραφή της εκκλησιαστικής περιουσίας από τους Ενετούς, την περίοδο 1697-1700. Η τοιχοδομία έγινε με ασβέστη και κεραμίδι, ενώ χρησιμοποιήθηκαν για στερέωση οι κολώνες της Κρήνης της Φιγαλείας, μια από τις πιο όμορφες αρχιτεκτονικά βρύσες της αρχαιότητας. Αρχιτεκτονικά ανήκει στον τύπου του μονόχωρου σταυρεπίστεγου ναού, με ημικυκλική κόγχη στο ιερό. Έχει

υποστεί αρκετές παρεμβάσεις κατά τη διάρκεια των αιώνων, που φαίνεται ότι έχουν περιορίσει και το αρχικό ύψος του. Η τοιχοποιία του ακολουθεί το γνωστό στους βυζαντινούς χρόνους πλινθοπερίκλειστο σύστημα, αλλά χωρίς ιδιαίτερη επιμέλεια και στην κατασκευή της έχει γίνει χρήση αρχαίου οικοδομικού υλικού. Χαρακτηριστικοί είναι οι έξι κίονες που έχουν εντοιχισθεί όρθιοι, κατά μήκος της βόρειας πλευράς του, ενώ ένας διακρίνεται και στη νότια πλευρά. Η μόνη πηγή φωτισμού αποτελεί ένα μικρό παράθυρο εσωτερικά του ναού στην αψίδα του. Στο εσωτερικό του ναού σώζονται τοιχογραφίες υψηλής ποιότητας, που χρονικά τοποθετούνται πιθανώς στα τέλη του 17ου αιώνα. Ανάμεσα στις μορφές και στις παραστάσεις του εικονογραφικού προγράμματος διακρίνονται στρατιωτικοί άγιοι, η Ανάσταση του Χριστού και η Πεντηκοστή, η Κοίμηση της Θεοτόκου, η μορφή της Παναγίας Πλατυτέρας, και η μεγάλων διαστάσεων παράσταση της Δευτέρας Παρουσίας, που σχετίζεται και με τον κοιμητηριακό χαρακτήρα του ναού. Εξωτερικά του ναού και γύρω από αυτόν έχουν εντοπισθεί λείψανα και άλλων βυζαντινών κτισμάτων, καθώς και αρχιτεκτονικά μέλη της παλαιοχριστιανικής εποχής, ενώ κάτω από το δάπεδό του έχουν αποκαλυφθεί θεμέλια αρχαίου κτίσματος. Τέλος, ο ναός εορτάζει στις 15 Αυγούστου.

4.17 Εσωτερική όψη του ναού Παύλιτσας. (GOOGLE IMAGE)

4.21 I. Μονή Ασκητή

Η Μονή Ασκητή βρίσκεται μέσα σε παρακλάδι του φαραγγιού Γουμέρου - Φολόης στην Ηλεία. Θεωρείται από το 2001 Μνημείο Φυσικής ομορφιάς από την UNESCO. Δεν έχει γίνει γνωστό πότε χτίστηκε ο ναός. Πρόκειται για εγκαταλειμμένο ασκητήριο, πιθανότατα βυζαντινής προέλευσης, αφιερωμένο στην Κατάθεση της Τιμίας Ζώνης της Θεοτόκου. Είναι πέτρινο, ασκεπές και ασβεστωμένο ναΐδριο, όπου η οροφή του θεωρείται η φυσική σχισμή που χωρίζει στα δύο το βράχο. Στην πίσω έξοδο του βράχου υπάρχουν υπολείμματα παλαιότερου κτίσματος που ίσως αυτό να ήταν το αρχικό κτίριο του μοναστηριού. Δεν υπάρχει πλέον μοναστική ζωή εκεί εδώ και πολλά χρόνια, σε αντίθεση με το παρελθόν, έχει εγκαταλειφθεί πλήρως αν και κάθε 30 και 31 Αυγούστου Γιορτάζει. Μια παράδοση λέει ότι αρκετά χρόνια πριν, ζούσε εκεί ένας ασκητής που τρεφόταν μόνο με γάλα κατσίκας, φρούτα άγριων δέντρων και καρπούς. Μια νύχτα ένας κυνηγός πυροβόλησε τον ασκητή μπερδεύοντάς τον με θήραμα, καθώς ο ασκητής σερνόταν στα χωράφια αναζητώντας τροφή. Ο κυνηγός μέχρι το πρωί έψαχνε το θήραμα του ακολουθώντας το αίμα στο

έδαφος μέχρι που ξαφνικά τον οδήγησε στο πτώμα του ασκητή όπου ξεψύχησε μέσα στον βράχο.

4.18 Η Μονή Ασκητή στο Γούμερο. (GOOGLE IMAGE)

4.22 I. Ναός Αγίας Τριάδας Δίβρης

Ο ναός αυτός βρίσκεται στο κοιμητήριο της Δίβρης στο συνοικισμό Γκρουστάδες.

Στην ύστερη βυζαντινή περίοδο φαίνεται να χρονολογείται ο ναός, ο οποίος ανήκει σε μια ιδιότυπη παραλλαγή του απλού τετράστυλου σταυροειδούς εγγεγραμμένου με τρούλο ναό. Εξωτερικά φαντάζει ασήμαντος, εσωτερικά όμως συγκεντρώνει όλα τα χαρακτηριστικά του Βυζαντινού ρυθμού. Οι ειδικοί συμπεραίνουν ότι οικοδομήθηκε προς το τέλος του 12^{ου} αιώνα και προς τις αρχές του 13^{ου} αιώνα. Παρόλα αυτά, έχουν διαπιστωθεί έρευνες που αναφέρουν

4.19 Ο ναός Αγίας Τριάδας. (GOOGLE IMAGE)

ότι έχει φτιαχτεί τον 6^ο αιώνα. Ο ναός έχει τοιχογραφικό διάκοσμο και αποτελείται από δύο στρώματα τοιχογραφιών. Το παλαιότερο είναι 14^{ου} αιώνα και το νεότερο είναι μεταβυζαντινό. Το τέμπλο του ναού διαθέτει μεταβυζαντινές τοιχογραφίες και κτιστή Αγία Τράπεζα (<http://www.olympiaholiday.gr/ilia/tourism/articles/article.jsp?context=1504&categoryid=12839&articleid=8977>).

4.23 Η Παναγιά της Σμέρνας

Το μοναστήρι στο χωριό Σμέρνα βρίσκεται κάτω από την ασβεστολιθική με σχήμα πυραμίδας του όρους Λαπίθας με υψόμετρο 773 μέτρα. Χαρακτηρίζεται ως ένας από

τους σπουδαιότερους θησαυρούς του συμπλέγματος φύσης και ανθρώπινης παρέμβασης με απέραντη θέα προς το Ιόνιο Πέλαγος για αυτό και αναφέρεται ως το «Μπαλκόνι του Δήμου Ζαχάρως». Πιθανές εκδοχές που πήρε την ονομασία της:

1. από το ψάρι Σμέρνα που βρέθηκε πριν χιλιάδες χρόνια στον σημερινό κάμπο από αμπέλια που υπάρχει σήμερα που τότε ήταν λίμνη.
2. Από έναν τσοπάνη που είχε έρθει από την Σμύρνη και λεγόταν Σμύρνης κι εγκαταστάθηκε εκεί στην εποχή της τουρκοκρατίας.

Κανένα όμως από τα δύο δεν είναι σίγουρο. Με το πέρασμα των χρόνων έγινε μετεξέλιξη του ονόματος. Ωστόσο, η ιστορία αναφέρει ότι από εκεί ο Ιμπραήμ το 1825 είδε τους καπνούς από τον ηττημένο καιόμενο στόλο του στην ναυμαχία του Ναυαρίνου και τα όνειρα του για την ηγεμονία του Μοριά να εξανemίζονται. Ακόμη, λέγεται πως η εικόνα της Παναγίας βρέθηκε στο σπήλαιο από κάποιον βοσκό, την περίοδο της Τουρκοκρατίας, κι έτσι το σπήλαιο μετατράπηκε στη συνέχεια σε ναό. Επιπρόσθετα, το εκκλησάκι αποτελεί εκτός από αναπόσπαστο τμήμα ενός άλλοτε κατοικημένου μοναστηριού, ένα σπηλαιοκλήσι στο σκοτεινό εσωτερικό του οποίου συμβαίνει να βρέχει. Η βροχή όμως, δεν είναι τίποτα άλλο παρά οι σταλαγματιές από την οροφή του σπηλαίου. Αξίζει λοιπόν, η προσκύνηση σε αυτό «το θαύμα της πίστης» (<https://www.news.gr/travel/taxidia/article/1017821/i-panagia-tis-smernas-sfinomeni-sta-vrachia-me-thea-olokliri-tin-ilia.html>).

4.20 Η Παναγιά της Σμέρνας από εξωτερικής πλευράς. (GOOGLE IMAGE)

4.24 I. Ναός του Αγίου Βλασίου

4.21 Ο Άγιος Βλάσης. (GOOGLE IMAGE)

Το μοναστήρι του Αγίου Βλάση βρίσκεται στα όρια του δημοτικού διαμερίσματος Δάφνης του Δήμου Αμαλιάδας. Το μεταβυζαντινό αυτό μοναστήρι χρονολογείται μεταξύ του 15ου και του 16ου αιώνα, καθώς δεν υπάρχουν ακριβή στοιχεία για το πότε χτίστηκε. Αρχικά, το μοναστήρι ήταν υπό την ιδιοκτησία του Αγίου Όρους και, συγκεκριμένα, της Μονής Δοχειαρίου και, μέχρι τη δεκαετία του 1950, υπήρχε και καλόγερος. Όμως, το 1960 η περιοχή αγοράστηκε από τον Αγροτικό Σύλλογο και ολόκληρη η περιοχή μαζί με το μοναστήρι μοιράστηκε στα μέλη του Συλλόγου. Με την πάροδο του χρόνου έγιναν πολλές καταστροφές και οι περίοικοι χρειάστηκε να επέμβουν οι ίδιοι για να σταθεί όρθιο το μοναστήρι, καθώς είναι άμεσα συνδεδεμένο με την ιστορία του τόπου. Όσοι έχουν ασχοληθεί με περισσότερη προσοχή σχετικά με την ιστορία του μοναστηριού λένε ότι η αρχική του μορφή δεν ήταν ίδια συγκριτικά με αυτή που παρουσιάζεται σήμερα, αλλά οι παρεμβάσεις που έγιναν ήταν αναγκαίες για να μπορέσει να σωθεί αυτός ο ιερός χώρος που για πολλούς είναι θαυματουργός. Από τις παρεμβάσεις, που έγιναν παλαιότερα, καταστράφηκαν αρκετές τοιχογραφίες, που βρίσκονταν στη βόρεια πλευρά του, ωστόσο διασώζονται ακόμη και σήμερα αρκετές τοιχογραφίες στο ιερό του ναού. Προσπάθεια διατήρησης του μνημείου γίνεται και από Εταιρεία Φίλων Αρχαιοτήτων Δάφνης, ώστε να σωθούν και να αποκατασταθούν οι τοιχογραφίες, καθώς και επαφές με τις αρμόδιες αρχές για να γίνουν οι απαραίτητες επεμβάσεις στο δρόμο, ώστε να είναι δυνατή η πρόσβαση. Η Εταιρεία κατάφερε να φέρει στην επιφάνεια και την παλιά πηγή που υπάρχει δίπλα στον Άγιο Βλάση. Το μνημείο βρίσκεται στην ίδια ευθεία με το Μυκηναϊκό νεκροταφείο της Δάφνης και, με την αποκατάσταση του παλαιού μονοπατιού, η απόσταση θα είναι μικρότερη του ενός χιλιομέτρου. Η γιορτή του Αγίου είναι στις 11 Φεβρουαρίου.

4.25 Ιερά Μονή Πορετσού

Η Ιερά Μονή Πορετσού είναι Ανδρώα Μονή που ανήκει στην Ιερά Μητρόπολη Ηλείας και είναι αφιερωμένη στην Κοίμηση της Θεοτόκου. Βρίσκεται κοντά στο χωριό Αγράμπελα των Καλαβρύτων και είναι χτισμένη στους πρόποδες του Ερύμανθου σε υψόμετρο 794 μέτρων. Η ίδρυση της χάνεται στα βάθη του χρόνου. Το Καθολικό της Μονής είναι εσωτερικά όλο αγιογραφημένο από τους Ναυπλιώτες αγιογράφους Αδελφούς Μόσχου το 1611, τη συνδρομή του άρχοντος κυρ.Κοκλώνη. Λέγεται ότι ο ανωτέρω ήταν Μωαμεθανός και πως όταν ήταν μικρό παιδί προστατεύθηκε η ζωή του από χριστιανική οικογένεια του Πορετσού. Όταν μεγάλωσε έγινε αγάς της Τριπόλεως και τότε έκανε τις δωρεές του προς την Μονή, αλλά και προς τον Ιερό Ναό του Αγίου Δημητρίου του χωριού Πορετσού, ο οποίος επίσης έχει σωθεί και διαθέτει αγιογραφίες των ως άνω αγιογράφων. Δυστυχώς οι αλλεπάλληλοι τελευταίοι σεισμοί δημιούργησαν κι εδώ μεγάλα ρήγματα εις τον Ναό της Μονής, τόσα ώστε να υπάρχει κίνδυνος καταρρεύσεως του. Για αυτό και ξεκίνησαν εργασίες προς την αποκατάσταση του ναού, οι οποίες και έχουν σχεδόν ολοκληρωθεί. Η Ιερά Μονή Πορετσού δεν έχει δική της Αδελφότητα, αλλά επιστατείται προς το παρόν από το Ηγουμενοσυμβούλιο της Άνω Μονής Δίβρης και τον Εφημέριο Αγραμπέλων (<https://www.imilias.gr/monastiria/antrikes-mones/187-iera-moni-poretsou.html>).

4.22 Η εξωτερική όψη της Μονής Πορετσού. (GOOGLE IMAGE)

Κεφάλαιο 5^ο : Έρευνα - Συμπεράσματα – Προτάσεις

ΕΙΔΙΚΟ ΜΕΡΟΣ: Έρευνα με ποιοτική μέθοδο.

Σκοπός της έρευνας.

Σκοπός της έρευνας ήταν η πραγματοποίηση συνέντευξης σχετικά με την ύπαρξη θρησκευτικού τουρισμού και των προσκυνημάτων στον νομό Ηλείας. Η συνέντευξη σχεδιάστηκε και απευθύνθηκε στον π. Δ. Π. Συγκεκριμένα, σκοπός ήταν να καταγραφεί και να αναλυθεί η άποψη του ερωτώμενου σχετικά με τα προσκυνήματα του νομού αλλά και με τον θρησκευτικό τουρισμό. Πιο συγκεκριμένα, ο ερωτώμενος κλίθηκε να δώσει απαντήσεις στα ερωτήματα όπως, πως φαντάζεται και πως είναι ο θρησκευτικός- προσκυνηματικός τουρισμός στην Ηλεία και ποια η εικόνα των ιερών μονών σήμερα. Ακόμη, θεωρήθηκε σκόπιμο να αναφερθούμε στον θρησκευτικό θησαυρό του νομού, στην περιγραφή αυτού και στην ενδυμασία των πιστών κατά την επίσκεψή τους στους χώρους προσκυνήματος. Τέλος, στόχος της έρευνας ήταν να γίνει αναφορά των θετικών-αρνητικών επιπτώσεων της ειδικής αυτής μορφής τουρισμού σε έναν τόπο με σημαντική ιστορία και κατά πόσο υπάρχει σεβασμός των μνημείων και θέληση προς ανάδειξη της θρησκευτικής πλευράς του νομού.

Μεθοδολογία έρευνας.

Για τις ανάγκες της παρούσας εργασίας χρησιμοποιήθηκε η ποιοτική μέθοδος. Και ως τεχνική συλλογής δεδομένων αξιοποιήθηκε η δομημένη συνέντευξη με ανοικτές ερωτήσεις (https://repository.kallipos.gr/bitstream/11419/5360/1/01_chapter_04.pdf).

Τι είναι όμως η συνέντευξη; Η συνέντευξη είναι μια διαδικασία που επιτρέπει στον ερευνητή να λάβει πληροφορίες και δεδομένα μέσα από την ανάλυση του λόγου επιλεγμένων αλλά χαρακτηριστικών περιπτώσεων. Είναι ένα ερευνητικό εργαλείο το οποίο χρησιμοποιείται ως μέσο συλλογής πληροφοριών, ελέγχου και ερμηνείας των ερευνητικών ερωτημάτων μιας έρευνας. Οι συνεντεύξεις επιτρέπουν την πρόσβαση στον τρόπο που βλέπουν οι άλλοι τα πράγματα, στις σκέψεις τους, στις στάσεις και τις απόψεις που κρύβονται πίσω από τη συμπεριφορά τους. Μια συνέντευξη μπορεί, ωστόσο, να είναι και το μέσο για τη βαθύτερη εξέταση των κινήτρων των ερωτώμενων για τους λόγους, που απάντησαν με τον συγκεκριμένο τρόπο (Κεδράκα, 2008).

Συγκεκριμένα, αφού δημιουργήθηκε το προσχέδιο των ερωτήσεων, ακολούθησε η αναζήτηση ατόμων ή ατόμου που θα μπορούσε να παρέχει τη συνέντευξη που χρειαζόταν. Στη συνέχεια, έγινε μια προσέγγιση ατόμου στον οποίο η ερευνήτρια θέλησε να αποσπάσει την συνέντευξη. Έπειτα, αφού διευκρινίστηκε το θέμα της συνέντευξης και το γεγονός ότι θα γίνει μαγνητοφώνηση και απομαγνητοφώνηση άρχισε να πραγματοποιείται η συνέντευξη με τη βοήθεια των προσχεδιασμένων ερωτήσεων. Κατά τη διάρκεια της συνέντευξης προέκυψαν κάποιες αλλαγές στις ερωτήσεις για αυτό και τροποποιήθηκε σε μικρό βαθμό ο αρχικός σχεδιασμός.

Είναι σημαντικό να αναφερθεί ο λόγος που επιλέχθηκε η ποιοτική μέθοδος. Ο λόγος λοιπόν, είναι γιατί μέσω της ποιοτικής έρευνας ο άνθρωπος έχει την δυνατότητα να αποδώσει μεγάλη σημασία και μεγάλο νόημα σε ένα γεγονός. Με άλλα λόγια, δεν

δίνεται έμφαση στο γεγονός μόνο, αλλά μετράει και ο τρόπος που το βλέπει και το αντιμετωπίζει ο κάθε άνθρωπος. Επιπλέον, με την ποιοτική μέθοδο ο ρόλος του ερευνητή είναι ενεργός και ο τύπος την συνέντευξης, που ήταν η ημιδομημένη, δίνει τη δυνατότητα οι ερωτήσεις να είναι μεν προσχεδιασμένες, αλλά παράλληλα υπάρχει η δυνατότητα για τροποποίηση, ανάλογα με την εξέλιξη της συνέντευξης.

ΑΠΟΜΑΓΝΗΤΟΦΩΝΗΣΗ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ

Ε: Αρχικά, θα ήθελα να σας ευχαριστήσω που δεχτήκατε να απαντήσετε σε ορισμένες ερωτήσεις σχετικά με τον θρησκευτικό τουρισμό και τα προσκυνήματα στην Ηλεία.

Σ: Παρακαλώ! Δέχθηκα με μεγάλη χαρά!

Ε: Ξεκινώντας, θα ήθελα να μου πείτε λίγα λόγια για εσάς, την ζωή σας ως πιστός άνθρωπος κοντά στον Θεό και τις εμπειρίες σας.

Σ: Εγώ είμαι από μικρό παιδί κοντά στην εκκλησία, παρόλο που η οικογένειά μου δεν είχε κάποιον ιδιαίτερο σύνδεσμο με την εκκλησία. Δεν ήταν ο πατέρας μου ιερέας, για παράδειγμα, ή δεν καταγόμαστε από κάποια ιερατική οικογένεια. Μεγάλωσα σε ένα χωριό τρία χιλιόμετρα από την Αμαλιάδα, στον Καρδαμά, ήμουν συνεχώς από μικρό παιδί στην εκκλησία, βοηθούσα στο ιερό, έψελνα, αργότερα σπούδασα θεολογία και κάποια στιγμή στα τριάντα μου έγινα κληρικός. Από τότε υπηρετώ στην Μητρόπολη Ηλείας πρώτα σαν ιεροκήρυκας, όλα τα χρόνια. Από ένα σημείο κι ύστερα σαν αρχιερατικός, όπως λέμε επίτροπος, εδώ στην πόλη της Αμαλιάδας, που είναι η δεύτερη μεγαλύτερη πόλη της Μητρόπολης Ηλείας. Τρία χρόνια όμως τώρα, υπηρετώ και στην Σύνοδο στην Αθήνα αλλά διατηρώ τις θέσεις μου κι εδώ γιατί θέλω να έχω σύνδεσμο με την Μητρόπολη όπου ανέκαθεν ανήκα.

Ε: Σαν ντόπιος του νομού και έμπειρος σχετικά με την θρησκεία, θα ήθελα να μου πείτε εάν υπάρχει μεγάλος θρησκευτικός θησαυρός εδώ, στην Ηλεία. Όπως βυζαντινά μνημεία.

Σ: Μέχρι τώρα, πολλοί νομίζανε πως η Ηλεία δεν έχει και τόσα πολλά θρησκευτικά μνημεία γιατί συνήθως ξέρουμε τα πιο φημισμένα, αυτά που είναι γνωστά πανελλαδικά. Αλλά εμείς σαφώς δεν έχουμε τέτοιους είδους μνημεία, όπως το Άγιον Όρος, ας πούμε. Όμως εάν ψάξουμε όλα τα μνημεία του νομού και δούμε τις χρονολογίες ίδρυσής τους, θα διαπιστώσουμε ότι η Ηλεία όντως έχει μεγάλο θρησκευτικό θησαυρό γιατί έχουμε και μοναστήρια και διάφορα χριστιανικά μνημεία από όλες τις περιόδους, από τους πρώτους αιώνες του χριστιανισμού έως σήμερα. Αυτό αποδεικνύει ότι η Ηλεία, ανέκαθεν είχε χριστιανισμό. Βέβαια υπάρχει μια άποψη ότι, ίσως ο χριστιανισμός να ήρθε εδώ τα πρώτα Αποστολικά χρόνια, έχουμε μια προφορική παράδοση που λέει ότι ο Απόστολος Ανδρέας επιβίβαστηκε σε μια παραλία στο Κατάκολο, στον Άγιο Ανδρέα και μετά πήγε στην Πάτρα για να μαρτυρήσει. Βέβαια, αυτές οι παραδόσεις είναι δύσκολο να εξακριβωθούν όταν δεν είναι γραπτές, έτσι; Όμως είναι ενδεικτικό στοιχείο ότι ίσως ο χριστιανισμός έχει παλαιότητα. Και αυτό να μην ισχύει, οι αρχαιολόγοι μας εδώ, από ότι μας λένε, φαίνεται να έχει εισχωρήσει τον 3^ο και 4^ο αιώνα, 4^ο με 5^ο σταθεροποιείται και έκτοτε δεν σταματάει ποτέ. Επομένως, και πολλά είναι τα μνημεία και σπουδαία αλλά και πολύτιμα, θα έλεγα.

Ε: Θα ήθελα να μου πείτε, τα μοναστήρια και οι εκκλησίες, τι αντιπροσωπεύουν;

Σ: Κοίταξε να δεις, οι εκκλησίες ή καλύτερα να το πούμε, οι ενορίες γιατί κανονικά έχουμε τις ενορίες και κάθε ενορία έχει έναν ναό με τον ιερέα της, είναι τα κύτταρα της εκκλησίας και επομένως είναι τα μέρη που μας ενώνουν με τον Θεό και μας οδηγούν στην σωτηρία. Κάτι αντίστοιχο κάνουν και τα μοναστήρια, μόνο που τα μοναστήρια όποιος αφιερώνεται σε αυτά, τη ζωή του εξ ολοκλήρου την αφιερώνει εκεί, κοντά στον Θεό. Όλοι οι άνθρωποι είναι ευλογημένοι από τον Θεό και με τον έγγαμο και με τον μοναχικό βίο οδηγούνται οι πιστοί στην σωτηρία. Βέβαια, όπως είναι φυσικό ο λαϊκός ασχολείται με την οικογένειά του, τη δουλειά του αλλά και ο μοναχός ασχολείται με τις δικές του ευθύνες στο μοναστήρι. Επομένως, ο λαϊκός δεν μπορεί να προσεύχεται εξ ολοκλήρου όλη την ημέρα, ενώ ο μοναχός που θα αφιερωθεί στον Θεό εξ ολοκλήρου, κάθε μέρα προσεύχεται.

Ε: Παρατηρούμε ότι τα μοναστήρια χτίζονται σε ψηλά μέρη και ορισμένοι τόποι δίνουν τα ονόματά τους σε αυτά, ισχύει;

Σ: Δε, θα έλεγα ότι ισχύει απόλυτα αυτό γιατί έχουμε και μοναστήρια που είναι παραθαλάσσια. Ας πούμε, έχουμε εδώ εμείς τη μονή της Σκαφιδιάς, έξω από το Πύργο προς τη θάλασσα, έχουμε τη μονή της Ελεούσας που δεν απέχει και πολύ από τη θάλασσα. Επίσης, έχουμε μοναστήρια που βρίσκονται μέσα στις πόλεις. Οπότε δεν είναι απόλυτο. Καμιά φορά τα εξωκλήσια τα βρίσκουμε στο βουνό, βέβαια μερικά μοναστήρια είναι στα βουνά για να είναι απομονωμένα έτσι ώστε να μην τους ενοχλούν οι άνθρωποι τους κτήτορες, να μην τους αποσπούν από το έργο τους. Ωστόσο, οι μοναχοί επέλεξαν μέρη για να έχουν τα βασικά για να ζουν, όπως νερό, αυτός ήταν ο βασικός παράγοντας. Αλλά πρέπει να λάβουμε και κάτι άλλο υπόψη μας. Στα χρόνια της τουρκοκρατίας, εδώ στην Ηλεία ζωή υπήρχε στα βουνά, όχι τόσο στον κάμπο, δεν ήταν όπως είναι τώρα τα μέρη. Γι αυτό παρατηρούμε ότι άλλες περιόδους τα μοναστήρια ήταν ψηλά και άλλες περιόδους προς τα κάτω, προς τους κάμπους.

Ε: Υπάρχουν κάποια μοναστήρια που να ήταν κάτι άλλο παλαιότερα ή και το αντίθετο κάποιο παλιό κτίριο να είναι τώρα μοναστήρι;

Σ: Ναι, αυτό συμβαίνει. Επειδή παλαιότερα τα μοναστήρια ή καλύτερα, κάθε μοναστήρι έχει και τα γνωστά μετόχια δηλαδή, είναι το κεντρικό μοναστήρι σε ένα σημείο, για παράδειγμα στο βουνό και να έχει μετόχι στον Πύργο, όπως έχουμε στον Πύργο το μετόχι του Αγίου Διονυσίου που ο ναός του βρίσκεται στη Ζάκυνθο. Αυτό είναι μια σπάνια περίπτωση αλλά συμβαίνει. Επίσης, έχουμε ένα αγιορείτικο μετόχι στην περιοχή της Πηνίας. Ένα μοναστήρι έχει πολλά μετόχια. Επειδή όμως εδώ, μέχρι σήμερα, δεν υπάρχουν αρκετοί μοναχοί σιγά-σιγά αυτά τα κονάκια, ας πούμε, που έμεναν οι μοναχοί με αποστολές παρήκμαζαν και πολλές φορές ερημώνονταν. Άρα, είτε έμεναν για πολλά χρόνια έρημα είτε άλλαζαν χρήση. Μία τέτοια περίπτωση, χωρίς να είμαι σίγουρος, έχω την εντύπωση ότι είναι η μονή Αγίου Αθανασίου Αμπελοκάμπου που βρίσκεται λίγο έξω από την Αμαλιάδα. Γι αυτό το μοναστήρι δεν είχαμε και πολλά στοιχεία και ξαφνικά πριν 4 με 5 χρόνια ανακαλύπτουν οι αρχαιολόγοι κάτι σπαράγματα τοιχογραφιών, καθώς κάναν εργασίες για να στυλώσουν τον ναό μετά τους σεισμούς, και βλέπουμε ότι το μοναστήρι τελικά είναι παλαιότερο και όχι όπως λέγαμε στα χρόνια της τουρκοκρατίας. Όταν έχουμε μια τοιχογραφία και μας πάει στον 17^ο αιώνα εκεί υποψιαζόμαστε πιθανότατα να ήταν ένας ναός που να εξελίχθηκε μετέπειτα σε

μοναστήρι. Πάλι δεν μπορούμε να είμαστε απόλυτα βέβαιοι. Έχοντας όμως μια επιγραφή των μοναστηριών της περιοχής από το 1700, το μοναστήρι αυτό δεν είναι γραμμένο και βρίσκουμε τοιχογραφίες που είναι παλαιότερες του 1700, άρα πως γίνεται αυτό; Οπότε πιθανότατα να εξελίχθηκε αργότερα σε μοναστήρι. Κάτι που πρέπει να ξέρεις και πολλοί άνθρωποι το αγνοούν, μετά την τουρκοκρατία, μετά την απελευθέρωση, στην Ελλάδα ήρθε η βασιλεία του Όθωνος, ο οποίος ήταν βαυαρός ήρθε εδώ, αυτός καθολικός αλλά και με προτεστάντες συνεργάτες και έκλεισαν τα περισσότερα μοναστήρια της Ελλάδας και πήραν τη περιουσία με τη δικαιολογία ότι ήταν μικρά μοναστήρια, δεν έμεινε τίποτα. Όλα αυτά είναι καταγεγραμμένα και οι συνέπειες μεγάλες. Εκεί τα περισσότερα μοναστήρια ερήμωσαν οπότε καταλαβαίνεις τι γίνεται, άλλοι καταπάτησαν τις περιουσίες, τα κτίρια πέσανε. Άρα, βρίσκουμε μια εκκλησία που μπορεί να είναι κατάλοιπο μοναστηριού και να μην το ξέρουμε. Εν κατακλείδι, έχουμε κάποια μοναστήρια που τώρα είναι κέντρα κοινωνικής προσφοράς. Για παράδειγμα, η Παναγία της Βλαχέρνας, μια εκκλησία του 13^{ου} αιώνα, το οποίο λειτουργούσε ως μοναστήρι μέχρι τη δεκαετία του ογδόντα και εκεί κτίστηκε γηροκομείο της Μητρόπολης, επομένως τώρα δεν είναι μοναστήρι.

Ε: Μπορείτε να μας πείτε ποια και πόσα είναι τα μοναστήρια της Ηλείας;

Σ: Θα σου κάνω μία απαρίθμηση και θα στα πω με χρονολογική σειρά προς δική σου διευκόλυνση. Βέβαια, θα σου επισημάνω πρώτα δύο μνημεία που δεν είναι μεν μοναστήρια αλλά είναι σημαντικά θρησκευτικά μνημεία της Ηλείας. Τα δύο αυτά μνημεία, οι Παλαιοχριστιανικές Βασιλικές δηλαδή του 5^{ου} αιώνα, είναι μέσα στους χώρους της Αρχαίας Ολυμπίας και της Αρχαίας Ήλιδας και είναι τα παλαιότερα μνημεία, ως ερείπια, της Ηλείας. Μάλιστα, στην Ήλιδα δεν υπάρχει πρόσβαση αλλά στην Αρχαία Ολυμπία φαίνεται καθαρά πως ήταν, με την αρχαία διαίρεσή της. Ένα άλλο μνημείο σημαντικό είναι η Επισκοπή της Ωλενας. Η Ωλενα είναι ένα χωριό στο μέσον της Ηλείας περίπου, η οποία τα βυζαντινά χρόνια ήταν έδρα Επισκοπής της Ηλείας από τον 8^ο αιώνα μέχρι το 1821 και πάνω στην κορυφή του λόφου έχουν ανακαλύψει οι αρχαιολόγοι τα ερείπια μιας παλαιάς εκκλησίας Βασιλικής πιθανότατα τα ερείπια να είναι του 10^{ου} αιώνα. Βέβαια, πάνω σε αυτά τα ερείπια είναι τώρα χτισμένο ένα εκκλησάκι που λειτουργεί αλλά δεν υπάρχει οργανωμένος αρχαιολογικός χώρος εκεί. Τώρα, πάμε στα μνημεία-μοναστήρια. Θα αρχίσουμε με την Παναγία τη Φραγκαβίλλα στην Αμαλιάδα του 11^{ου} αιώνα, βυζαντινή εκκλησία, επισκέψιμη και λειτουργεί σαν εκκλησία. Σημαντικό μνημείο. Δίπλα είναι και το Φοιτητικό Οικοτροφείο. Μετά πάμε στη Παναγία τη Σκαφιδιά, είμαστε βυζαντινή εποχή να σημειώσω, είναι στα τέλη του 12^{ου} αιώνα και λειτουργεί συνεχώς σαν μοναστήρι. Μάλιστα είναι ένα από τα σπουδαιότερα και ιστορικά μοναστήρια της Πελοποννήσου. Πηγαίνοντας προς τον 13^ο αιώνα είμαστε στην Παναγία τη Καθολική της Γαστούνης, είναι κατά μία έννοια βυζαντινής περιόδου αλλά εδώ τώρα είναι περίοδος της Φραγκοκρατίας, έτσι; Πιθανότατα κι αυτή να ήταν Καθολικό μοναστήρι αλλά σήμερα δεν λειτουργεί σαν μοναστήρι, είναι Βυζαντινή εκκλησία. Η Παναγία η Βλαχέρνα της Κυλλήνης είναι εκείνης της περιόδου, λίγο πριν, λίγο μετά την αρχή της Φραγκοκρατίας. Λειτουργούσε ως μοναστήρι αλλά πλέον το όλο συγκρότημα είναι σαν ίδρυμα, δεν έχει πλέον μοναχούς. Προχωρώντας τώρα, την περίοδο Τουρκοκρατίας και Βενετοκρατίας έχουμε πολλά μοναστήρια και είναι μία περίοδος που πρέπει να βοήθησε τα μοναστήρια να εδραιωθούν. Έχουμε λοιπόν, τη μονή Αγίου Νικολάου Φραγκοπηδήματος που ιδρύθηκε περίπου το 1600, έχουμε την Κρεμαστή. Για την Κρεμαστή έχουμε μία μαρτυρία ότι υπήρχε το 1601 αλλά σαν μοναστήρι πρέπει να εδραιώθηκε και να αναπτύχθηκε στα χρόνια της Βενετοκρατίας. Από την ίδια περίοδο είναι και η Μονή Αγίου Αθανασίου Αμπελοκάμπου που

βρίσκεται ακόμα σε λειτουργία, μετά κάποια μικρότερα μοναστήρια είναι η Μονή της Ελεούσας ή Λυγιάς του Βαρθολομιού, η Μονή της Βουλιαγμένης στην Πηνία. Σημαντικά μοναστήρια βρίσκουμε στα βουνά. Η Μονή της Δίβρης του 1667 που έχει δύο μοναστήρια, την πάνω Μονή Δίβρης και την κάτω Μονή Δίβρης του 18^{ου} αιώνα και έχουμε και την Μονή Πορετσού, ωραίο μοναστήρι, κλειστό σήμερα και απομονωμένο, επίσης 17^{ου} αιώνα. Αυτά είναι πολύ ορεινά και λίγο δύσκολη η πρόσβαση για περιήγηση ή επίσκεψη. Ένα άλλο μοναστήρι είναι η μονή της Παναγίας δέκα χιλιόμετρα από την Αμαλιάδα και υπήρχε το 1700 άρα υπολογίζουμε ότι ιδρύθηκε την πρώτη Τουρκοκρατία. Αυτά είναι τα σπουδαιότερα και τα πιο παλιά μοναστήρια. Να συμπληρώσω ότι εδώ στην Αμαλιάδα έχουμε πολλά μοναστήρια-ησυχαστήρια, που λέμε. Είναι μοναστήρια απλά αλλάζει το νομικό καθεστώς. Είναι λοιπόν, η Μονή του Αγίου Δημητρίου, η Μονή του Προφήτη Ηλία, νεότερα αυτά ησυχαστήρια των αρχών 20^{ου} αιώνα περίπου και ένα άλλο, δέκα χιλιόμετρα έξω από την Αμαλιάδα, είναι η Μονή της Αναλήψεως Ζερού που ιδρύθηκε τη δεκαετία του 1930. Και στον Πύργο υπάρχει η Μονή του Αγίου Γεωργίου. Όλα αυτά είναι νεώτερα, όπως βλέπεις, μικρά μοναστήρια που λειτουργούν όμως ακόμα. Σημαντικά όμως στην Ηλεία δεν είναι μόνο τα μοναστήρια αλλά και οι εκκλησίες. Ο Άγιος Νικόλαος του Σπάτα, τα Σπάτα ανήκουν βέβαια στον νομό Αχαΐας αλλά είναι Μητρόπολη Ηλείας. Είναι ένα νεότερο προσκύνημα γύρω στο 1800 όπου, η εικόνα του Αγίου Νικολάου είναι θαυματουργή και συρρέουν κάθε χρόνο εκεί αρκετός λαός. Είναι το μεγαλύτερο προσκύνημα της Μητρόπολης. Επίσης, οι εκκλησίες έχουν κάποιες ιδιαιτερότητες. Όπως, ο Πύργος έχει εκκλησίες αριστουργήματα. Ο Μητροπολιτικός Ναός του Πύργου είναι μνημείο ιδιαίτερας σημασίας και δύσκολα θα βρεις τέτοιο ναό σε επαρχιακή πόλη. Ακόμα, η Αγία Κυριακή έχει ιδιαιτερότητες αρχιτεκτονικές, ο Άγιος Διονύσιος του Πύργου που προείπαμε, είναι εκκλησία με πάμπολλα καθαρά επτανησιακά στοιχεία. Δηλαδή έχουμε και τέτοιου είδους μνημεία. Και όλα τα χωριά του νομού λίγο-πολύ, οι εκκλησίες τους είναι του 1880 με 1900 και 1920, οι πιο πολλές, και μέσα οι εικόνες τους είναι αξιοθαύμαστες τις ίδιας εποχής. Επομένως, έχουν κι αυτές ιδιαίτερη αξία. Δεν είναι γνωστές αλλά όποιος έρθει στον νομό και θέλει να κάνει μια περιήγηση μπορεί να της επισκεφτεί, είναι σε λειτουργία.

Ε: Ποιά είναι η εικόνα των μοναστηριών του νομού σήμερα;

Σ: Ποια είναι η εικόνα... Κάποια είναι μεγαλύτερα γιατί έχουνε παράδοση και περιουσία, μοναχούς αλλά κυρίως εμείς εδώ μοναχές έχουμε. Λίγα μπορούμε να πούμε ότι αντέχουν στον χρόνο. Τα περισσότερα όμως είναι μικρά μοναστήρια, με έναν μοναχό, σχεδόν εγκαταλελειμμένα, με κάποια Επιτροπή να τα διοικεί. Αλλά τα μοναστήρια που λειτουργούν ακόμα, έστω και με μικρές αδελφότητες πλέον είναι τα γυναικεία μοναστήρια, όπως της Σκαφιδιάς, του Φραγκοπηδήματος και της Κρεμαστής.

Ε: Υπάρχει η δυνατότητα επίσκεψης;

Σ: Βέβαια, είναι από τα σπουδαιότερα μοναστήρια, οι εικόνες τους θεωρούνται θαυματουργές και αρκετός κόσμος τα επισκέπτεται, όχι μόνο στις γιορτές, αλλά και γενικότερα υπάρχει μια ροή προσκυνημάτων. Η Μονή του Ζερού όμως, επειδή είναι έξω από την πόλη και λίγο μακριά δεν έχει αρκετή επισκεψιμότητα αλλά έχει πάντα καλό εκκλησίασμα όταν λειτουργεί. Εδώ στην Ηλεία δεν είναι εύκολο να βρεις μοναστήρι που να έχει πολλούς μοναχούς, να έχει ακμή. Βέβαια, ένα ανδρικό μοναστήρι που λειτουργεί είναι η Άνω Μονή Δίβρης αλλά και εκεί μόνιμα μένει ένας

μοναχός και δεν έχει πολύ ακμή. Το μοναστήρι του Πορετσού είναι ιστορικό, γίνονται και έργα αλλά δεν έχει κανέναν άνθρωπο μέσα, είναι κλειστό.

Ε: Ποιους περιορισμούς πρέπει να έχουν οι επισκέπτες ώστε να μην αλλοιώνεται ο πραγματικός ρόλος των μοναστηριών;

Σ: Αυτό είναι ένα πρόβλημα. Όταν λέμε θρησκευτικό τουρισμό πρέπει να δούμε τι εννοούμε. Τι εννοούμε λοιπόν θρησκευτικό τουρισμό; Να πάει κάποιος να προσκυνήσει; Να πάει να δει το μνημείο από απλή περιέργεια ή από καθαρά ιστορικό ενδιαφέρον; Πολλά ερωτήματα για το τι εννοεί ο καθένας μας θρησκευτικό τουρισμό. Περιλαμβάνεται και η φιλοξενία στο μοναστήρι;

Ε: Πλέον τα συνδυάζουν όλα αυτά μαζί και άλλα επιπρόσθετα. Συνδυάζουν δηλαδή θρησκευτικό και πολιτισμικό τουρισμό.

Σ: Ναι, βέβαια εδώ τα μοναστήρια δεν έχουν τη δυνατότητα να φιλοξενήσουν γκρουπ γιατί δεν υπάρχουν πολλές μοναχές αλλά προσπαθούν να είναι φιλόξενα τα μοναστήρια εδώ, δεν μπορούν όμως να προσφέρουν πολλά πράγματα. Το βέβαιον είναι ότι όποιος πηγαίνει στα μοναστήρια, είτε εδώ είτε αλλού, πρέπει να καταλαβαίνει, άσχετα ποια θρησκεία πιστεύει, ότι είναι ένας χώρος ξεχωριστός, ένας χώρος ιερός, με κανονισμούς και θα πρέπει ο επισκέπτης να τους σέβεται. Δεν πρέπει, ας πούμε, να καπνίζεις, εξυπακούεται πως πρέπει να πας ενδεδυμένος κάπως ευπρεπώς. Δυστυχώς γίνεται από μερικούς ανθρώπους να μην ντύνονται σεμνά. Δεν έχουν συναίσθηση και καμιά φορά δημιουργούνται προβλήματα. Εμείς οι Έλληνες συνήθως δεν πειθαρχούμε εύκολα, δεν δεχόμαστε εύκολα κανονισμούς και έχει τύχει να είμαι μάρτυρας σε μικρό καβγά που φώναζαν στις μοναχές για τον κανονισμό της ενδυμασίας. Κάποια μοναστήρια διαθέτουν, για παράδειγμα, σάλι ή σάρπα σε περίπτωση που κάποια κυρία δεν είναι σεμνά ενδεδυμένη και της το προσφέρουν. Ορισμένοι όμως από το εξωτερικό που έρχονται έχουν συναίσθηση και ζητάνε από μόνοι τους τη σάρπα όταν δεν είναι σεμνά ενδεδυμένοι. Βρες μου εσύ έναν Έλληνα που θα ζητούσε από μόνος του να φορέσει την σάρπα. Πολύ σπάνιο. Καταλαβαίνεις την διαφορά. Γενικότερα, θα πρέπει να σεβόμαστε τον χώρο, τα πρόσωπα που υπηρετούν στον χώρο.

Ε: Πώς φαντάζεστε τον θρησκευτικό τουρισμό στην Ηλεία;

Σ: Κοίταξε να δεις, εγώ τον θρησκευτικό τουρισμό στην Ηλεία, αν τον εννοούμε με την έννοια να έρχονται υπερβολικοί τουρίστες με πούλμαν και τέτοια, θα έλεγα ότι δεν θα μου άρεσε ιδιαίτερα, από εκκλησιαστικής πλευράς. Γιατί δεν νομίζω ότι έχει να προσφέρει κάτι το ιδιαίτερο σε αυτήν την περίπτωση. Ίσως βοηθάει λίγο τους προσκυνητές που θέλουν να έρθουν για προσκύνημα. Βέβαια, αυτοί που θέλουν να “υπακούν” στον θρησκευτικό τουρισμό, συνήθως πάνε στα μεγάλα κέντρα που είναι πιο οργανωμένα. Όμως κανονικά για τον μοναχισμό νομίζω ότι ο θρησκευτικός τουρισμός δεν βοηθάει ιδιαίτερα. Σίγουρα βοηθάει τους επαγγελματίες και γενικότερα και ειδικότερα, την οικονομία εδώ, τα τουριστικά πρακτορεία, κάνει μεν και μια διαφήμιση του τόπου αλλά και πάλι δεν νομίζω ότι εκκλησιαστικά βοηθάει ιδιαίτερα. Δηλαδή αλλοιώνεται κάπως ο καθαρά μοναχικός βίος. Το έχει πάθει αυτό και το Άγιον Όρος, γιατί εκεί που μπαίνανε ελάχιστοι άνθρωποι, τώρα μπαίνουν πάρα πολλοί, υπάρχουν εξελιγμένα μηχανήματα προς διευκόλυνση των μοναχών και λαϊκό προσωπικό επίσης προς διευκόλυνση των μοναχών γιατί ένα ασχολιόντουσαν αποκλειστικά με τους τουρίστες, που χρόνος για πνευματική ζωή! Χάνεται η προσωπική και πνευματική επαφή με τον Θεό έτσι, όχι μόνον για τους μοναχούς και

μοναχές αλλά και για τον ίδιο τον άνθρωπο. Χάνεται και ο σκοπός που ιδρύθηκε ένα μοναστικό κέντρο. Ο θρησκευτικός τουρισμός, πιστεύω, δεν βοηθάει ιδιαίτερα τα θρησκευτικά μνημεία και ούτε τους ανθρώπους που απλά πάνε για επίσκεψη. Βοηθάει εκείνους που πάνε στα μοναστήρια ή για προσκύνημα όταν έχουν πραγματική ανάγκη για προσευχή, βοήθεια από τον Θεό λόγω σημαντικών προβλημάτων. Εγώ είμαι λίγο επιφυλακτικός και δεν μπορώ με σιγουριά να σου πω πως τον φαντάζομαι αλλά σου λέω πως είναι. Και τέλος, για να προβληματιστείς θα σου πω μια τελευταία είδηση που διάβασα σχετικά με τον γενικό τουρισμό σε ξένες χώρες. Εν ολίγοις, κάποιες ξένες πόλεις, νομίζω το Άμστερνταμ και η Βενετία, αρχίσανε να βάζουν ειδικό τέλος στους τουρίστες γιατί τους επιβαρύνουν. Εάν αυτό το λένε τώρα κάποιες πόλεις, πόσο μάλλον, δεν θα πρέπει να ισχύει αυτό και για τα μοναστήρια; Δεν εννοώ να επιβάλουν τέλος, αλλά ο τουρισμός έχει μια καλή πλευρά αλλά και μια κακή. Αλλοιώνει τα ήθη, τα έθιμα και άρα θα πρέπει να μας προβληματίσει και ίσως να χρειάζεται ένας επαναπροσδιορισμός του θρησκευτικού τουρισμού. Γιατί εάν αρχίζουμε να παρατηρούμε στον γενικό τουρισμό προβλήματα, τότε τι να πούμε για τον θρησκευτικό τουρισμό.

Ε: Ωραία! Ευχαριστώ πολύ για τον χρόνο σας και για τις απαντήσεις σας!

Σ: Παρακαλώ!

Συμπεράσματα – προτάσεις

Είναι φανερό ότι, στις χώρες με αυξημένη τουριστική κίνηση συγκαταλέγεται και η Ελλάδα, μιας και είναι ένας από τους αξιοθαύμαστους και καλύτερους τουριστικούς προορισμούς διεθνώς. Τα διάσημα νησιά του Ιονίου και Αιγαίου πελάγους, αρκετές τουριστικές περιοχές με φήμη ξακουστή και άλλες περιοχές στην ηπειρωτική χώρα, διαθέτουν όλα ιδιαίτερη φυσική ομορφιά που γαληνεύει, όπως και ο νομός Ηλείας. Ο νομός Ηλείας, λίκνο των Ολυμπιακών Αγώνων, αποτελεί πόλο έλξης και πρώτο σε ζήτηση προορισμό για τα πλήθη των τουριστών που συρρέουν στην Πελοπόννησο οι οποίοι επισκέπτονται, κατά πρώτο λόγο την αρχαία Ολυμπία. Επίσης, όπως ήδη αναφέρθηκε σε προηγούμενο κεφάλαιο, διαθέτει αξιόλογα και σημαντικά θρησκευτικά αξιοθέατα τα οποία αποτελούν αναπόσπαστο τμήμα της εθνικής κληρονομιάς και μπορούν να αποτελέσουν στοιχείο προωθητικό της ανάπτυξης του θρησκευτικού τουρισμού, μιας και ο θρησκευτικός – προσκυνηματικός τουρισμός από τότε που εμφανίστηκε αποτελεί συγκριτικό πλεονέκτημα για τη χώρα μας. Το προσκύνημα δε, τόσο στην αμιγώς θρησκευτική έκφρασή του, όσο και στην κοσμική εκδοχή του, ακμάζει παγκοσμίως τα τελευταία χρόνια. Ωστόσο όμως, η Ηλεία θα μπορούσε να αποτελέσει τον μεγαλύτερο ίσως τουριστικό προορισμό στην Ελλάδα, εάν είχε καταφέρει να αξιοποιήσει σε μεγαλύτερο βαθμό τα συγκριτικά της πλεονεκτήματα. Αυτό δεν έχει επιτευχθεί στο έπακρο ακόμα διότι τα προβλήματα

που υπάρχουν στον νομό παραμένουν ακόμα άλυτα. Ορισμένα από αυτά τα προβλήματα που πρέπει να αναφερθούν είναι:

- Δεν υπάρχει αρκετή επίγνωση από όλους σχετικά με την αξία των πόρων και των εμπορικών δυνατοτήτων του προορισμού αυτού.
- Δεν περιλαμβάνονται στην Ηλεία περισσότερες ειδικές δραστηριότητες που είναι απαραίτητες για να υπάρξουν ειδικές μορφές τουρισμού.
- Ο θρησκευτικός τουρισμός, και στην Ελλάδα γενικότερα αλλά και στην Ηλεία ειδικότερα, έχει μικρή τουριστική περίοδο.
- Αρκετά μνημεία θρησκευτικού ενδιαφέροντος και με σημαντική ιστορία στον νομό παραμένουν άγνωστα για τον κόσμο και ερειπωμένα.
- Δεν διαθέτει κατάλληλη πρόσβαση σε ορισμένα σημεία για προσκύνημα.
- Στον νομό Ηλείας δεν υπάρχουν αρκετά και ισχυρά σωματεία προσκυνητών.
- Δεν υπάρχει η επιθυμητή υποστήριξη που χρειάζεται η Ηλεία για την σωστή ανάδειξη του τόπου.

Επιπρόσθετα, υπάρχουν μερικά ζητήματα που πρέπει να απασχολήσουν τους φορείς συνολικά, έτσι ώστε να γίνει φανερό εάν η Ηλεία βρίσκεται στη σωστή κατεύθυνση για τον θρησκευτικό-προσκυνηματικό τουρισμό. Ξεκινώντας, ο προορισμός:

- Αξιοποιεί τη δυνατότητα της τοπικής κοινωνίας να υποστηρίξει τη διατήρηση και ανάδειξη του κεφαλαίου αυτού με διάφορους τρόπους;
- Διαθέτει το κατάλληλο και ισχυρό ανθρώπινο δυναμικό;
- Αναπτύσσει δραστηριότητες συνεργασίας με τους φορείς που χρειάζονται για να στοχεύουν στην ικανοποίηση των κινήτρων του θρησκευτικού τουρίστα;
- Εκμεταλλεύεται σωστά τις υφιστάμενες υποδομές για μια ειδική μορφή τουρισμού, όπως ο θρησκευτικός-προσκυνηματικός τουρισμός;
- Φροντίζει για την πιστοποίηση των προϊόντων-υπηρεσιών με στόχο τη συνεχή βελτίωση και τη διατήρηση υψηλού επιπέδου υπηρεσιών;
- Προωθεί την ταυτότητα του ως σημαντικού φορέα για την ανάδειξη του θρησκευτικού τουρισμού;
- Καταγράφει και αξιολογεί την ικανοποίηση τουριστών, τοπικών επιχειρηματιών και κατοίκων, προκειμένου να προβεί σε εύστοχες κινήσεις για το σχεδιασμό τουριστικής πολιτικής;
- Έχει σε λειτουργία σύστημα καταγραφής-μελέτης των μέχρι τώρα, αποτελεσμάτων αλλά και των επιπτώσεων του θρησκευτικού τουρισμού στην ανάπτυξη;

Στα πλαίσια της εργασίας αυτής προτείνονται συγκεκριμένες προτάσεις που θα μπορούσαν να βοηθήσουν στην περαιτέρω ανάδειξη του τόπου και στην ανάπτυξη του θρησκευτικού-προσκυνηματικού τουρισμού στην Ηλεία. Προτείνεται:

1. Λόγω των ισχυρών σεισμών που έπληξαν τον νομό, η συντήρηση, διατήρηση και ανάδειξη τόσο των θρησκευτικών μνημείων όσο και των μνημείων αρχαιολογικού ενδιαφέροντος του νομού.
2. Καλύτερη αξιοποίηση της τεχνολογίας για την προβολή των θρησκευτικών μνημείων. Για παράδειγμα, δημιουργία διαδικτυακής ιστοσελίδας που θα είναι καταγεγραμμένα όλα τα μνημεία θρησκευτικού χαρακτήρα του νομού με εικόνες και με τις απαραίτητες πληροφορίες τους.

3. Δημιουργία θρησκευτικού μουσείου στο κέντρο της πρωτεύουσας, στον Πύργο.
4. Βελτίωση της προσβασιμότητας σε όλες τις περιοχές.
5. Δημιουργία σωματείων προσκυνητών σε κάθε περιοχή του νομού και ένα γραφείο θρησκευτικού τουρισμού στο κέντρο της πόλης από την Ι. Μητρόπολη Ηλείας.
6. Προσθήκη τεμπέλας πληροφοριών σχετικά με θρησκευτικά μνημεία σε κομβικά σημεία της Ηλείας.
7. Προώθηση περισσότερων τουριστικών πακέτων, όλο το χρόνο, από τουριστικά γραφεία του νομού που σχετίζονται με τον θρησκευτικό-προσκυνηματικό τουρισμό συμπεριλαμβανομένων όχι μόνο των γνωστών μοναστηριών ή ναών.

Μια ενδεικτική πρόταση:

ΜΟΝΟΗΜΕΡΗ ΠΕΡΙΗΓΗΤΙΚΗ ΔΙΑΔΡΟΜΗ ΣΕ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΗΛΕΙΑΣ

Ξεκινώντας με πούλμαν από την αφετηρία ενός τουριστικού πρακτορείου στον Πύργο νωρίς το πρωί, κατευθυνόμαστε προς το χωριό Γούμερο μέχρι εκεί που υπάρχει πρόσβαση με το πούλμαν. Είναι ένα αγροτικό χωριό, χτισμένο σε περιοχή με φαράγγι και εντυπωσιακό φυσικό ανάγλυφο. Προχωρώντας και απολαμβάνοντας τον περίπατο στη φύση, σε απόσταση 4 περίπου χιλιομέτρων από το χωριό, σε μια σχισμή που σχηματίζεται ανάμεσα σε δύο ορθοπλαγιές, θα ανακαλύψουμε το πρώτο θρησκευτικό μνημείο της περιηγητικής αυτής διαδρομής που είναι η **Μονή Ασκητή**. Προχωρώντας, αυτή τη φορά προς δυσμάς και με το πούλμαν θα γνωρίσουμε τη βυζαντινή εκκλησία του Αγίου Ιωάννη του Προδρόμου, γνωστή ως **Μονή Νίκαβας**. Αφού προσκυνήσουμε, συνεχίζουμε με το πούλμαν προς το χωριό Ωλένη, εκεί έχουν εντοπιστεί ερείπια της ομώνυμης αρχαίας πόλης, που κατοικήθηκε από τους Μυκηναϊκούς Χρόνους. Σε λόφο πάνω από το χωριό και ακολουθώντας το μονοπάτι που ξεκινά από το ξωκλήσι του **Αγίου Γεωργίου**, διακρίνονται τα λείψανα του κάστρου της Ωλένης, που οικοδομήθηκε κατά τους Βυζαντινούς Χρόνους. Έπειτα, θα επισκεφθούμε τον **Ιερό Ναό Αγίου Νικολάου** αλλά και την **Επισκοπή Ωλένης** που βρίσκεται περίπου 20 λεπτά οδικώς από το χωριό. Στο κέντρο του χωριού, θα κάνουμε μια σύντομη στάση για ξεκούραση αλλά και για φαγητό. Φτάνοντας στο τέλος της διαδρομής, πριν αναχωρήσουμε πάλι για Πύργο, θα κατευθυνθούμε κοντά στο χωριό Λάνθι και συγκεκριμένα εκεί που δεσπόζει ένα σημαντικό προσκύνημα της Ηλείας, η γυναικεία **Μονή της Παναγίας της Κρεμαστής**, που δίνει την εντύπωση ότι κρέμεται από έναν επιβλητικό βράχο.

Παυσανίας (2009), *Παυσανίου Ελλάδος Περιήγησις, Μεσσηνιακά-Ηλιακά*, Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών Α.Ε.

Πολυξένη Μοίρα (2005), *Τουριστική Γεωγραφία της Ελλάδας*, Αθήνα: INTERBOOKS.

Τσελεμπί Εβλιά (2005), *Οδοιπορικό στην Ελλάδα (1668-1671)*, (Δημήτρης Λούπης μεταφραστής) Αθήνα: ΕΚΑΤΗ. (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε 1999).

ΤΣΕΡΩΤΑ ΓΕΩΡΓΙΑ (2008) (Πτυχιακή Εργασία), *Ο Θρησκευτικός τουρισμός στην Ελλάδα*, ΑΤΕΙ Κρήτης, Σχολή Διοίκησης και Οικονομίας, Τμήμα Τουριστικών Επιχειρήσεων, Κρήτη. Διαθέσιμο στο: <http://nefeli.lib.teicrete.gr/browse/sdo/tour/2008/TserotaGeorgia/attached-document/tserota.pdf>

Τσαμαδιάς Γεώργιος (2009) (Μεταπτυχιακή Διατριβή), *Κοινωνικές, οικονομικές και περιβαλλοντικές επιπτώσεις του ορεινού τουρισμού στο νομό Ευρυτανίας*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Σχολή Δασολογίας και Φυσικού Περιβάλλοντος, Θεσσαλονίκη. Διαθέσιμο στο: <http://ikee.lib.auth.gr/record/122871/files/GRI-2010-5036.pdf>

Lickorish Leonard J. & Jenkins Carson L. (2004), *Μια εισαγωγή στον τουρισμό*, Αθήνα: Κριτική.

Page Stephen J. (2003), *Εισαγωγή στον τουρισμό*, Αθήνα: Παπαζήση.

Περιοδικά

Άμπελος, Περιοδικό της Ι. Μητροπόλεως Ηλείας, Τεύχος 71°, Γ'-Δ' Τρίμηνο 2013.

Άμπελος, Περιοδικό της Ι. Μητροπόλεως Ηλείας, Τεύχος 73°, Α'-Β' Τρίμηνο 2015.

Άμπελος, Περιοδικό της Ι. Μητροπόλεως Ηλείας, Τεύχος 77°, Α'-Β' Τρίμηνο 2017.

Άμπελος, Περιοδικό της Ι. Μητροπόλεως Ηλείας, Τεύχος 80°, Γ'-Δ' Τρίμηνο 2018.

ΔΙΕΥΘΥΝΣΕΙΣ INTERNET

<http://ikee.lib.auth.gr/record/122871/files/GRI-2010-5036.pdf> (προσπελάσθηκε στις 10 Μαΐου 2019 και ώρα 15:50)

http://www.travelplorer.gr/ancient_places_nomos.jsp?type=2&nomos_id=89 (προσπελάσθηκε στις 13 Μαΐου 2019 και ώρα 10:13)

<https://ejournals.lib.uoc.gr/index.php/Ariadne/article/download/370/301/> (προσπελάσθηκε στις 15 Μαΐου 2019 και ώρα 12:22)

<https://www.gtp.gr/LocInfo.asp?inford=28&code=EGRGILa&PrimeCode=EGRGILa&Level=5&PrimeLevel=5&IncludeWide=1&LocId=61588> (προσπελάσθηκε στις 27 Μαΐου 2019 και ώρα 12:10)

<https://www.gtp.gr/LocInfo.asp?infoId=28&code=EGRGIL&PrimeCode=EGRGIL&Level=4&PrimeLevel=4&IncludeWide=1&LocId=4347> (προσπελάσθηκε στις 27 Μαΐου 2019 και ώρα 12:15)

<https://www.gtp.gr/LocInfo.asp?InfoId=22&Code=EGRGILf&PrimeCode=EGRGILf&Level=5&PrimeLevel=5&lng=1> (προσπελάσθηκε στις 27 Μαΐου 2019 και ώρα 12:32)

<https://ilia-olympia.org/> (προσπελάσθηκε στις 03 Ιουνίου 2019 και ώρα 09:45)

<http://www.olympiaholiday.gr/ilia/tourism/shared/index.jsp?context=1501> (προσπελάσθηκε στις 03 Ιουνίου 2019 και ώρα 11:12)

<http://www.odigostoupoliti.eu/lampia-ori-mia-apodrasi-sta-orina-tis-iliias/> (προσπελάσθηκε στις 03 Ιουνίου 2019 και ώρα 11:25)

http://www.andravidakillini.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=61:2011-12-05-08-08-18&catid=25:2011-11-28-10-04-25&Itemid=61 (προσπελάσθηκε στις 04 Ιουνίου 2019 και ώρα 13:23)

<https://web-greece.gr/destinations/ilia-peloponnese/> (προσπελάσθηκε στις 05 Ιουνίου 2019 και ώρα 18:56)

<http://katakoloport.gr/> (προσπελάσθηκε στις 08 Ιουνίου 2019 και ώρα 19:06)

<https://www.zacharo.gr/> (προσπελάσθηκε στις 12 Ιουνίου 2019 και ώρα 16:11)

<https://www.archaiologia.gr/wp-content/uploads/2011/07/114-15.pdf> (προσπελάσθηκε στις 12 Ιουνίου 2019 και ώρα 17:37)

<http://www.andritsainas-krestenon.gov.gr/Default.aspx?tabid=350> (προσπελάσθηκε στις 22 Ιουνίου 2019 και ώρα 14:06)

<http://users.softlab.ntua.gr/~roussop/Scout/polipyrg.htm> (προσπελάσθηκε στις 24 Ιουνίου 2019 και ώρα 20:02)

<http://www.religiousgreece.gr/web/guest/start> (προσπελάσθηκε στις 26 Ιουνίου και ώρα 12:34)

<https://koliri.gr/elis-through-the-ages/> (προσπελάσθηκε στις 27 Ιουνίου 2019 και ώρα 11:05)

<https://www.imilias.gr/index.php> (προσπελάσθηκε στις 06 Ιουλίου 2019 και ώρα 16:20)

<http://www.monastiria.gr/> (προσπελάσθηκε στις 20 Ιουλίου 2019 και ώρα 13:35)

EIKONES

GOOGLE IMAGE

TRAVELOGUES (<http://el.travelogues.gr/>)